

www.cern.ch

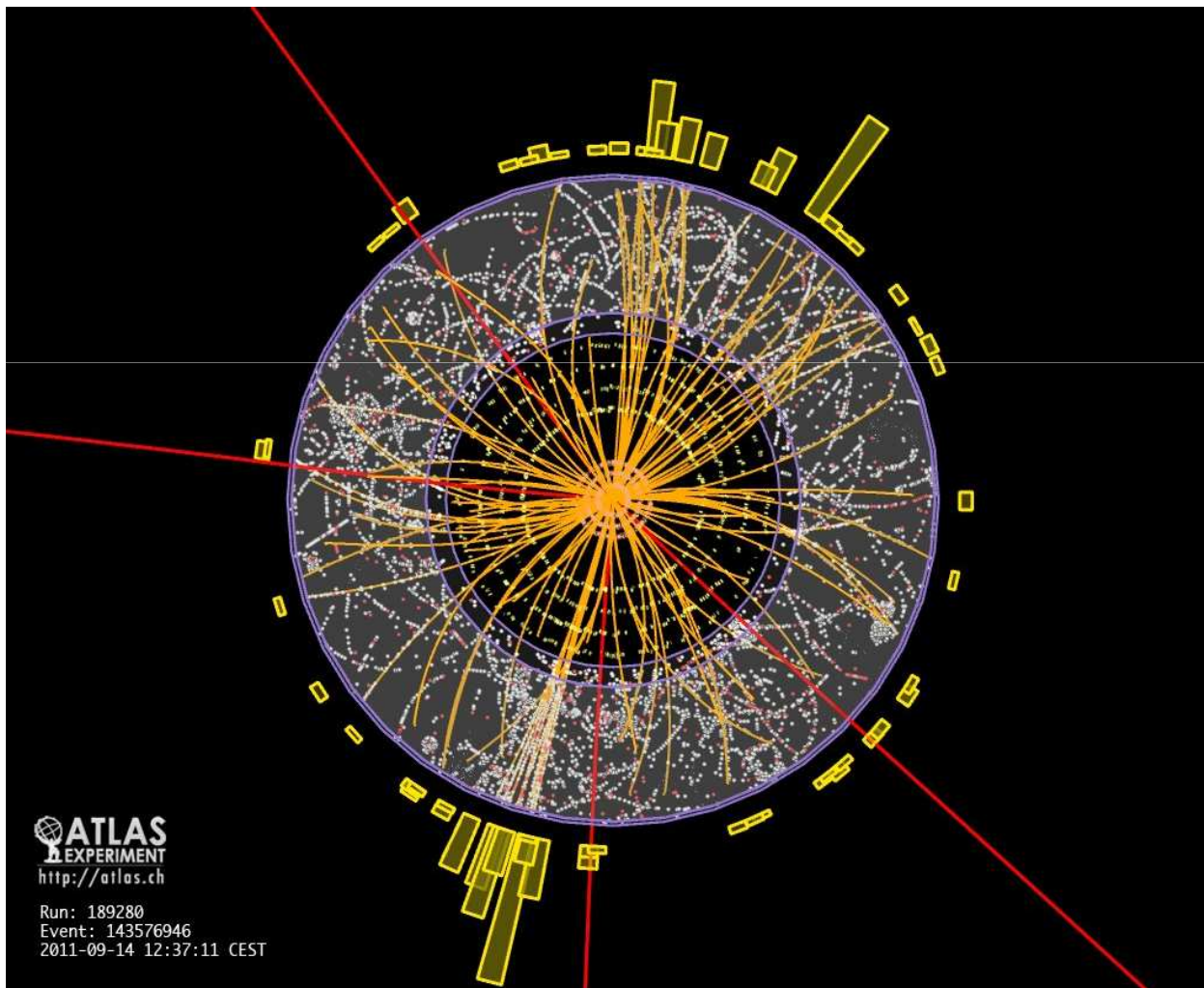

Detektory částic vo fyzike a aj mimo nej...

Peter Chochula

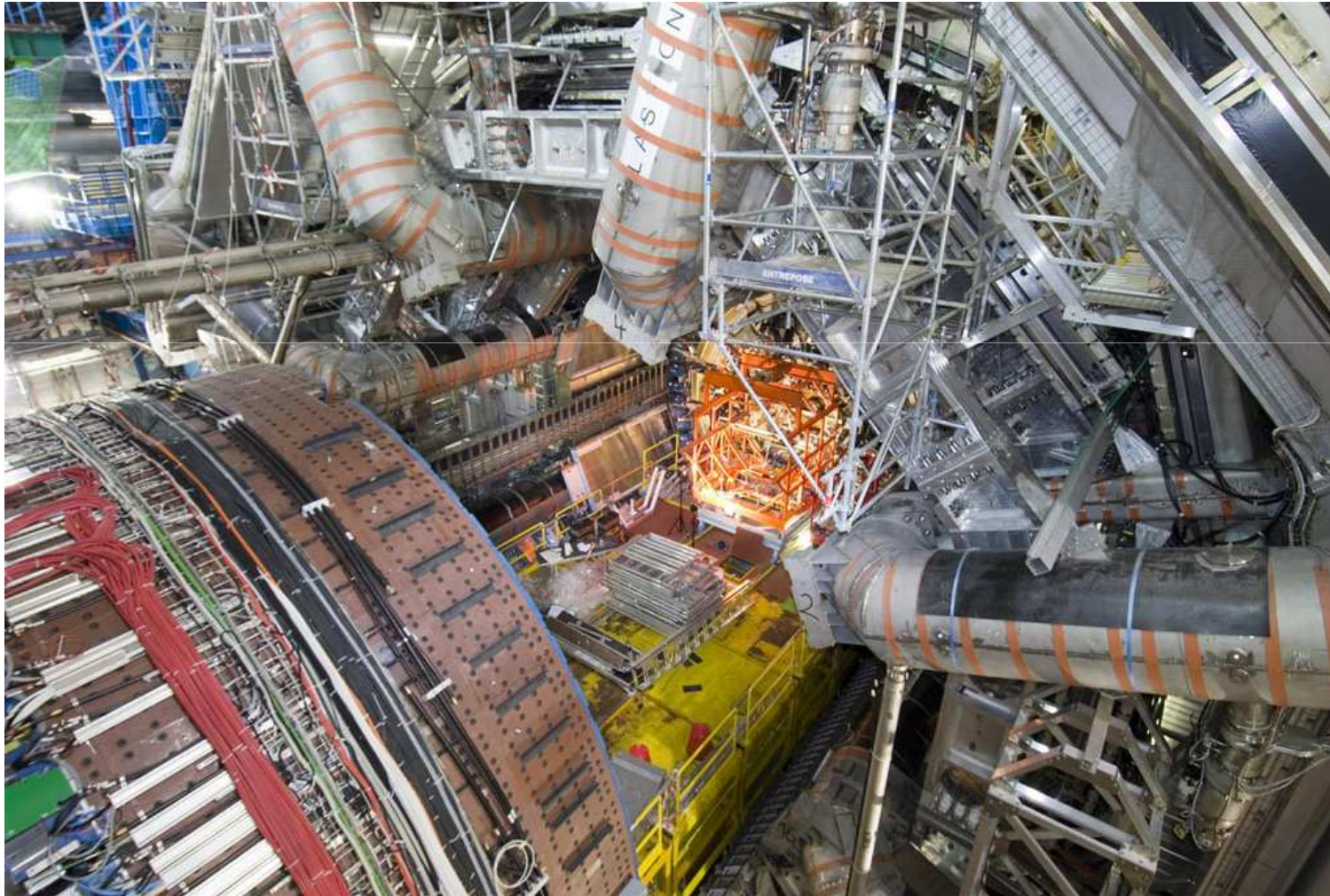
Európske Centrum Jadrových Výskumov – CERN, Ženeva

Toto je pravdepodobne rozpad Higgsovho bozónu

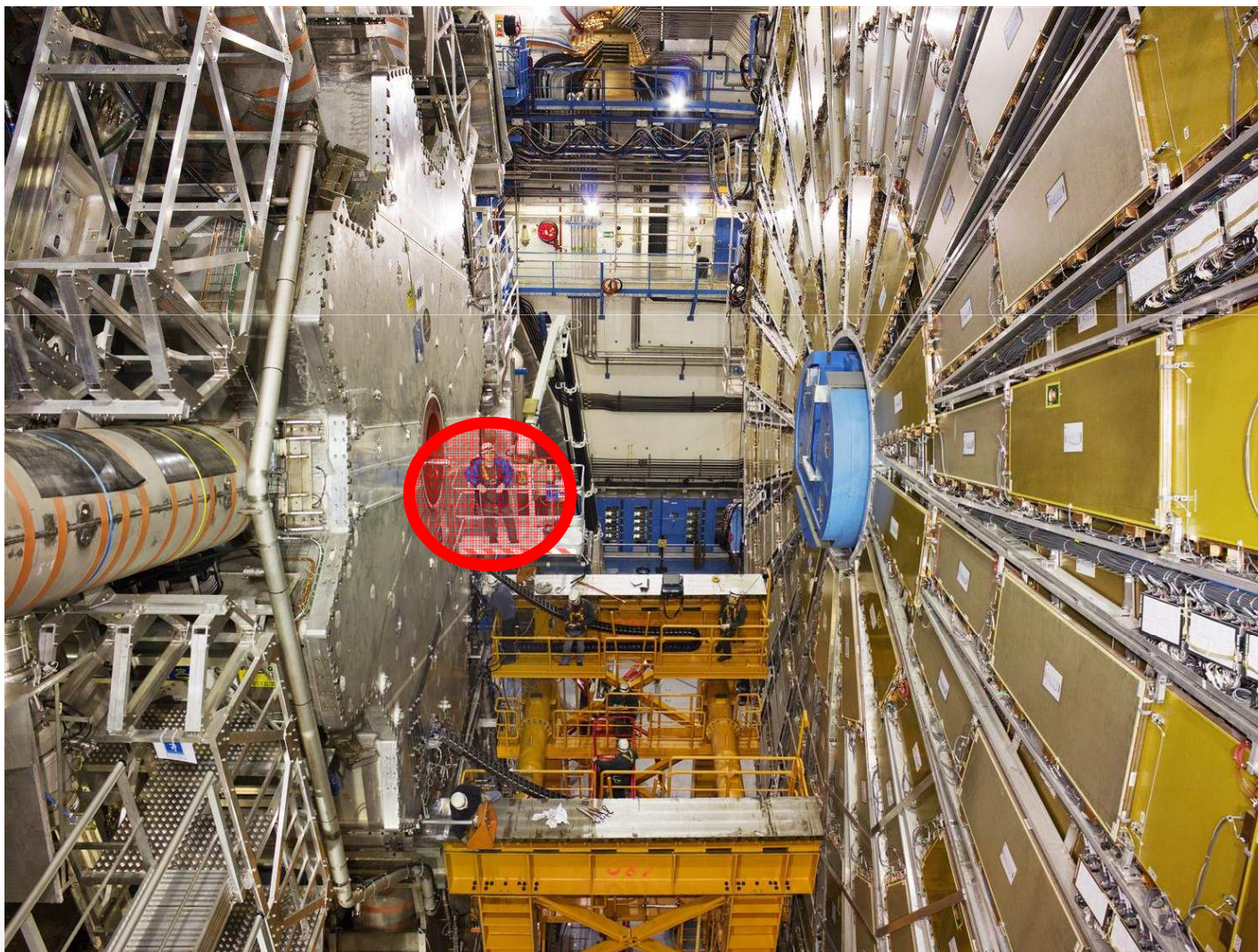

A toto je kamera, ktorá to videla (ATLAS - CERN)

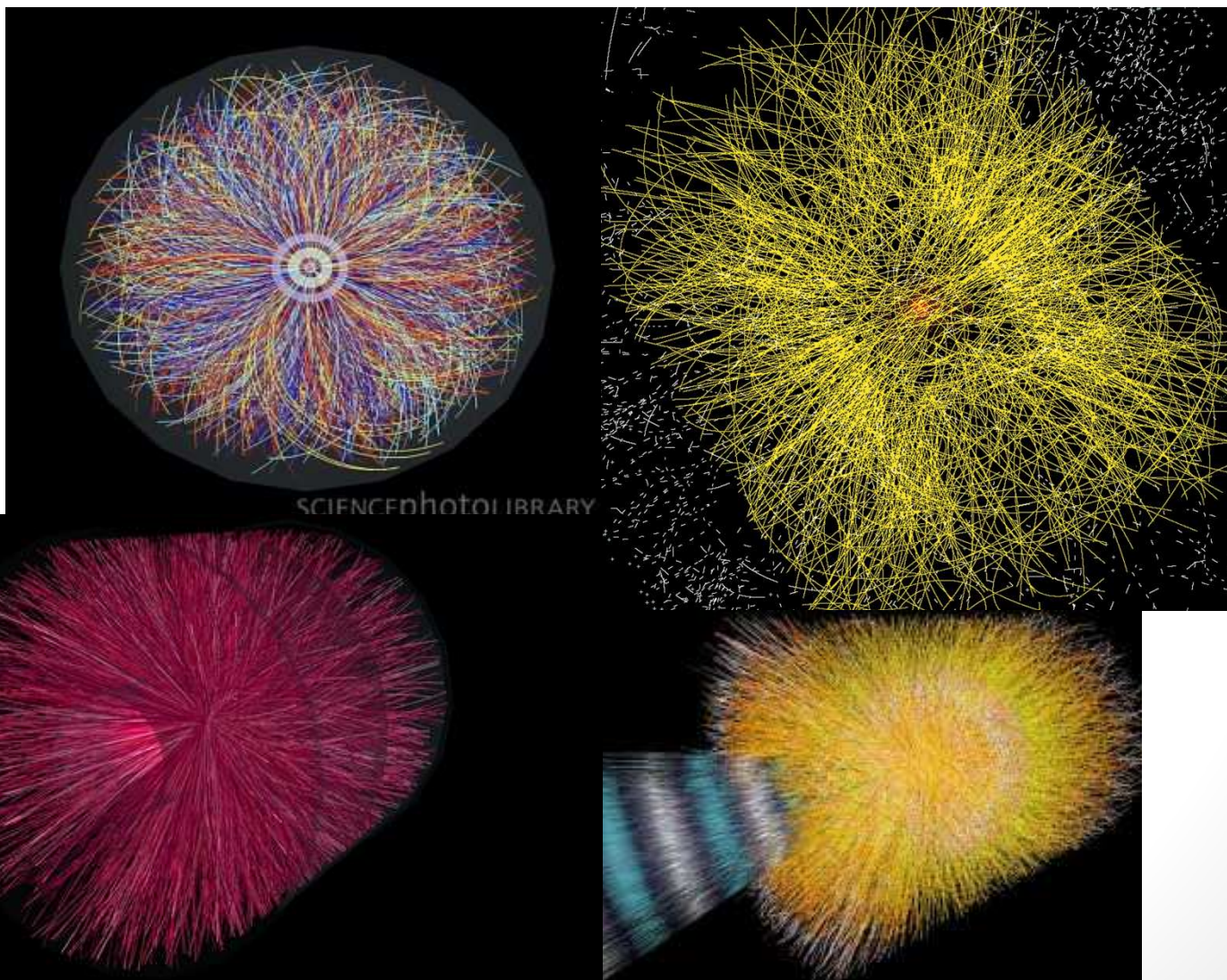

Aj toto je kamera, ktorá to videla (ATLAS - CERN)

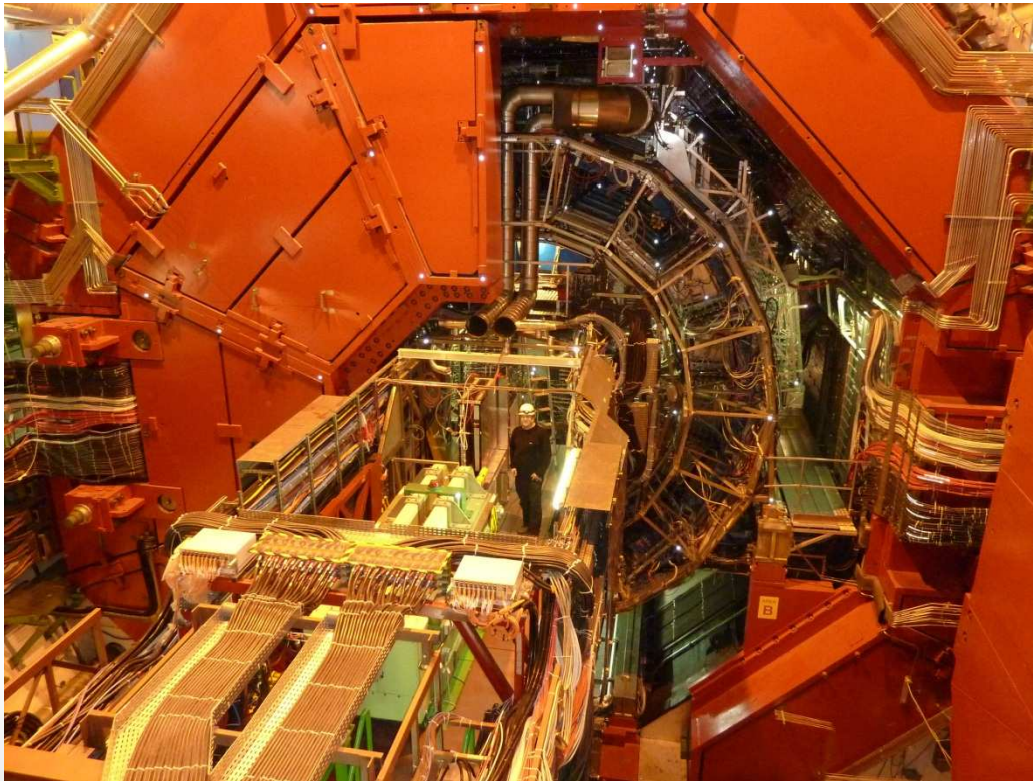

Takto vyzeral Vesmír miliardtinu sekundy po svojom vzniku (pri teplote 100 000 krát vyššej než v strede hviezd)

A táto kamera to zaznamenala (ALICE- CERN)

Ako to funguje?

Zobrazovanie neviditeľného

- V tejto prednáške budeme hovoriť o detekcii častíc, meraní ich energie a zobrazovaní dráh
- Detekcia častíc sa líši od iných meracích postupov, pretože máme do činenia s objektami **s rozmerom rádovo 10^{-15} m**, prípadne s bezrozmernými (bodovými) objektami
- Navyše, najmä vo fyzike vysokých energií, sa tieto objekty pohybujú **rýchlosťou blízkou rýchlosti svetla**
- Je zrejmé, že bežné finty ako mikroskop nám nepomôžu a musíme sa obzrieť po neštandardných technikách. Na úvod si pomôžeme analógiou s vyšetrovaním dopravnej nehody

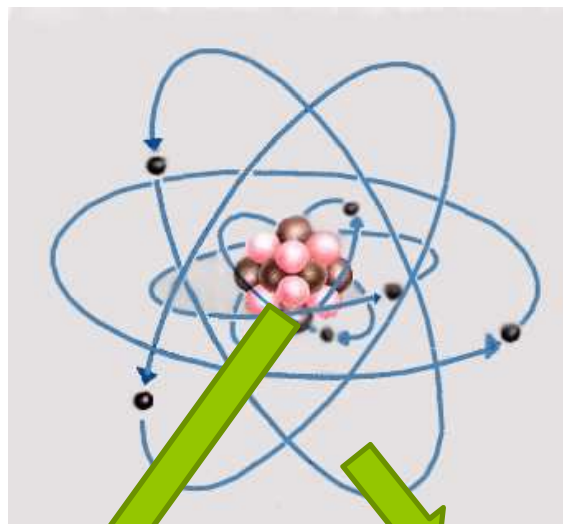
Čo to vlastne detekujeme?

- V súvislosti s detektormi sa používajú pojmy ako
  - Rádioaktivita
  - Ionizujúce žiarenie
  - Alfa, beta, gamma žiarenie/častice/lúče....
- Častice sa vyskytujú všade okolo nás. Pochádzajú
  - Z prirodzených rádioaktívnych zdrojov
  - Z Vesmíru (kozmicke žiarenie)
  - Z ľudskej činnosti (umelé nuklidy, lekárske prístroje, experimenty...)

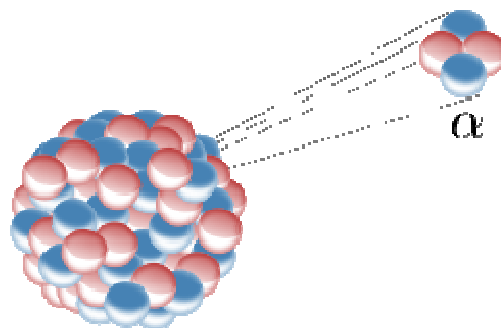
Rádioaktivita – zbavenie sa energie

Atóm

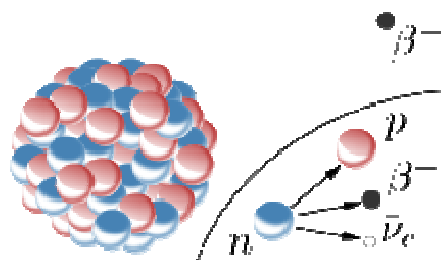

jadro

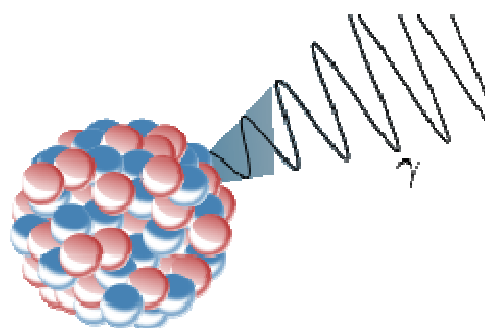
obal

Alfa alebo
jadro hélia
(2p2n)

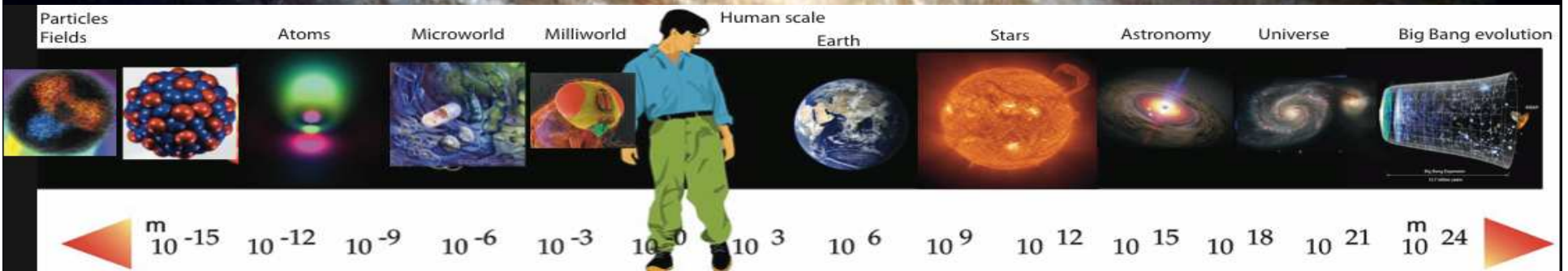
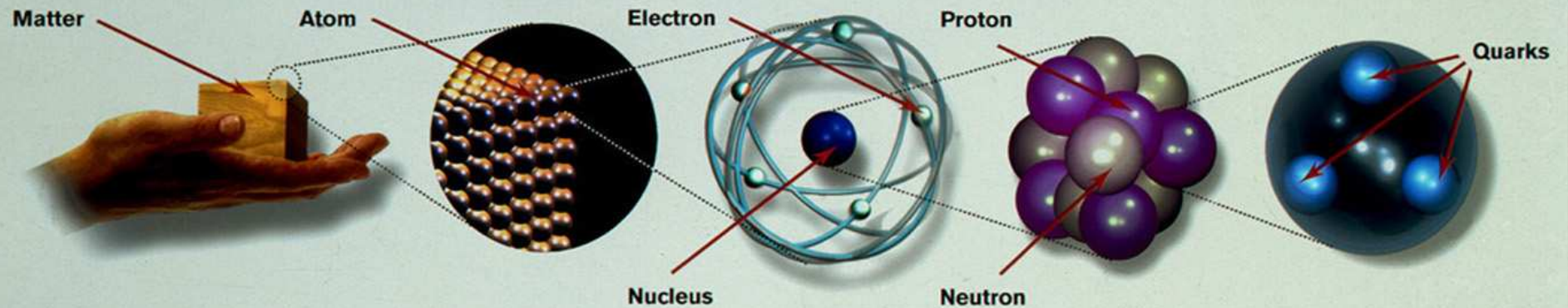

Beta alebo
elektrón

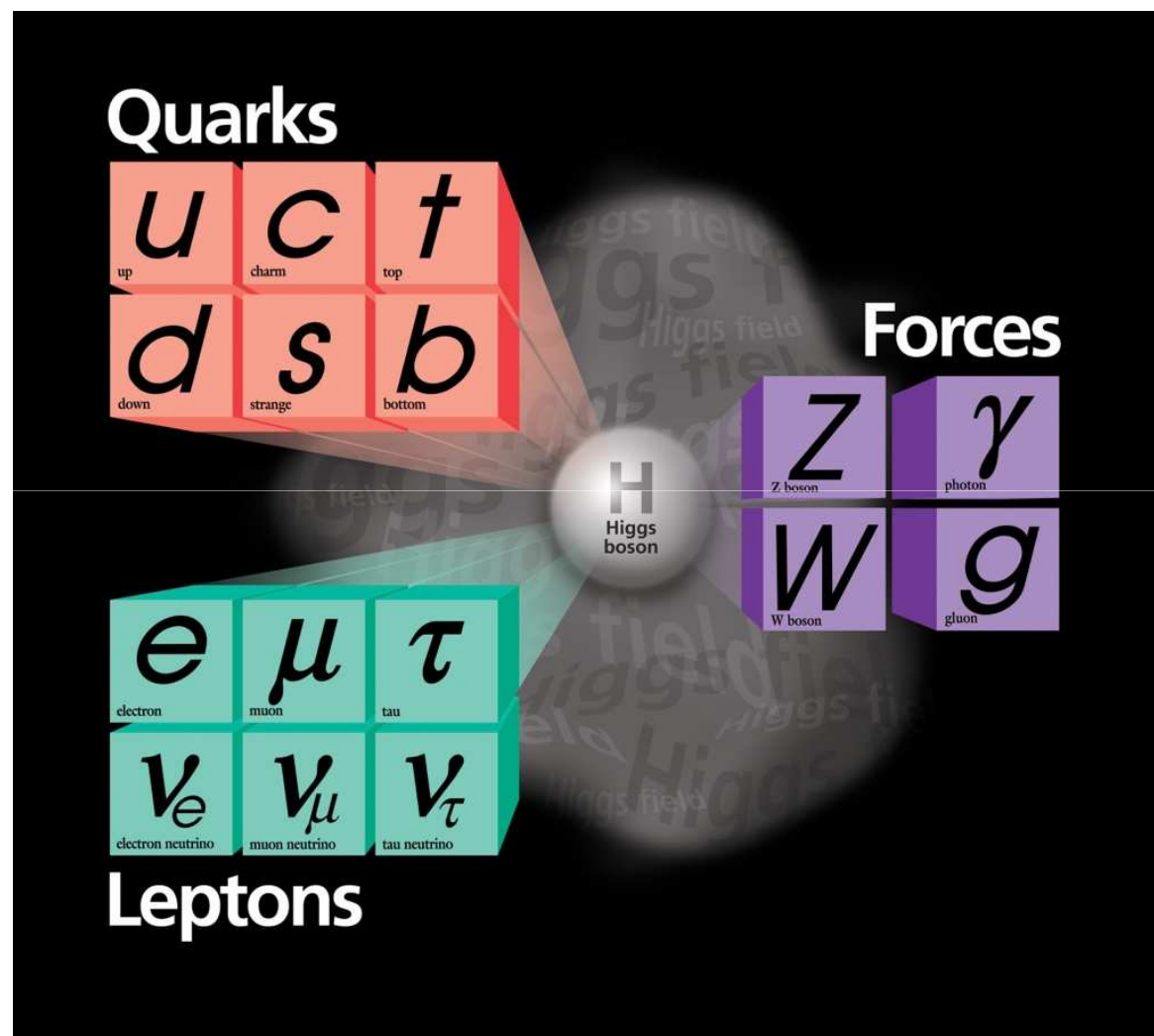
Gamma alebo
fotón

Kozmické LEGO

Základné LEGOkocky

... A teda častice , ktoré chceme detekovať sú

- Bud'
  - samotné LEGO kocky (fotón, elektrón, mión)
- Alebo
  - Väčšie kocky, postavené zo základných (protón, neutrón...)
- Častice často žijú iba krátku dobu a potom sa rozpadnú na objekty, ktoré dokážeme zaregistrovať:
  - Fotóny
  - Neutróny
  - Iné nabité častice

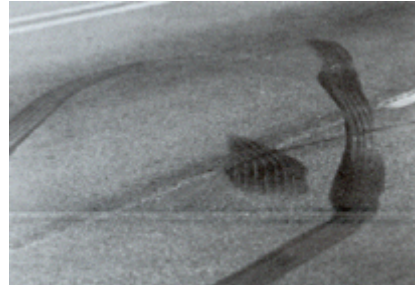

Ako registrujeme častice?

- Všímame si stopy, ktoré častice zanechali po prechode detektorom
- Z týchto stôp zrekonštruujeme zaznamenanú udalosť

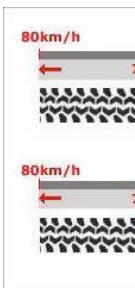

Pri vyšetovaní nehody často vidíme len jej dôsledok

Detekcia častíc vychádza z podobných myšlienok

V prednáške sa budeme venovať stopám, ktoré častice zanechávajú a metódam, akými môžeme tieto stopy registrovať

... a aplikácii fyzikálnych zákonov, poznatkov o stave a vybavení vozidla, stave vozovky...

... dokážeme zistiť príčinu

Čo sa stane ak častica preletí látkovým prostredím ?

- Prechod častíc látkovým prostredím sa riadi presnými pravidlami, ktoré závisia od
  - **Typu častice**
    - Nabité Častice reagujú inak ako neutróny, či fotóny
  - **Energie Častice**
  - **Samotného prostredia**
    - Neutrón sa v parafíne spomalí, v betóne rozptýli a v uráne vyvolá jadrovú reakciu
- Ako teda častice interagujú ?

Bethe-Blochov vzťah pre ionizačné straty

Bethe-Bloch Formula

FOR HEAVY CHARGED PARTICLES:

$$-\frac{dT}{dX} = \frac{4\pi e^4 Z^2}{m_0 v^2} NB$$

where

$$B \equiv Z \left[\ln \frac{2m_0 v^2}{I} - \ln \left(1 - \frac{v^2}{c^2} \right) - \frac{v^2}{c^2} \right]$$

with the following definitions:

- v velocity of the charged particle
- ze charge of the charged particle
- N number density of absorber atoms
- Z atomic number of absorber atoms
- m electron rest mass
- e electron charge
- I A parameter, treated as experimentally determined, representing average excitation and ionization potential
- B is known as the stopping number (atomic number scaled for stopping)

FOR ELECTRONS:

$$-\frac{dT}{dX} = \frac{2\pi e^4}{m_0 v^2} NB$$

where

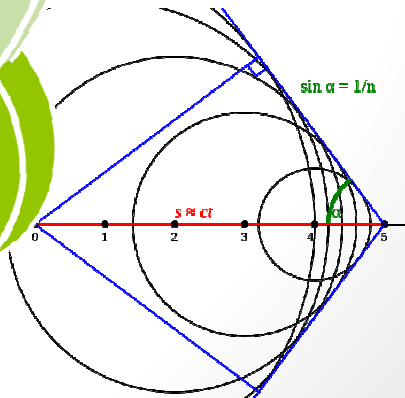
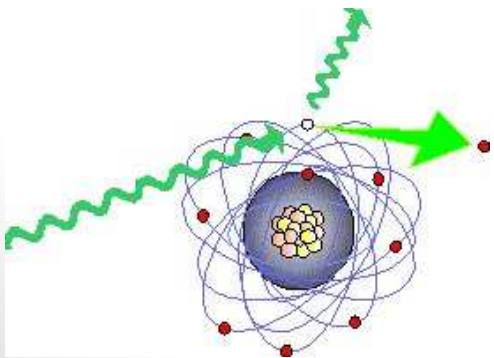
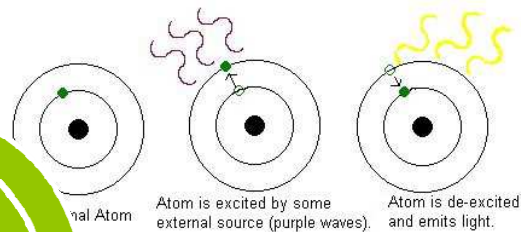
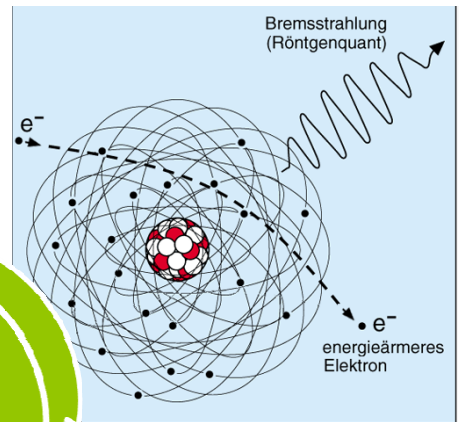
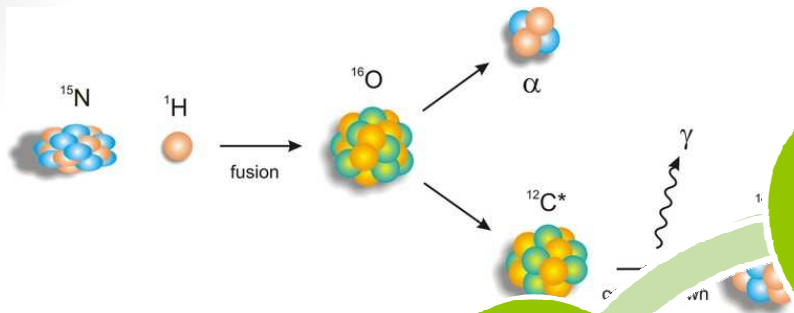
$$B \equiv Z \left[\ln \frac{m_0 v^2 T}{2I^2(1-\beta^2)} - (\ln 2) (2\sqrt{1-\beta^2} - 1 + \beta^2) + 1 - \beta^2 + \frac{1}{8}(1 - \sqrt{1-\beta^2})^2 \right]$$

where $\beta = \frac{v}{c}$

OK, to bol iba žart.

Pre pochopenie funkcie
detektorov nepotrebujeme
ísť príliš do detailov

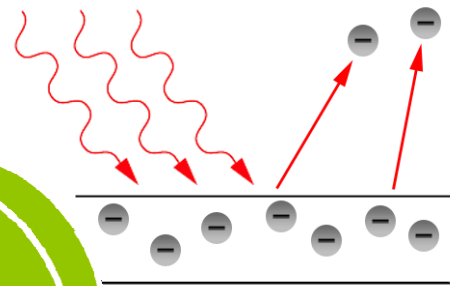

Čo si zapamätáme?

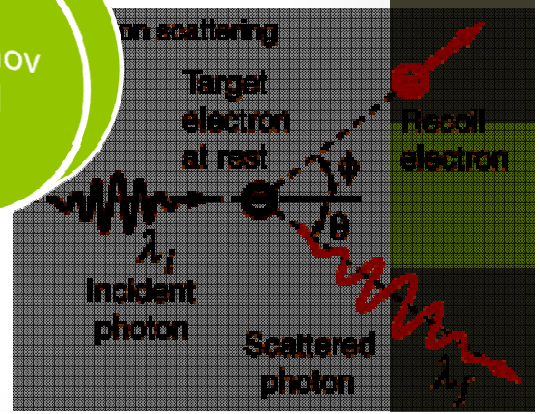
- Pre prechode nabitých častíc prostredím vzniknú
  - Voľné elektróny
  - Excitované atómy
  - Fotóny
  - Produkty jadrových reakcií
- Nabitá častica po sebe zanechala stopu v podobe iných častíc

Fotoefekt

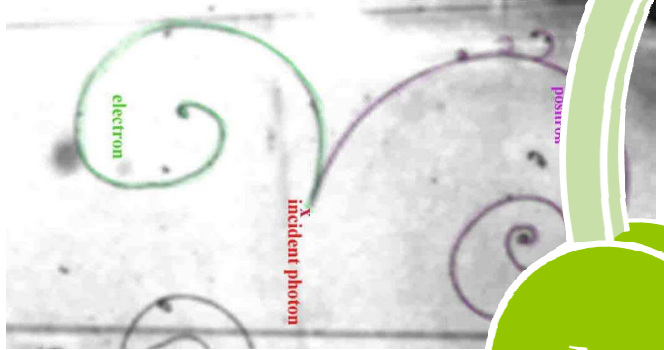

Fotón

Comptonov rozptyl

Tvorba párov

Čo si zapamätáme?

- Fotón zanechá za sebou stopu vo forme elektrónov
  - Elektrón je nabitá častica, o tých sme si práve hovorili

Neutrón

Pružný rozptyl

- Energia sa rozdelí medzi jadro a rozptýlený neutrón, pričom jadro ostáva v nevzbudenom stave (analogia s biliardom)

Nepružný rozptyl

- Odrazené jadro sa vzbudí a následne deexcituje vyžiareníím neutrónov a/alebo fotónov

Radiačný záchyt

- Neutrón je pohltený v jadre a vyžiari sa fotón

Záchyt a uvoľnenie nabitých častíc

- Jadro sa deexcituje vyžiareníím nabitých častíc, ktoré musia mať dostatočnú energiu na prekonanie coulombovskej bariéry

Štiepenie

- Jadro sa rozštiepi na fragmenty a uvoľní sa neutróny

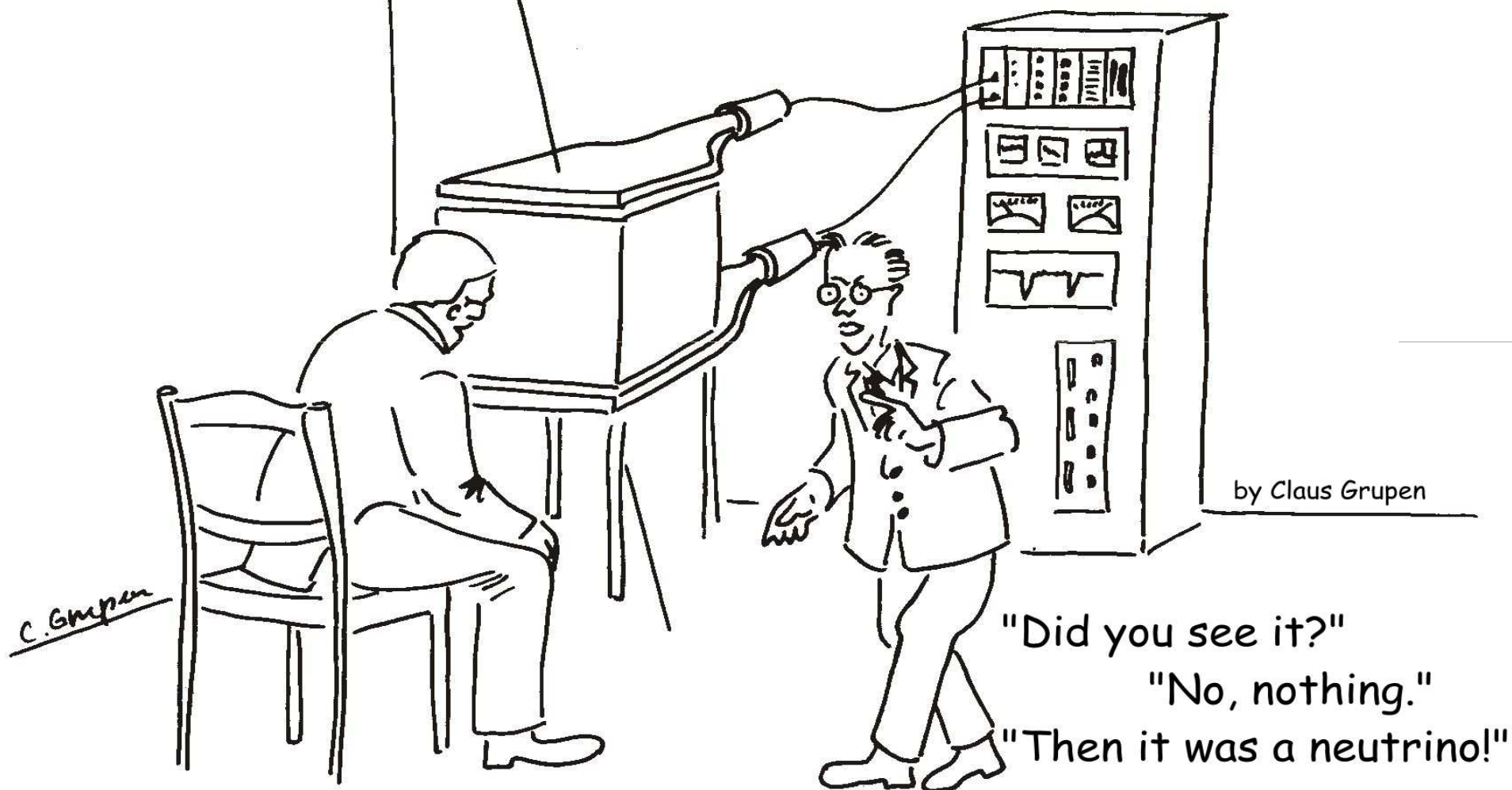
Deje pri vysokých energiách

- Vysokoenergetické neutróny triestia jadrá na množstvo fragmentov

Čo si zapamätáme?

- Neutrón zanechá za sebou stopu vo forme nabitých častíc a fotónov

Paradoxne, niektoré častice môžeme detekovať tým, že ich nevidíme
Napríklad neutrína zvyčajne nezanechávajú stopu v detektore, detekujeme ich nepriamo,
s využitím zákonov zachovania

*Claus Grupen, Particle Detectors, Cambridge University Press,
Cambridge 1996 (455 pp. ISBN 0-521-55216-8)*

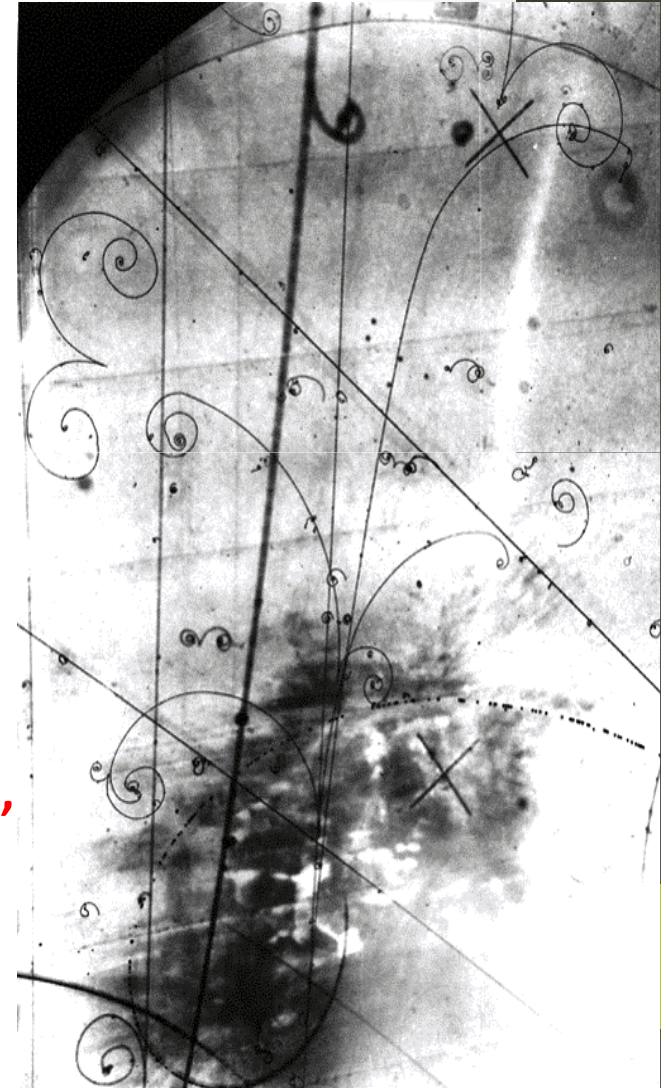

Čo si zapamätáme?

- Neutríno za sebou zanechá takú stopu, že nezanechá stopu
  - Ak je detektor dobre navrhnutý, dokáže sa s týmto faktom vyrovnáť

Pohyb nabitých častíc v elektrickom a magnetickom poli

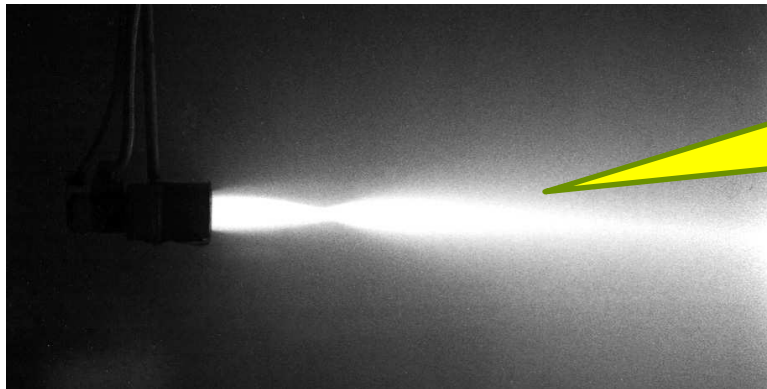
- V závislosti na polarite poľa a náboji je častica urýchľovaná alebo spomaľovaná
- Dráha nabitej častice v magnetickom poli je zakrivená
  - Smer a polomer zakrivenia závisí od:
    - Náboja častice
    - Hybnosti častice
    - Orientácie magnetického poľa
- **Čiže, ak poznáme orientáciu magnetického poľa,**
  - **Zo smeru zakrivenia vieme určiť náboj častice**
  - **Z polomeru zakrivenia vieme určiť hybnosť**
  - **... Čo vysvetľuje posadnutosť časticových fyzikov magnetmi...**

Príklad pohybu častice v elektrickom a magnetickom poli

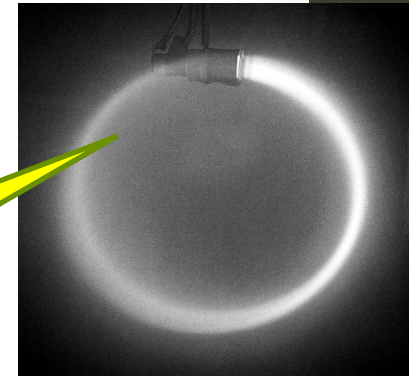
Elektrónový zväzok je emitovaný z katódy.

Viditeľné žiarenie je produkované pri deexcitácii atómov argónu

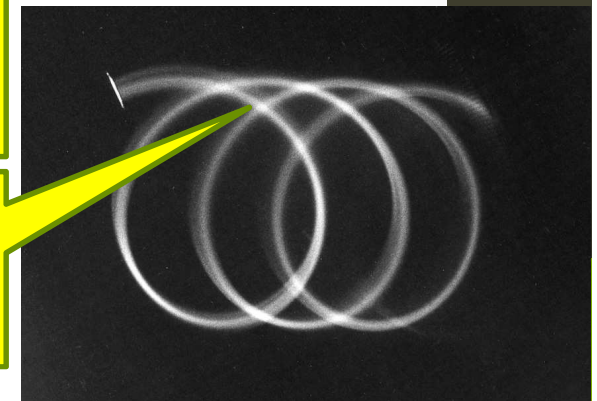
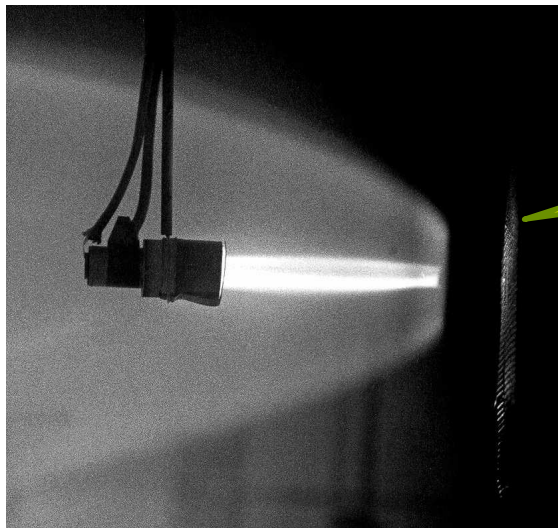
Zväzok je emitovaný v prostredí bez elektrického a magnetického poľa

Magnetické pole je zapnuté

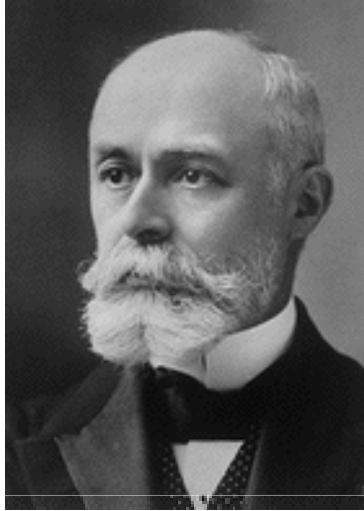

Zväzku je postavená do cesty negatívne nabitá mriežka

Zväzok sa pohybuje v elektrickom aj magnetickom poli

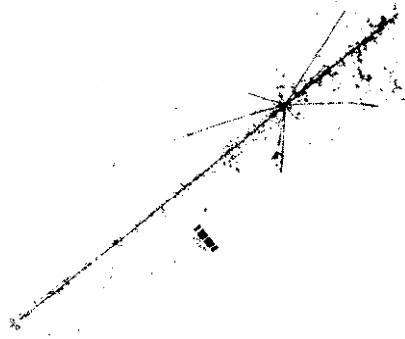

Jadrové emulzie

Henri Becquerel
(1852-1908)

Nobelova cena za fyziku 1903
Spoločne s Pierre and Marie
Curie

- Henri Becquerel si všimol, že ak položí na fotografickú platňu uranové soli, na platni sa objavia po vyvolaní škvrny
  - tento jav pripísal novému žiareniu, ktoré sa líšilo od čerstvo objavených X lúčov (Rontgen)
  - Neskôr Becquerel ukázal, že toto žiarenie ionizuje plyny
- Fotografická platňa bola vlastne predchodcom emulzných detektorov
  - Ionizujúca častica pri prechode emulziou v ktorej sa nachádzajú zrnká bromidu strieborného uvoľňuje striebro
  - Po vyvolaní emulzia sčerná pozdĺž dráhy častice
  - Meranie dĺžky dráhy poskytlo informáciu o energii častice

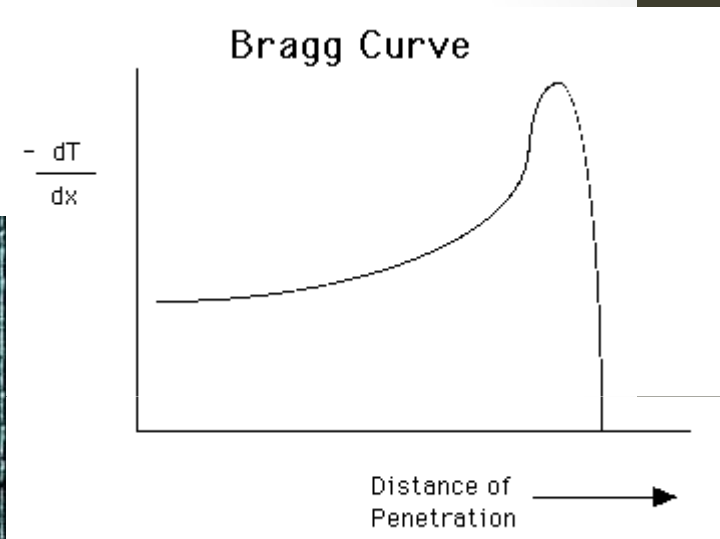

Niektoré parametre emulzií:

Priemer zrníkov halogénov striebra $\sim 0.2 \mu\text{m}$

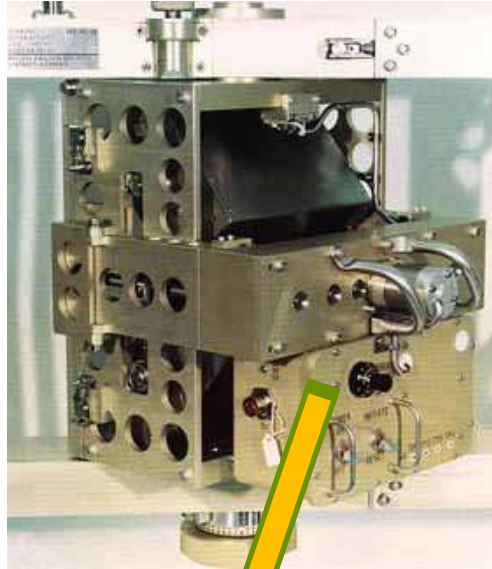
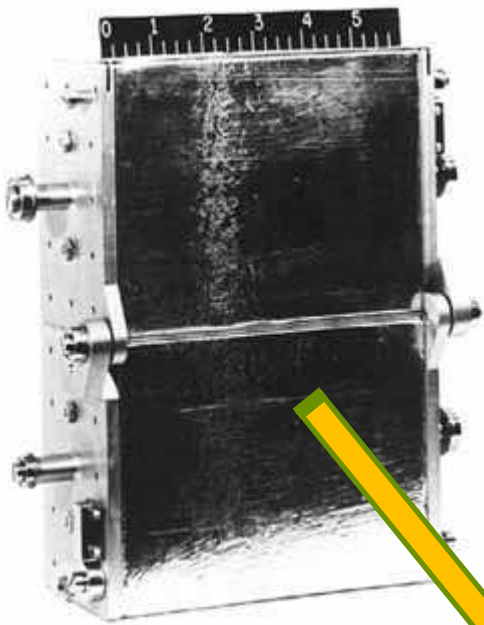
Typická hrúbka emulzie $\sim 600 \mu\text{m}$

Presnosť merania polohy $\sim 1 \mu\text{m}$

Energetické straty častice narastajú ko koncu jej dobehu

Tento efekt je pekne viditeľný v emulzii, ku koncu dráhy je sčernanie väčšie

History.nasa.gov

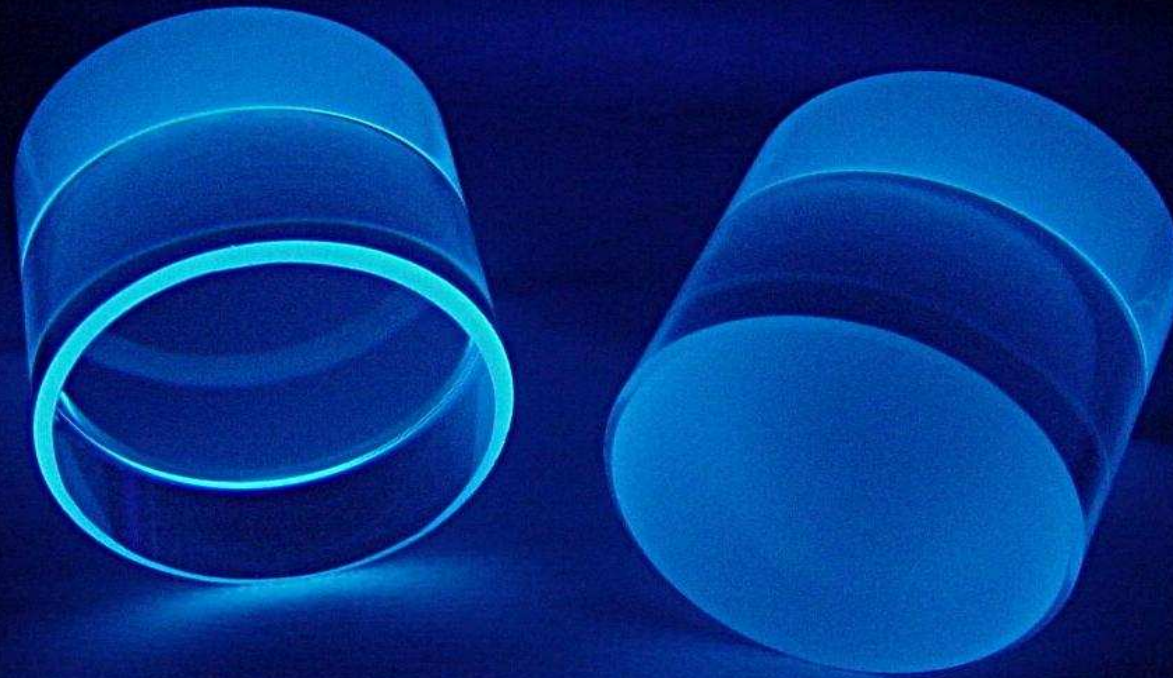
- Už v počiatkoch sa jadrové emulzie využívali v experimentoch s kozmickým žiarením

- V modernej dobe sa objavili pre tento istý účel aj v na palube kozmického laboratória Skylab

Scintilačné detektory

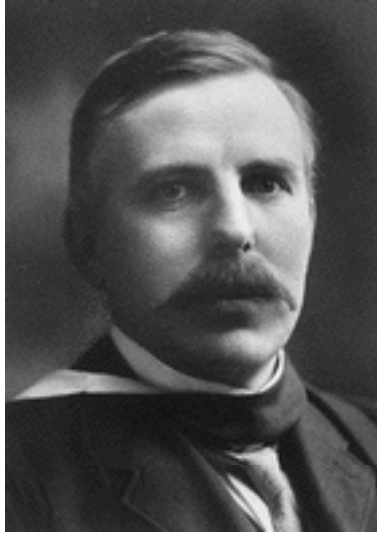
Scintilačný detektor

- **Niektoré materiály vyžarujú pri prechode častice detekovateľné svetlo**
  - Fotóny sú emitované pri deexcitácii vzбудených molekúl
- Vhodný scintilátor musí:
  - Vyžarovať fotóny správnej vlnovej dĺžky s vysokou účinnosťou a „hlavne rýchlo“
  - Byť transparentný pre tieto fotóny
- Svetlo z prvých scintilátorov sa registrovalo priamo okom
- Dnešné scintilátory bývajú čítané elektronicky (napríklad fotonásobičmi)

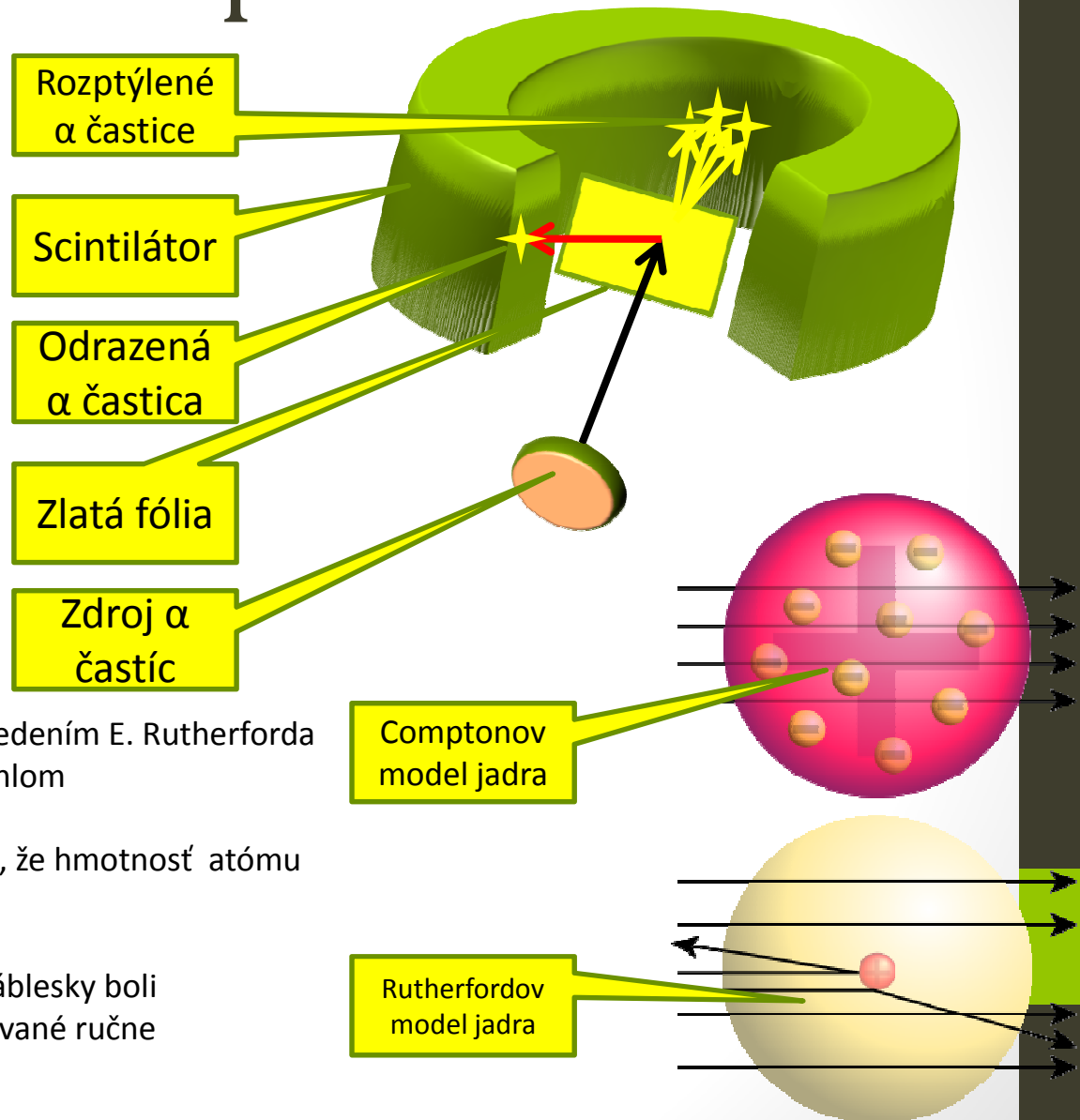
Rutherfordov experiment

Ernest Rutherford
(1871-1937)

Nobelova cena za chémiu 1908

- Hans Geiger and Ernest Marsden pod vedením E. Rutherforda pozorovali rozptyl α častíc pod veľkým uhlom
- Rutherford tento fakt interpretoval tým, že hmotnosť atómu musí byť sústredená v jeho jadre
- V experimente bol použitý scintilátor, záblesky boli pozorované pod mikroskopom a registrované ručne

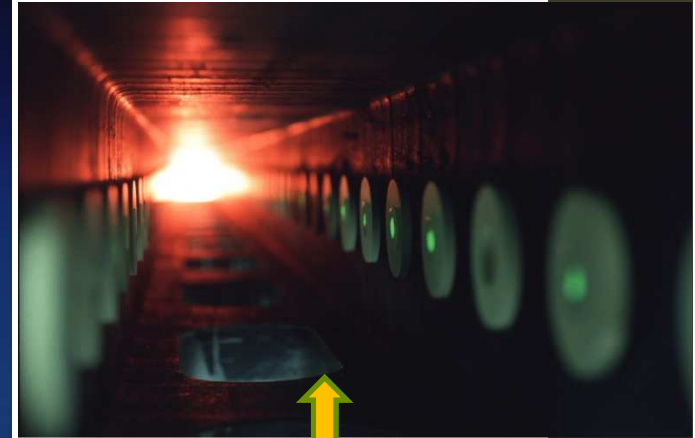
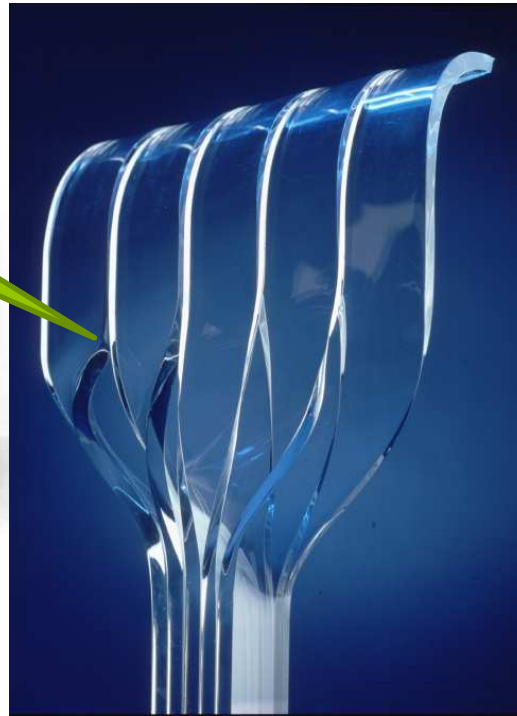
Komponenty scintilačného detektora

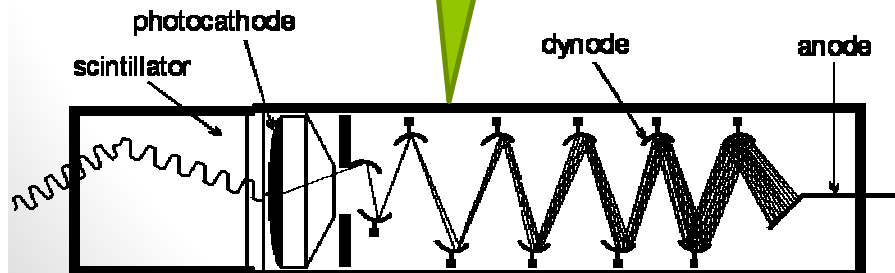
svetlovod

scintilátor

Fotonásobič
(zariadenie na konverziu fotonov na elektróny)

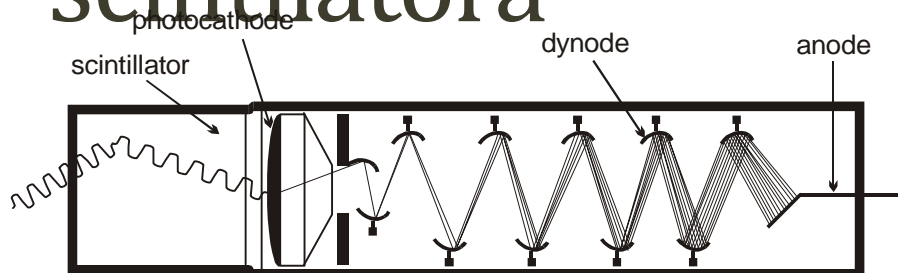

ATLAS
Modul scintilačného
kalorimetra

<http://www.reak.bme.hu>

Elektronické čítanie informácie zo scintilátora

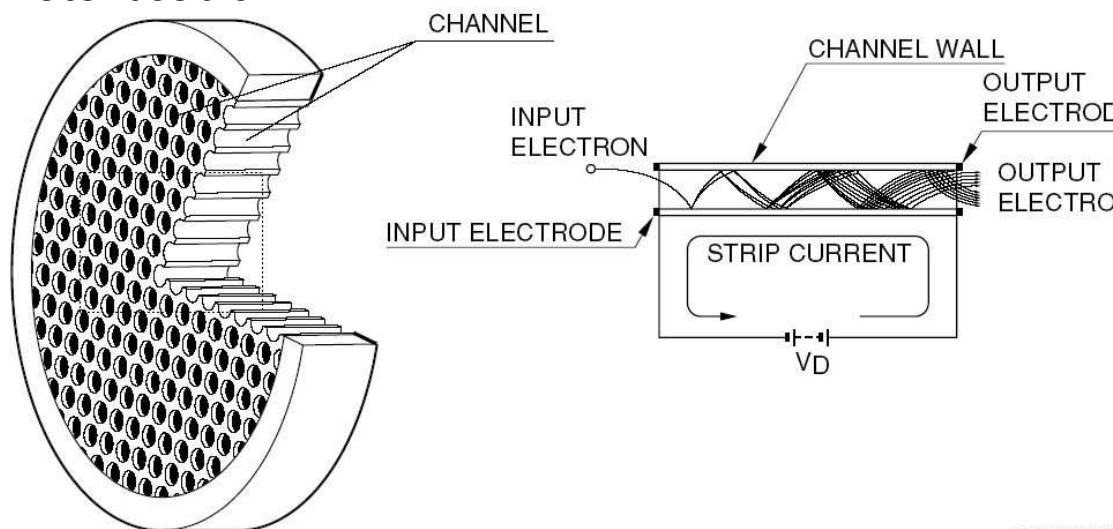

Na dynódach sa znásobuje počet elektrónov

Faktor zosilnenia býva $10E6$

Typická doba formovania signálu
200 ps

Mikrokanálové doštičky zosilňujú signál podobne ako fotonásobič

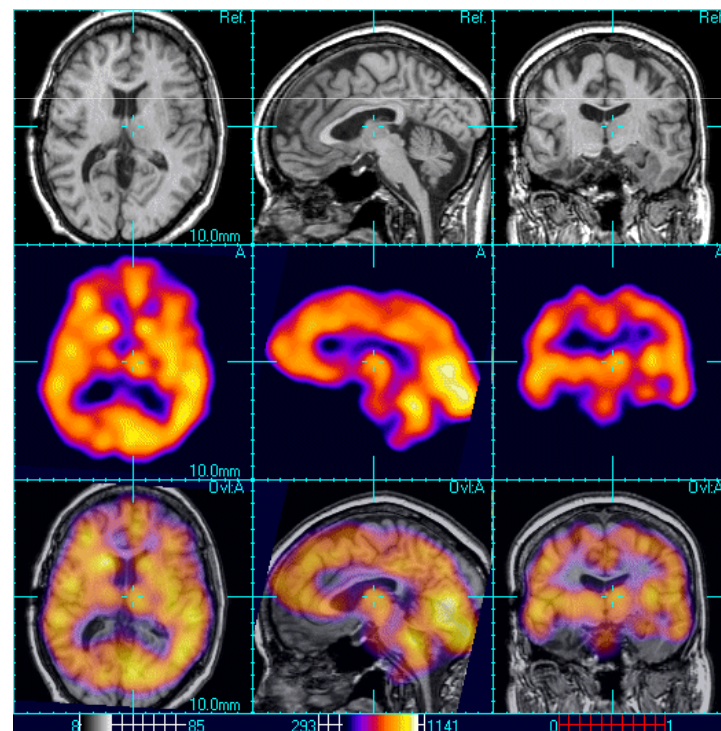
Pore $\varnothing$: 2 μm

Pitch: 3 μm

(Burle Industries)

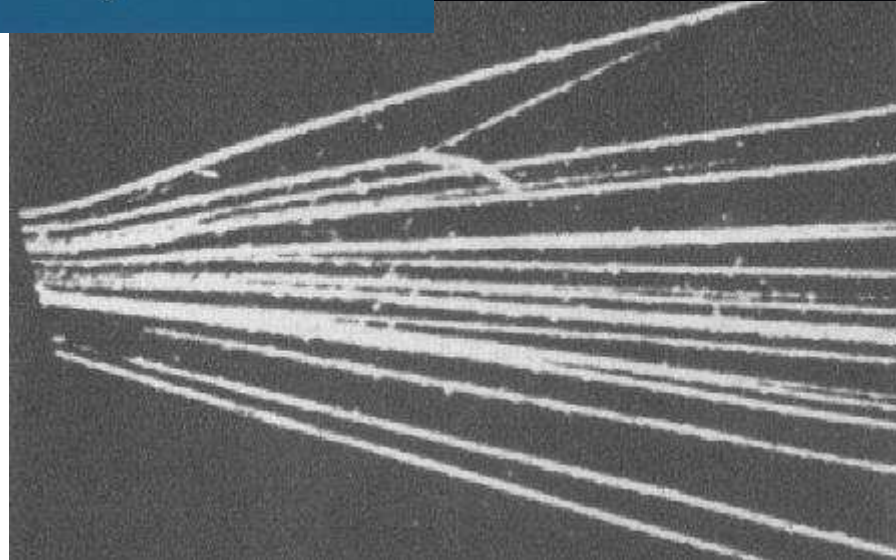
TMPC000ELU

Scintilačné detektory nájdeme napríklad v medicíne

Hmlová komora

(Wilsonova) Hmlová komora

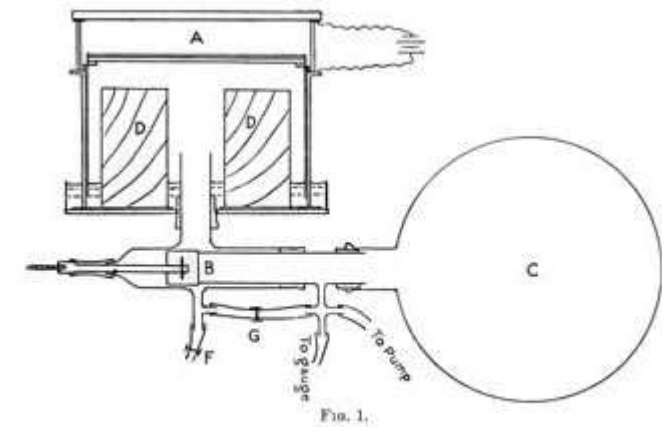
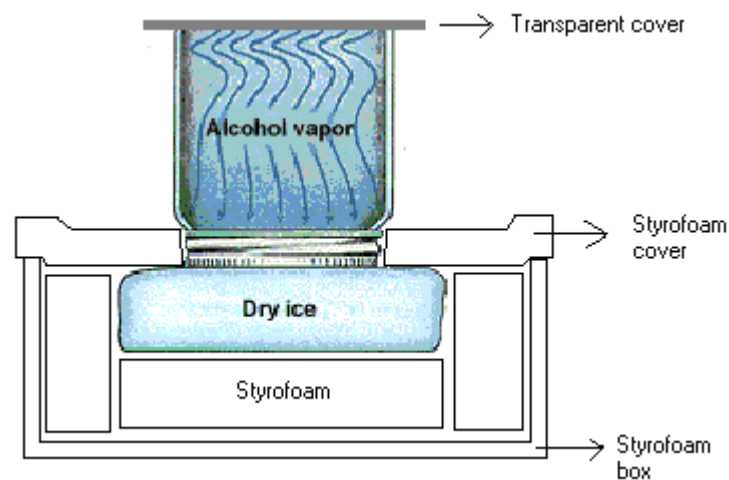
Ernst Rutherford: Hmlová komora bola najoriginálnejším a najkrásnejším prístrojom v dejinách fyziky

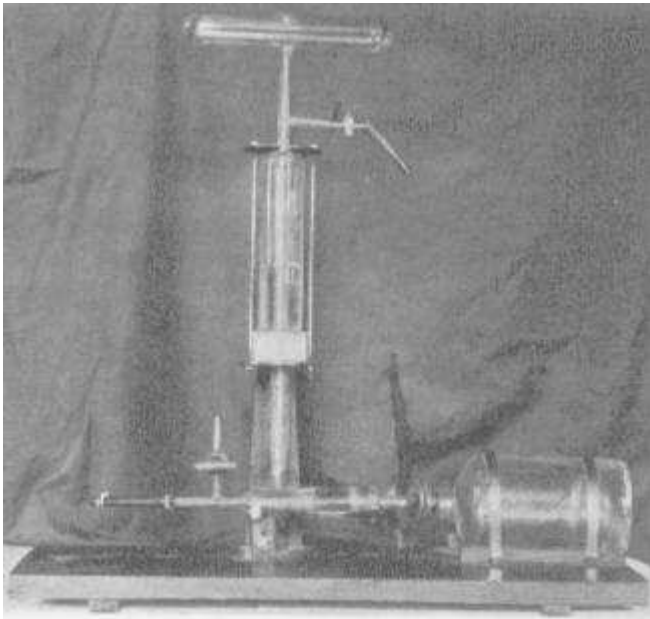
Charles T.R. Wilson
(1869-1959)

Nobelova cena za fyziku 1927
(spoločne s Comptonom)

- nádoba s piestom naplnená čistým vzduchom a vodnou parou
- pri prudkom pohybe piestu dôjde k expanzii polynu a poklesu jeho teploty
  - Para je presýtená ale nemá na čom kondenzovať
  - ióny vytvorené preletom častice fungujú ako kondenzačné jadrá
  - Pozdĺž dráhy častice sa vytvorí hmlová stopa
- V difúznej komore sa presýtenie dosahuje pomocou teplotného gradientu (nepotrebuje expanziu, je pripravená k registrácii neustále)

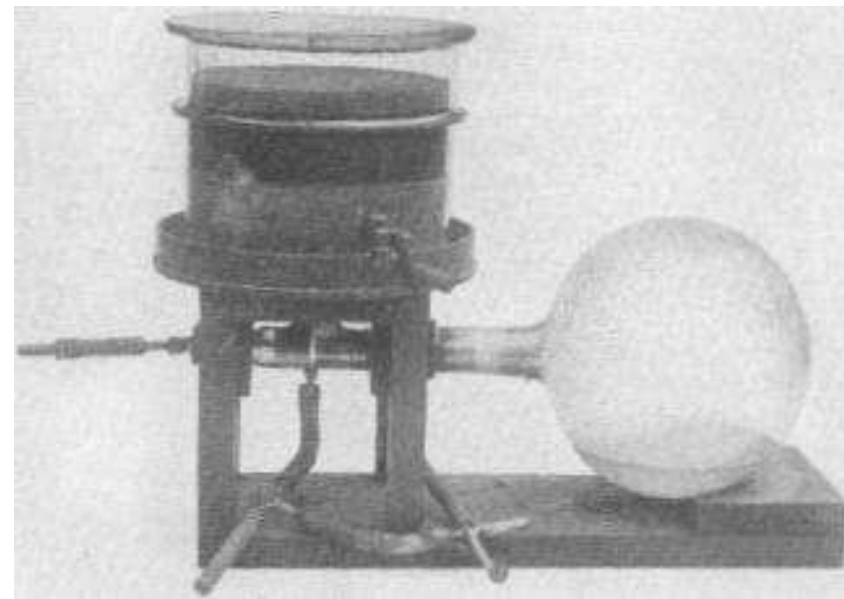

A diagram of Wilson's apparatus. The cylindrical cloud chamber ('A') is 16.5cm across by 3.4cm deep.

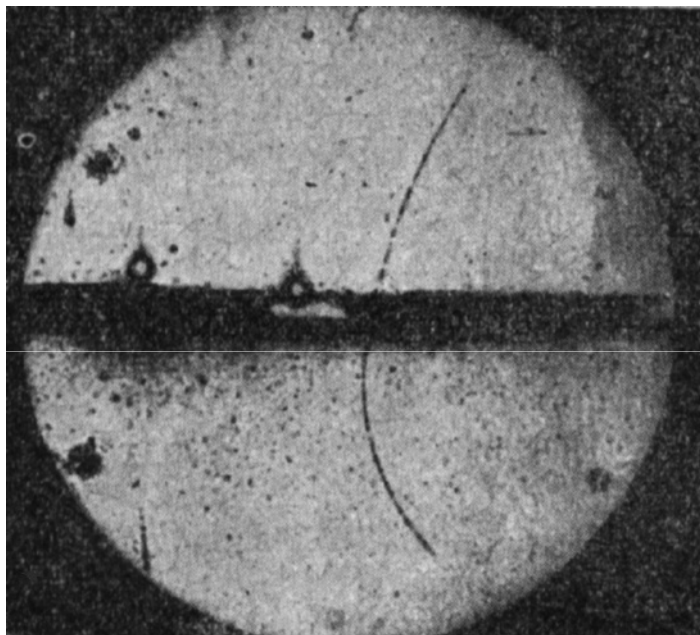

Prvá expanzná komora z roku 1899
Určená na štúdium hmly

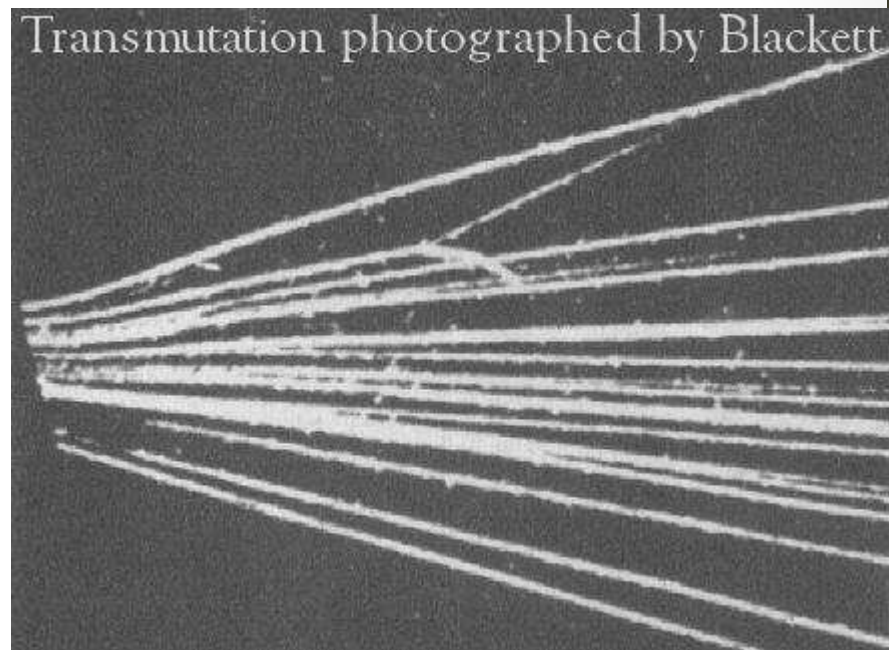
Originál komory z roku 1911

V hmlovej komore bolo urobených mnoho objavov

Objav pozitronu

Vizualizácia jadrovej premeny

$\alpha + N \rightarrow O + p$

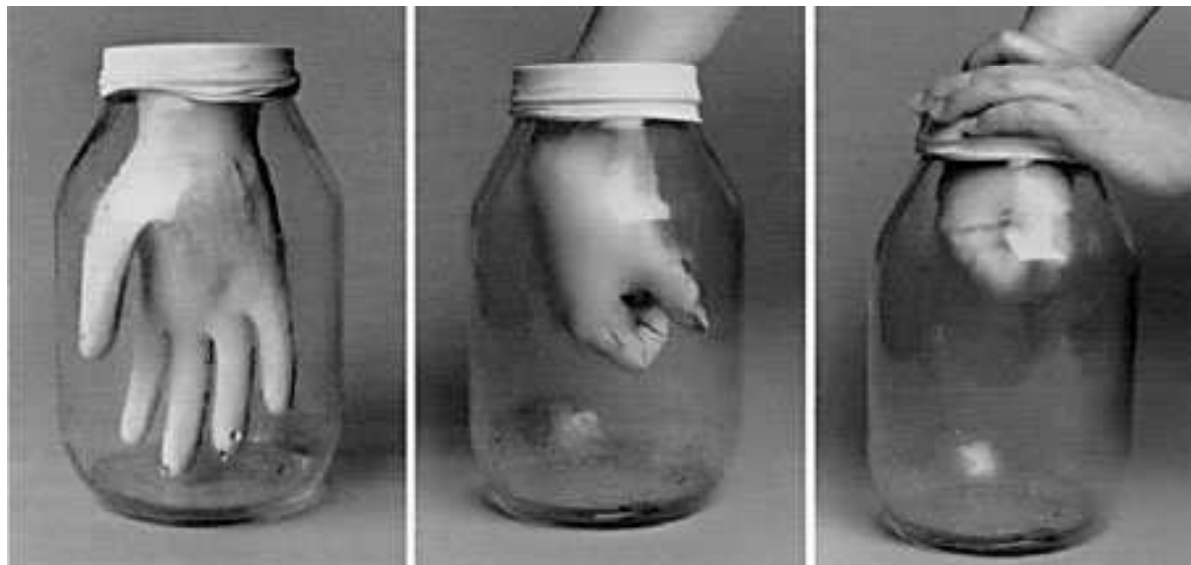
Použitá komora bola schopná „neuveriteľnej rýchlosti“

(expandovať mohla až trikrát za sekundu)

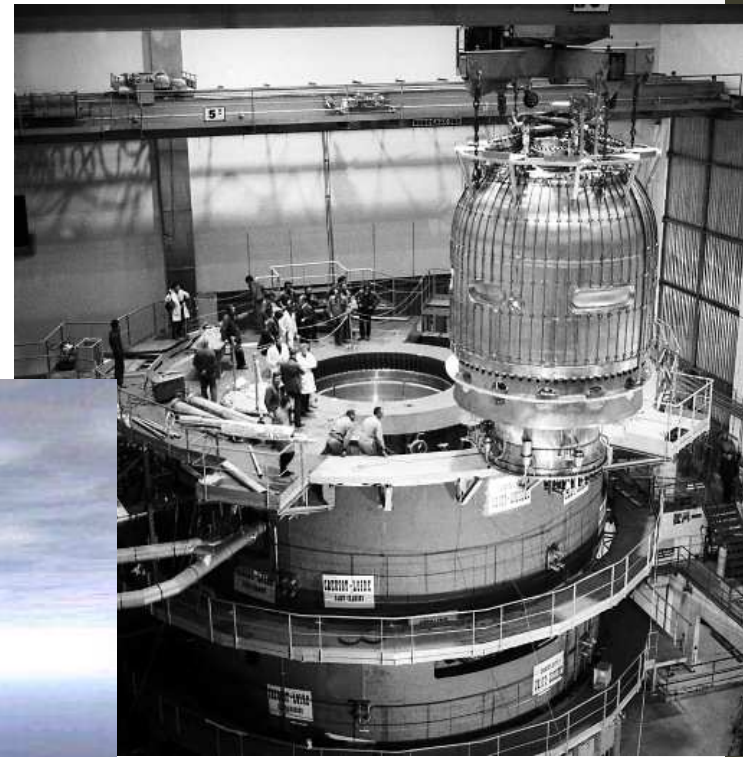

Hmlové komory dodnes fascinují lidi

Na webe je možné najít množství návodů na domácí pokusy

Bublinové detektory

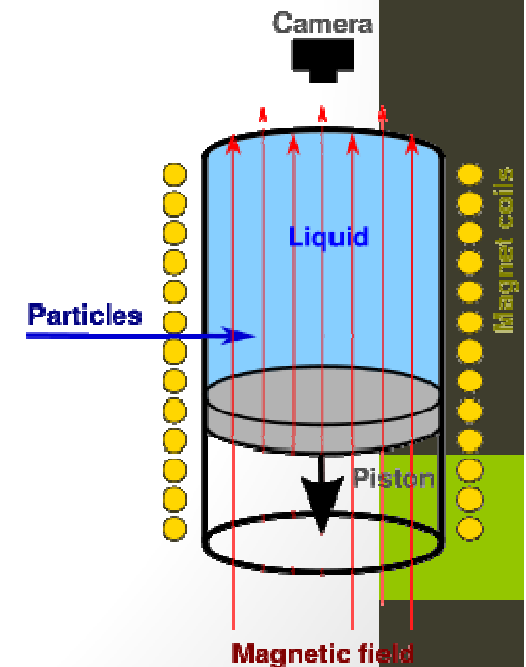
Bublinová komora

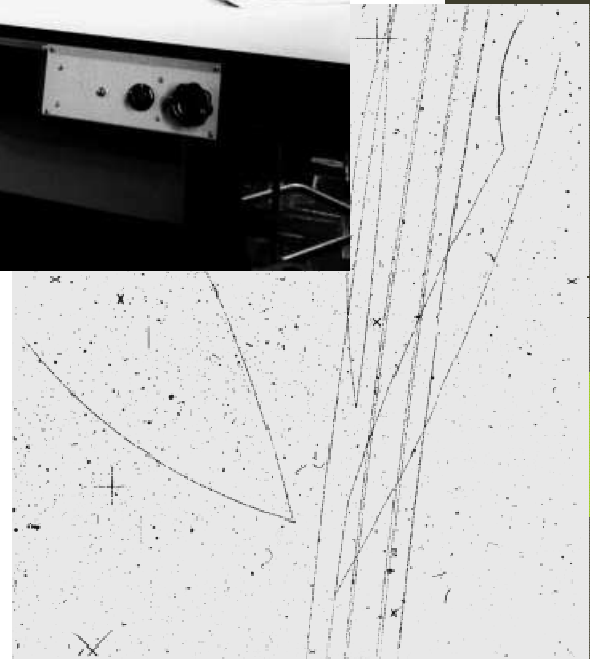
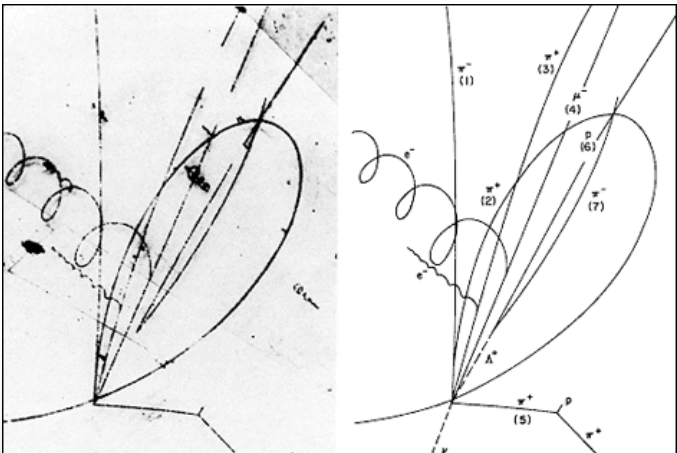
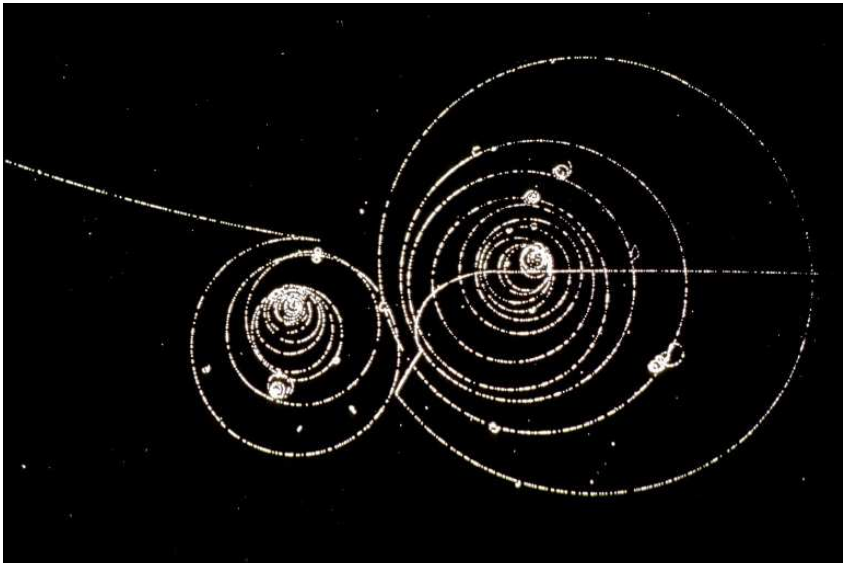

Donald Arthur Glaser
(1926)

Nobelova cena za fyziku 1960

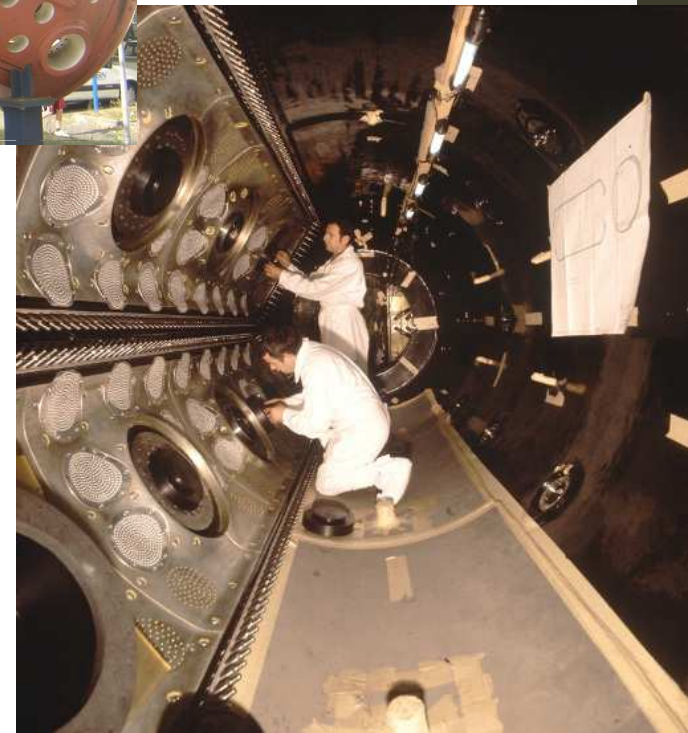
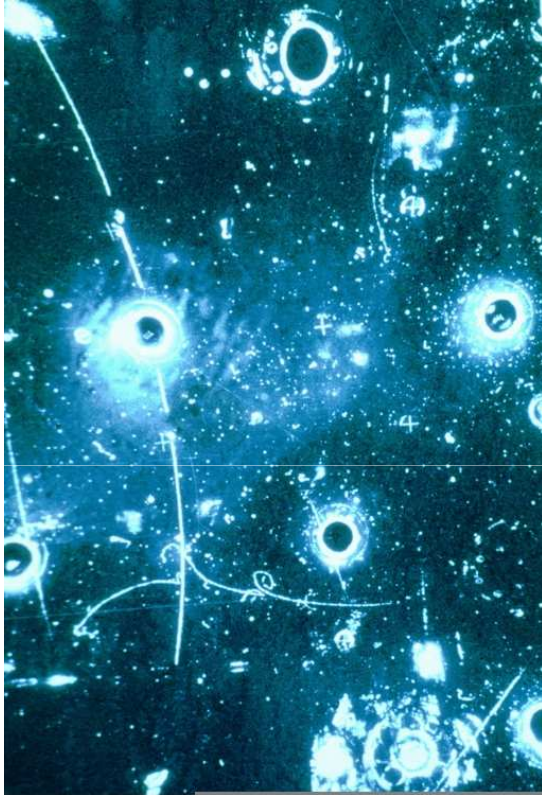
- princíp činnosti je veľmi podobný hmlovej komore
- V najznámejšej konfigurácii je nádoba detektora naplnená kvapalinou ohriatou tesne pod bod varu
  - Pohyb piestu zníži tlak kvapaliny a privedie ju do metastabilného stavu
  - Energia uložená prelietavajúcou časticou privedie kvapalinu do varu
    - Bublinky s priemerom $\sim 10 \mu\text{m}$ sa tvoria pozdĺž dráhy
  - piestom sa kvapalina opäť stlačí a bublinky skolabujú, komora je pripravená na ďalšie meranie

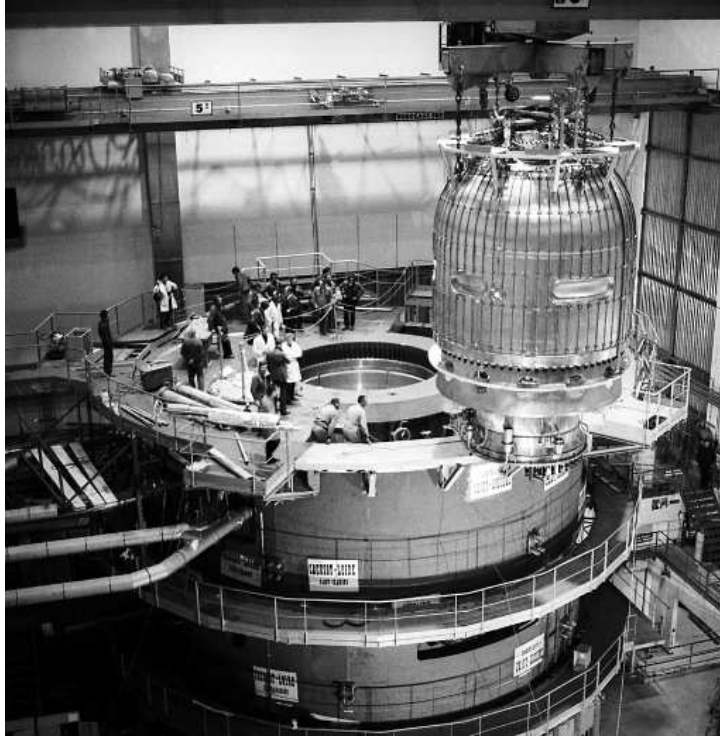

Gargamelle (CERN)

Neutrálne prúdy boli objavené v Gargamelle v roku 1972.
Objav potvrdil teóriu, že elektromagnetická sila a slabá sila sú prejavmi tej istej interakcie.
Na obrázku je prvý event dokazujúci ich existenciu
Tento event bol jediný svojho druhu v kolekcii viac než 300 000 analyzovaných fotografií

Big European Bubble Chamber (BEBC)

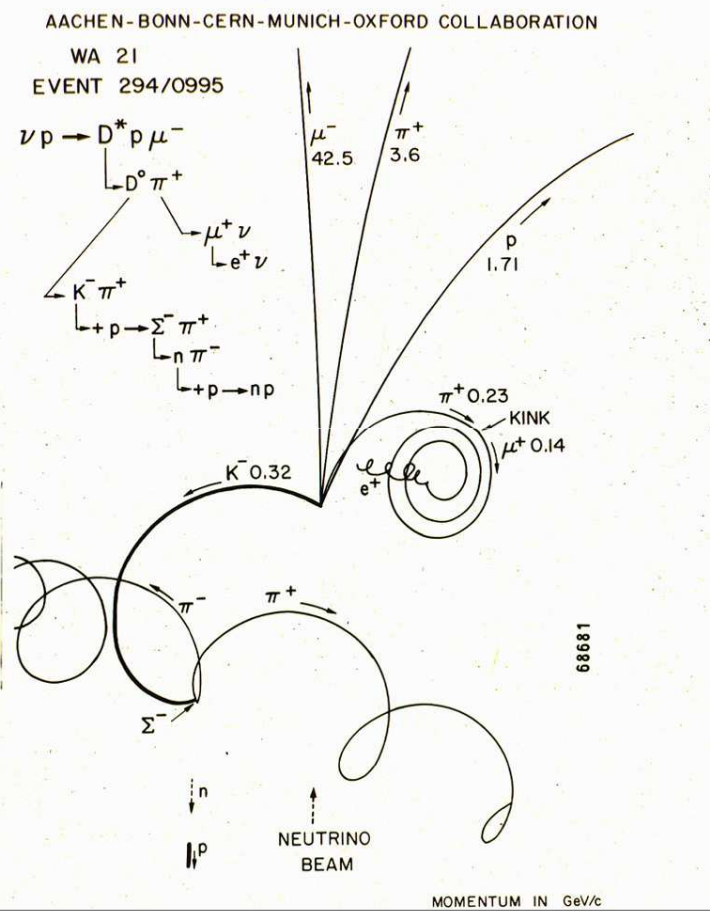
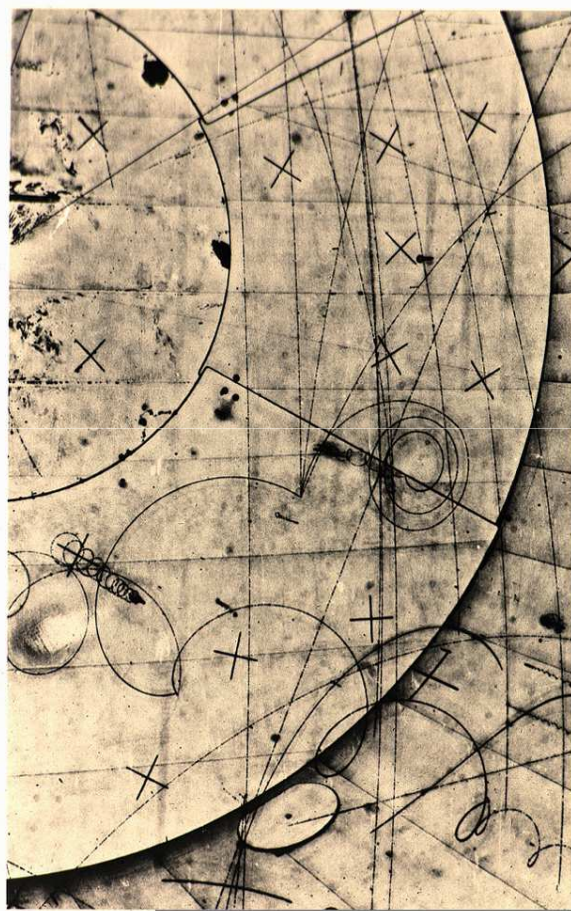
Inštalovaná v roku 1973-1984
3,7 m priemer, 4 m výška, 35m³ kvapaliny
22 experimentov, 600 vedcov z 50 laboratórií
6,3 milóna fotografií
3000 km filmového materiálu

BEBC

D* event v BEBC

Meranie uhlu dráh

1958

Analýza filmov

1961

Analýza filmov

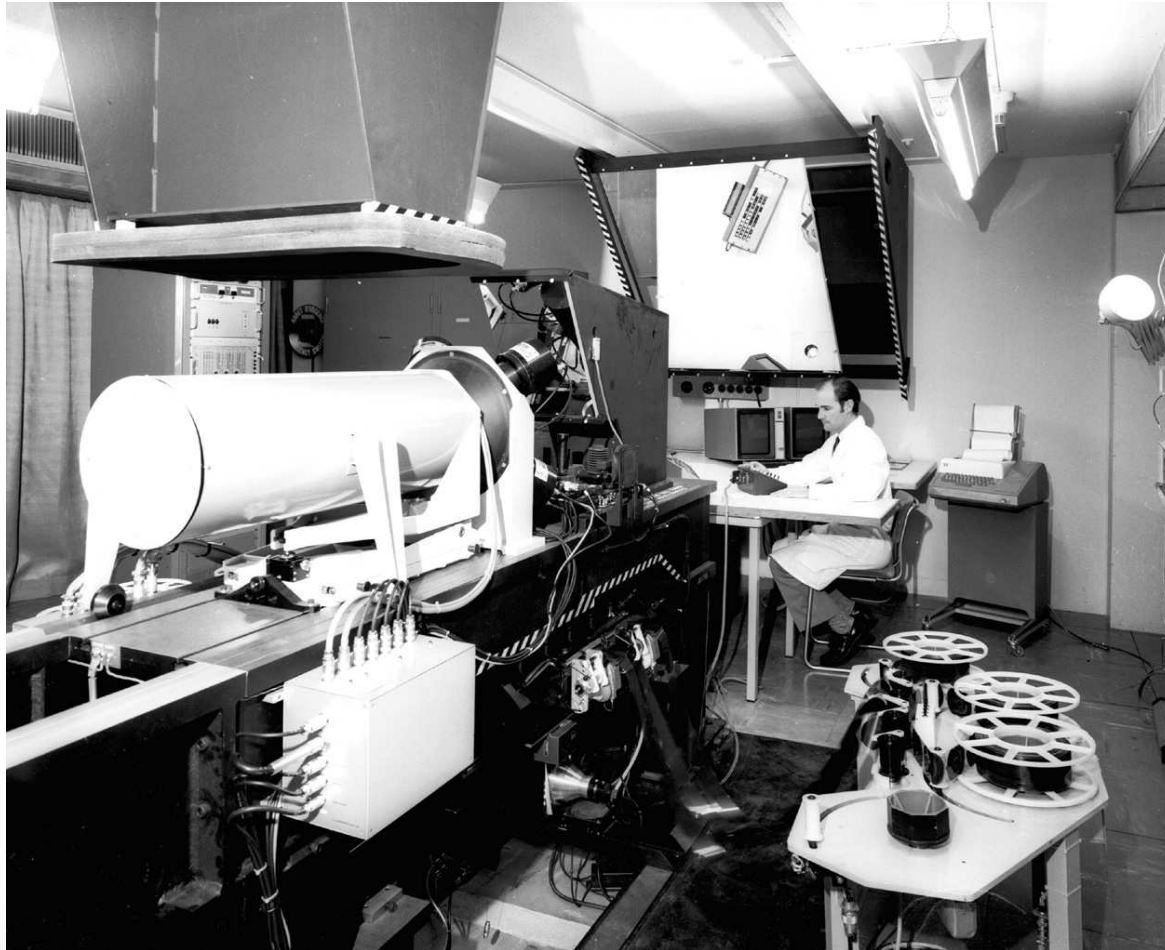
Digitalizácia snímok na CDC3100

April 1967

Measuring films

ERASME merací systém pre **BEBC**

Feb. 1974

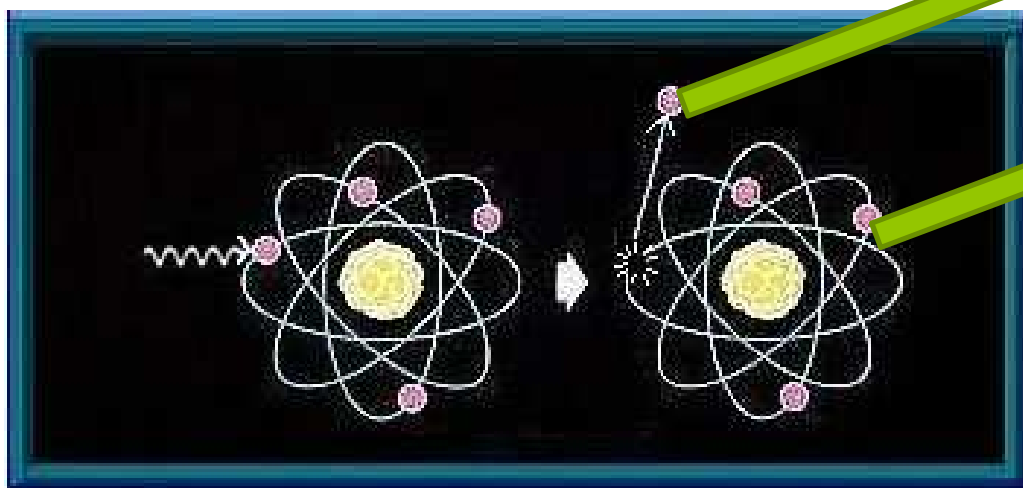
Plynové detektory

Ionizácia – odtrhnutie elektrónu z atómu

- Ak dodáme elektrónu energiu, môže sa uvoľniť a zanechá po sebe kladne nabitý ión

Voľný elektrón

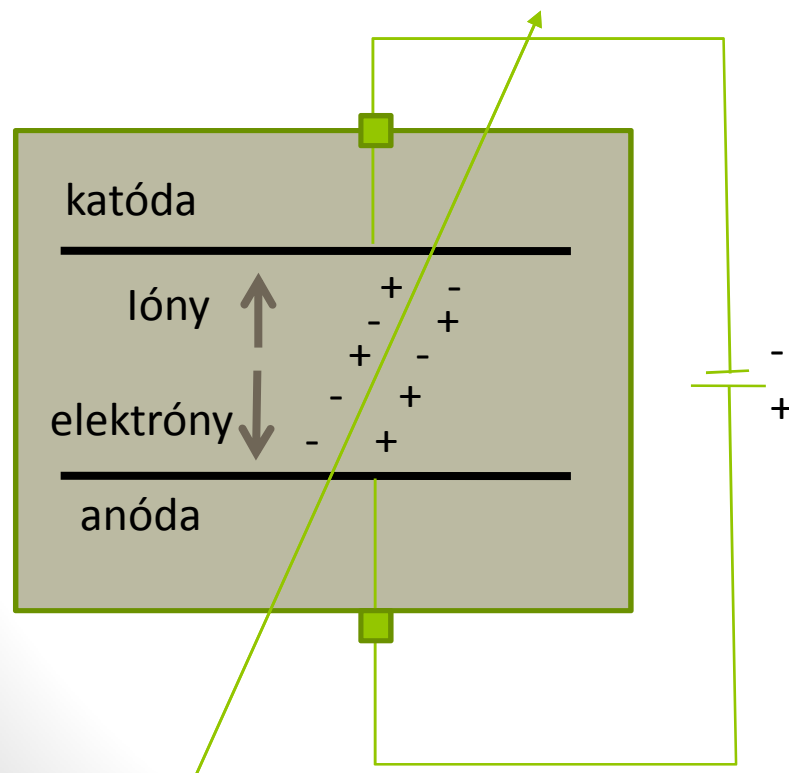
Ión

- Pri prechode nabitej častice plynným prostredím dochádza k ionizácii pozdĺž jej dráhy
  - Elektróny a kladne nabité ióny tvoria základné komponenty detekovaného signálu

Ionizačný detektor

- Plynový ionizačný detektor pozostáva z dvoch elektród vožených do plynu.
  - Elektróny a ióny driftujú k elektródam a vytvoria merateľný impulz

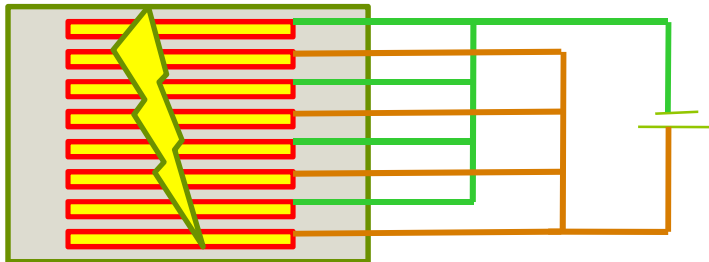
Kde sme sa už stretli s ionizačnou komorou?

V detektore dymu (požiarnom hlásiči)

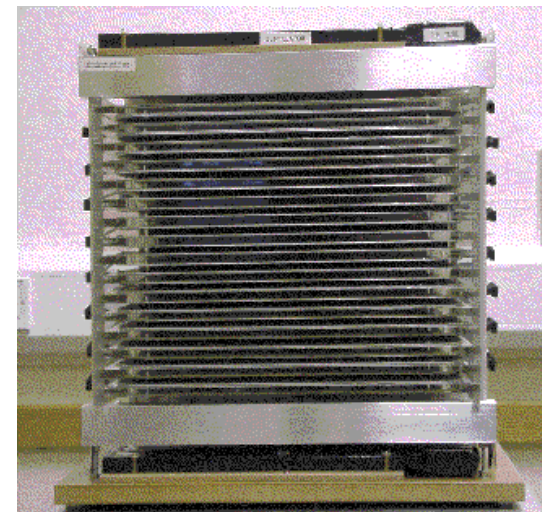
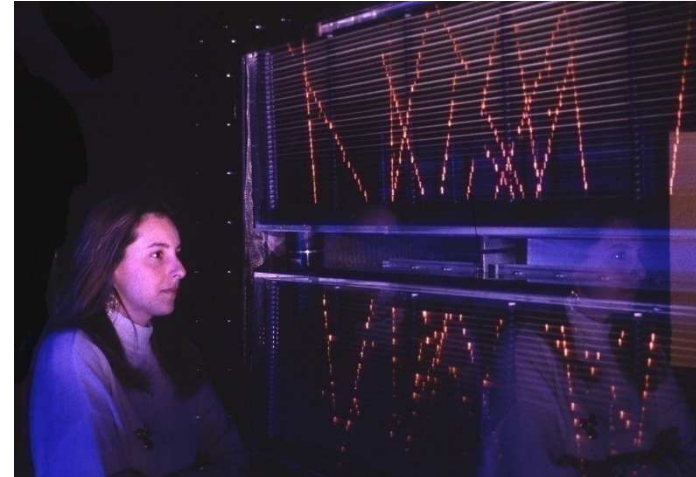
- Dve ionizačné komory naplnené vzduchom obsahujú α žiarič (Am)
- Referenčná komora je uzavretá a meria sa na nej ionizačný prúd
- Detekčná komora nasáva vzduch z okolia
  - Častice dymu znižujú ionizáciu a tým aj meraný prúd
- Veľký rozdiel prúdu v referenčnej a meracej komore spustí alarm

Iskrová komora

- Ak to „preženieme“ s napätím na elektródach (~ 20000 V), preskočí medzi nimi (pozdĺž ionizačnej stopy častice) iskra
- Ak naukladáme vrstvy elektrón na seba, môžeme sledovať dráhu častice

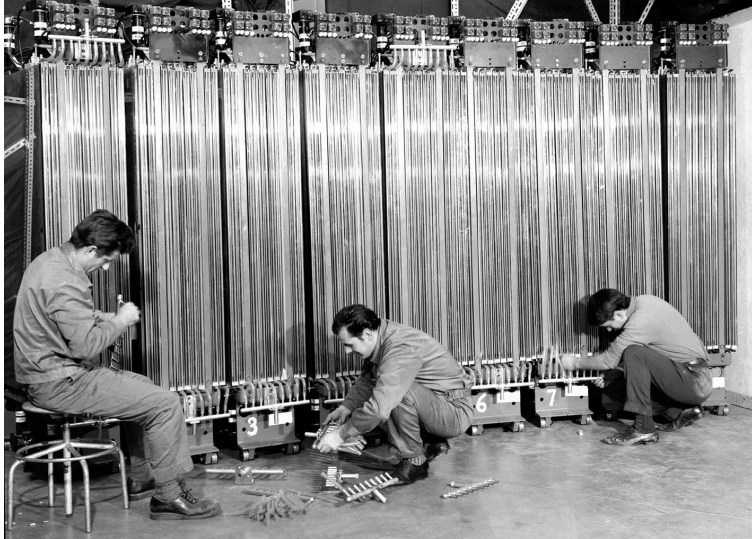

Iskrová komora v expozícii Microcosm CERN

Iskrová komora

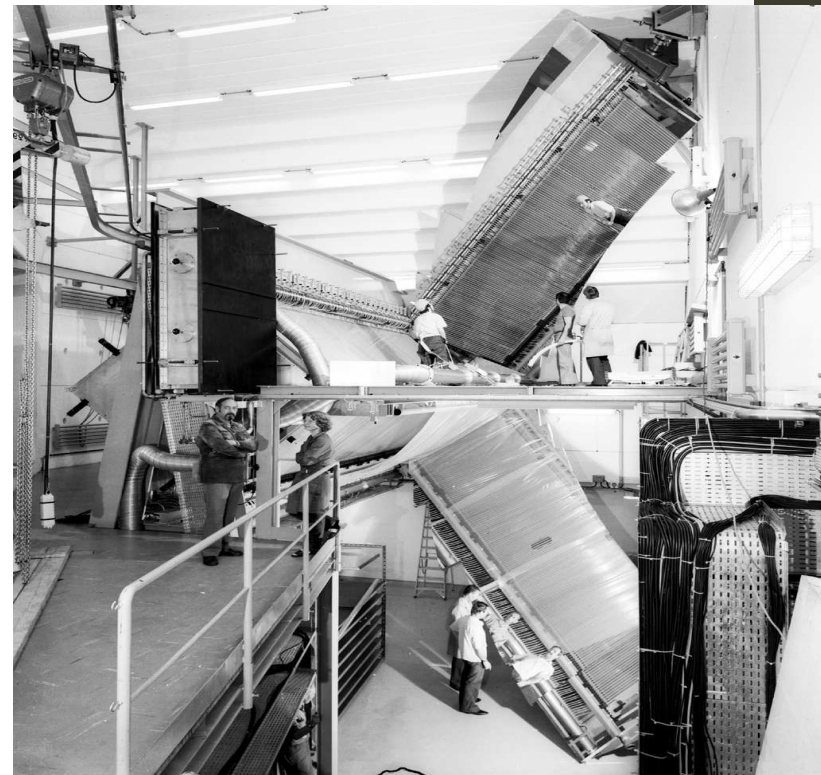
Signál z iskrových komôr sa dal registrovať
elektronicky ale aj akusticky
Polohové rozlíšenie bolo na úrovni 300 μm

Iskrová komora pre neutrínové experimenty (CERN 1962)

Iskrová komora spektrometra OMEGA (CERN 1971)

Experiment s iskrovými komorami (CERN 1974)

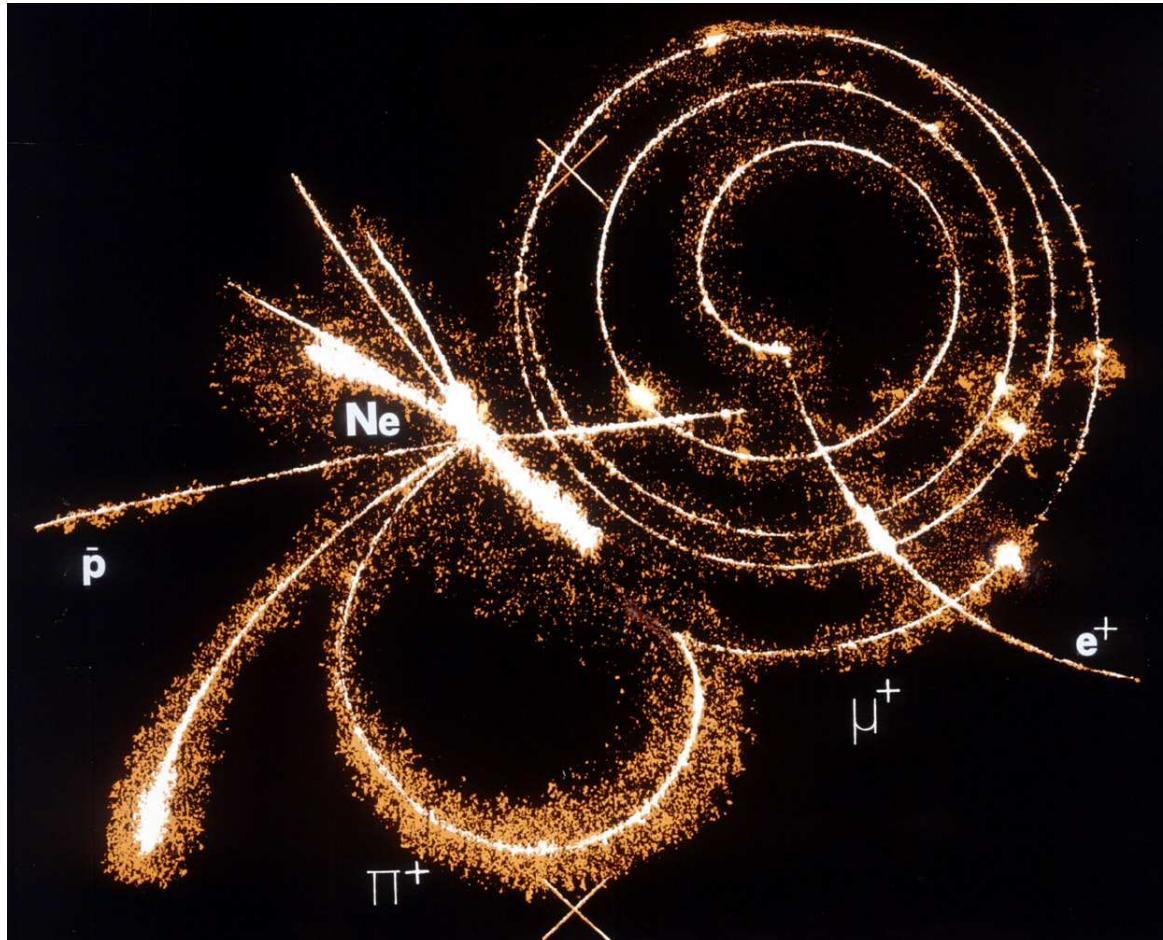
Streamerová komora

- Streamerová komora funguje podobne ako iskrová
  - Veľmi vysoké napätie (500 000 V) je aplikované na veľmi krátky čas (15 ns)
  - iskra nemá čas preskočiť až k elektróde, ale vyvinie sa iba v blízkosti dráhy častice
  - dráhy častíc boli obvykle fotografované

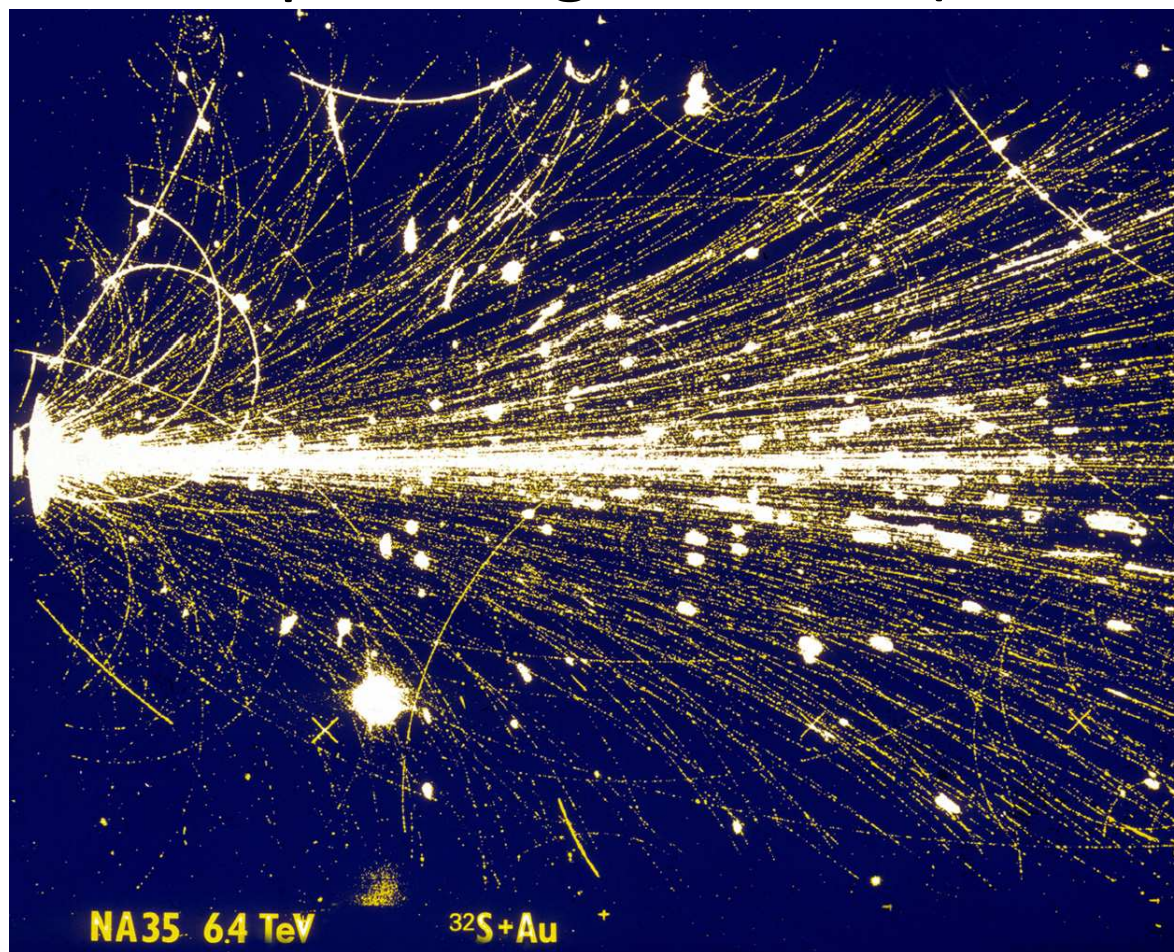

Streamerová komora v CERNe 1974

Rozpad $\pi^+ \rightarrow \mu^+ \rightarrow e^+$ v streamerovej komore (1984)

Event pri energii 6.4 TeV (Síra - Zlato) (NA35)

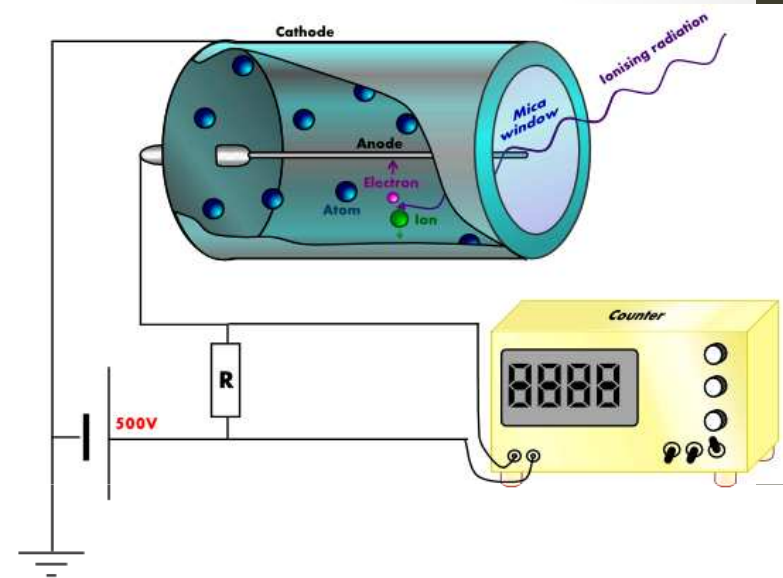

Júl 1991

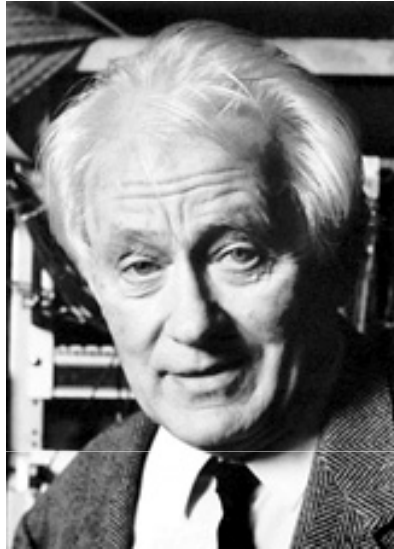
Geiger-Muellerov detektor

- Pravdepodobne najznámejší detektor (podľa mena)
  - Prvý detektor tohto typu vyvinul Alexander Geiger spoločne s E. Rutherfordom v roku 1908
  - Spoločne s Waltherom Muellerom ho Geiger ďalej zdokonalil v roku 1928
- GM trubice pracujú v oblasti, kde veľkosť impulzu nazávisí od energie častice
  - používajú sa na meranie aktivity (počet impulzov za jednotku času)
- Vhodnou voľbou náplne a materiálu detektora je možné dosiahnuť citlivosť na široké spektrum detekovaných častíc (e, γ , n...)

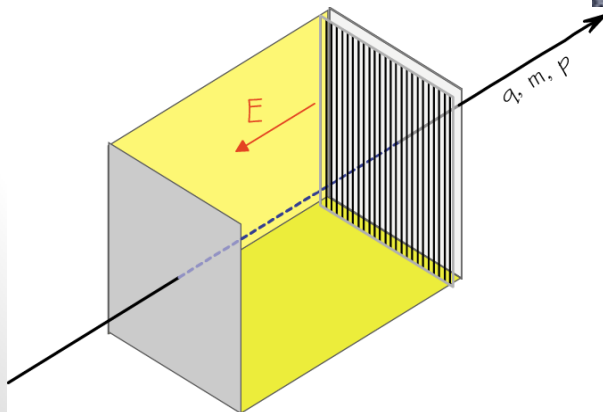

Mnohovláknové detektory

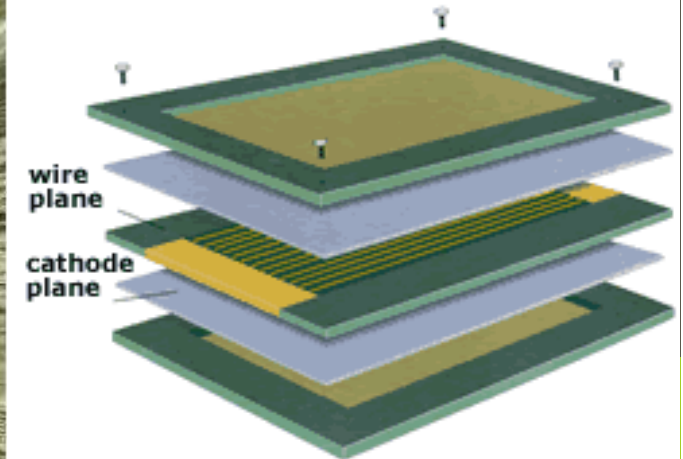
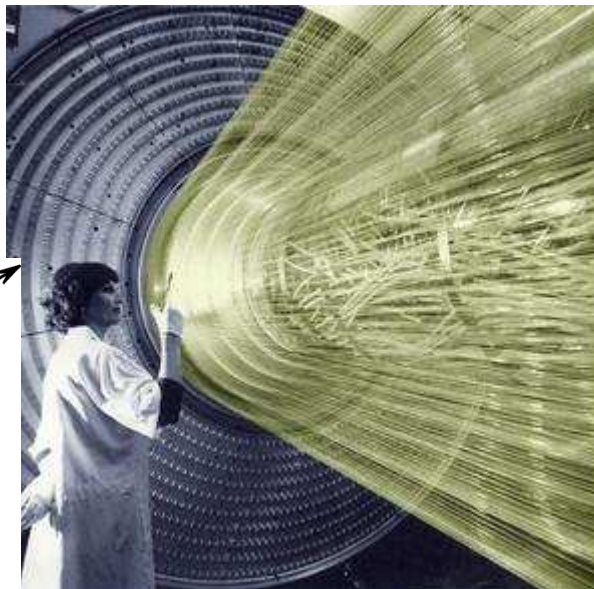
Georges Charpak
(1924)

Nobelova cena za fyziku 1992
(za objav mnohovláknových komôr)

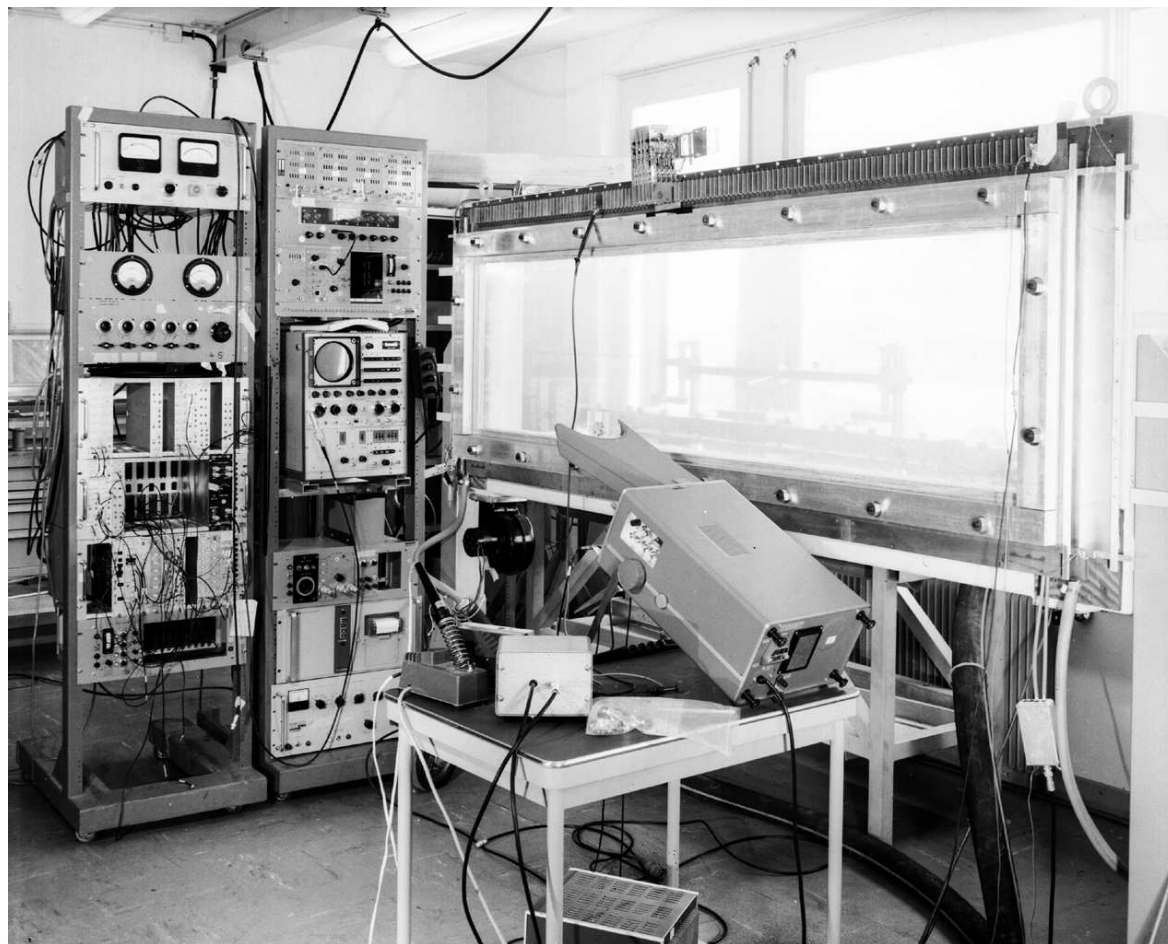

G. Charpak vyvinul mnohovláknový detektor

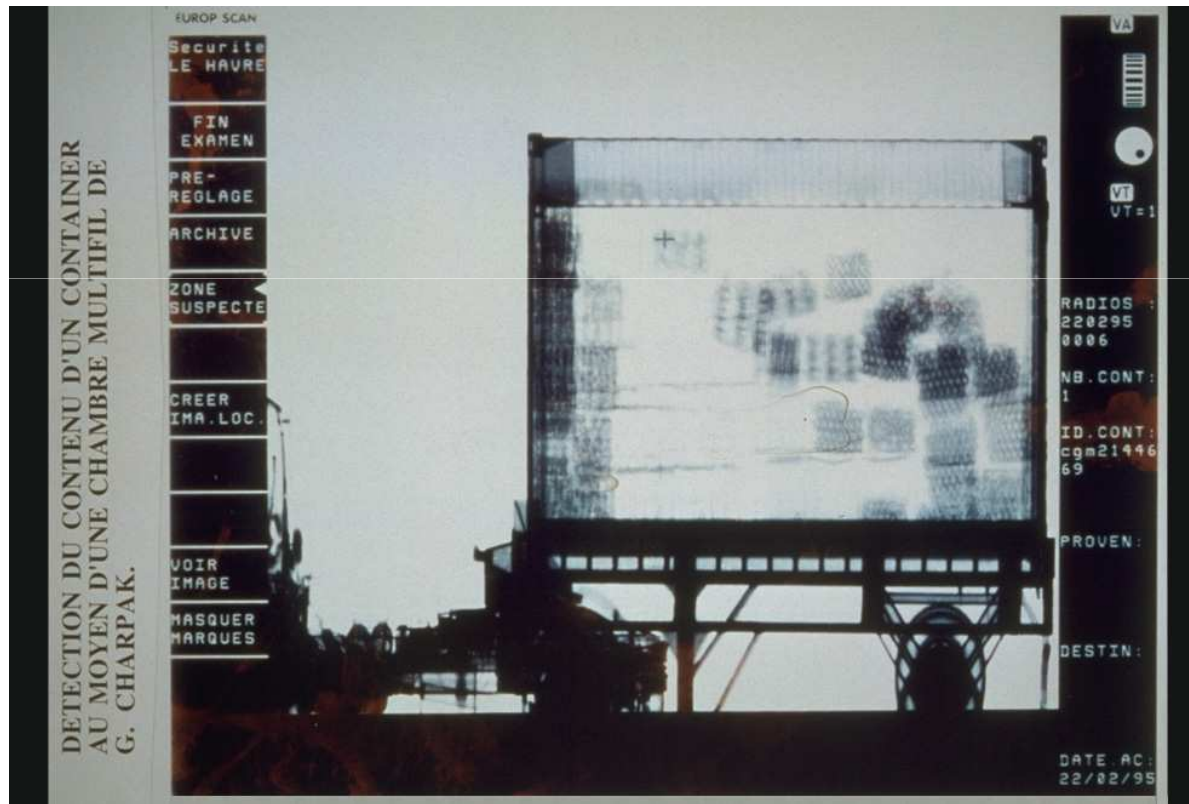
- Anóda bola nahradená množstvom paralelných vlákien
  - získali sme tak vlastne „mnoho detektorov v jednom“, pretože signál z každého vlákna môže byť meraný samostatne
  - Fyzikom sa otvorila cesta na meranie dráh častíc s vysokou presnosťou
  - Lekári (ale aj colníci) získali nástroj na presné zobrazovanie

Mnohovláknová proporcionálna komora (1970)

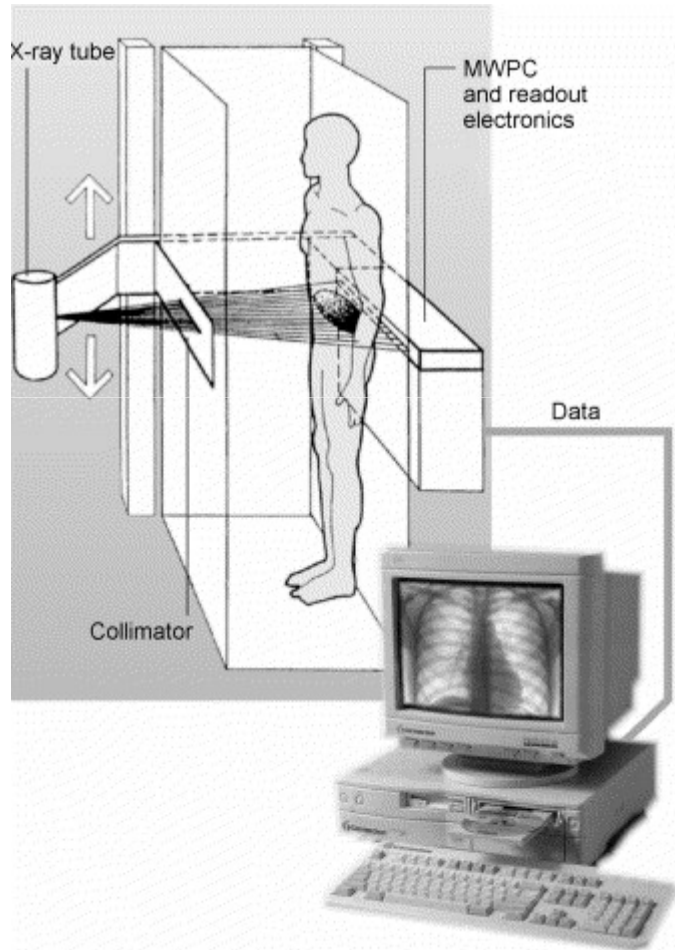

Aplikácia mnohovláknovej komory na colnici

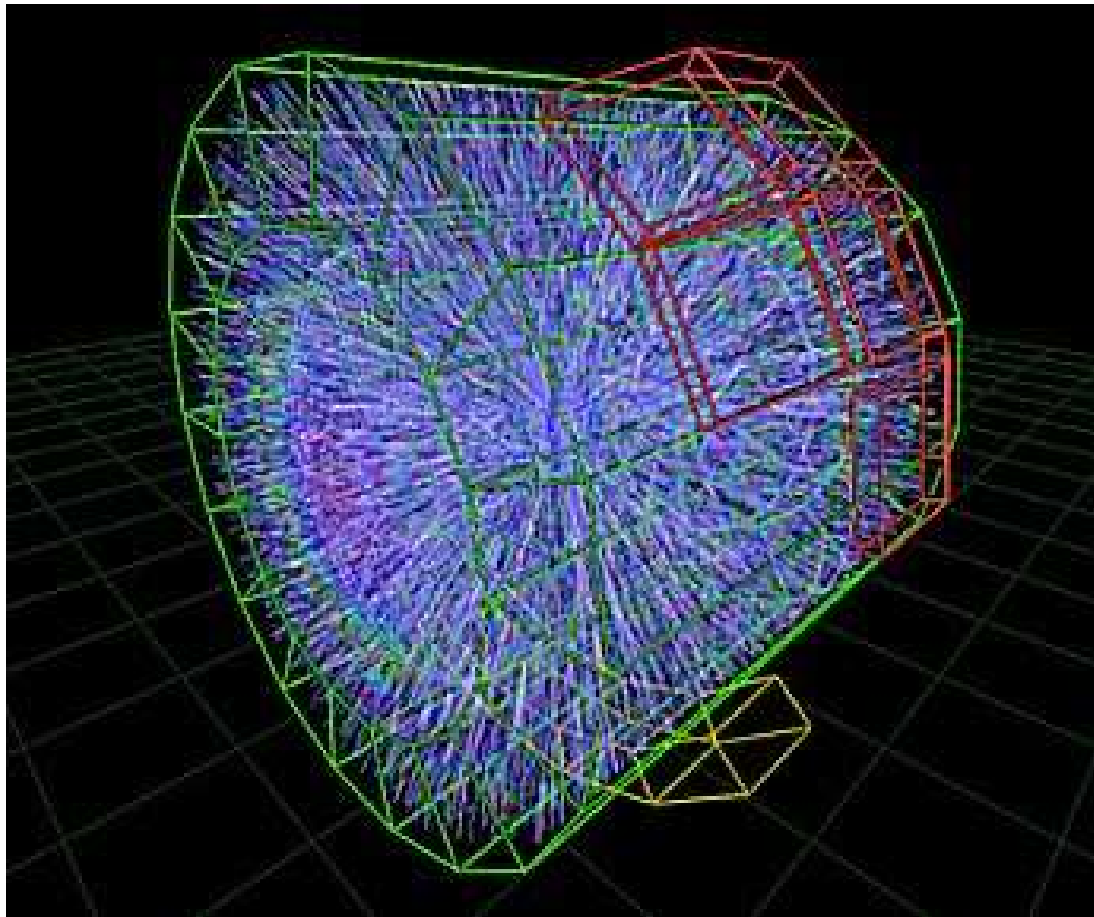

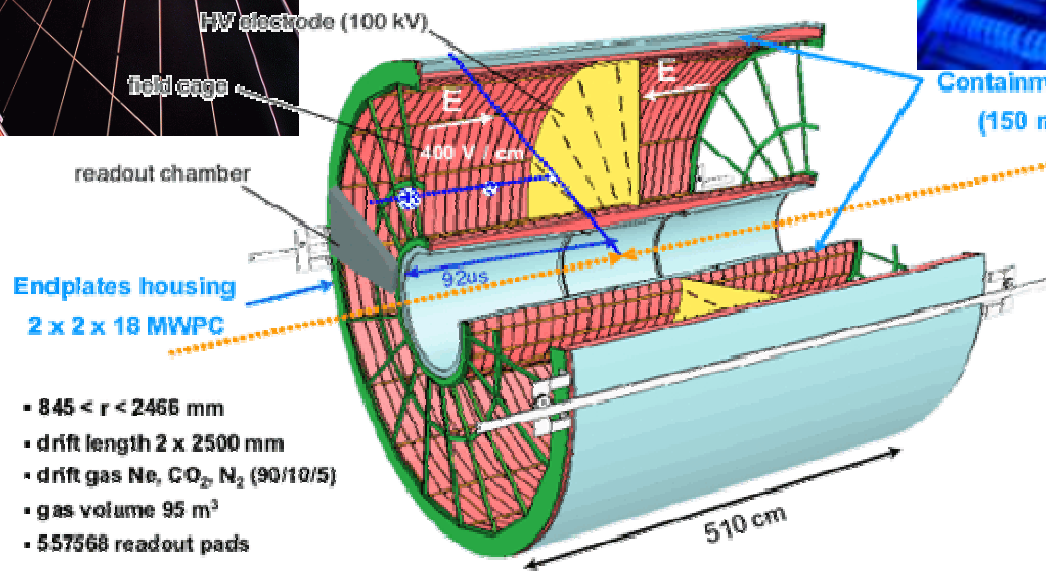

... alebo v medicíne

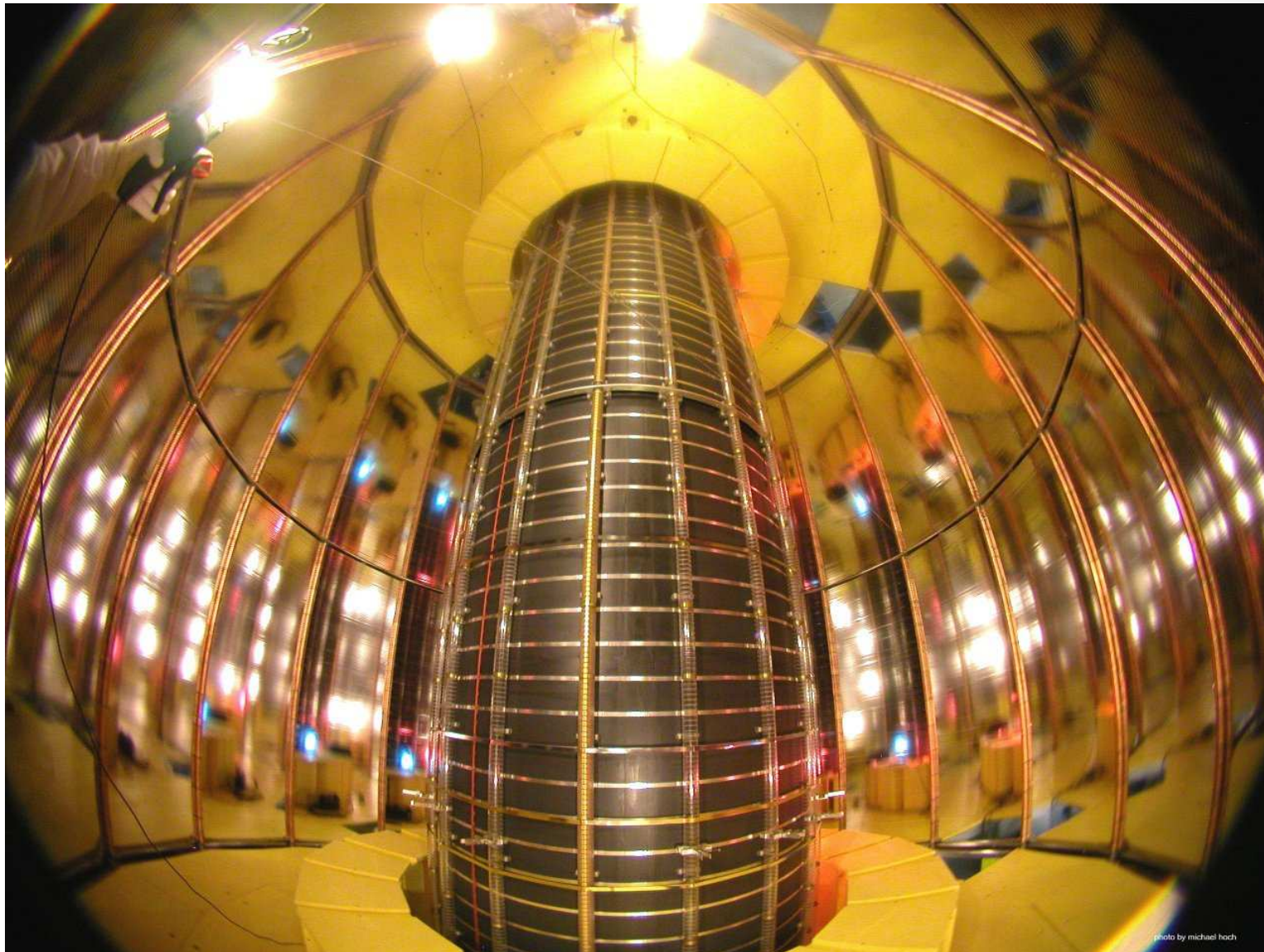
... a samozrejme v fizike

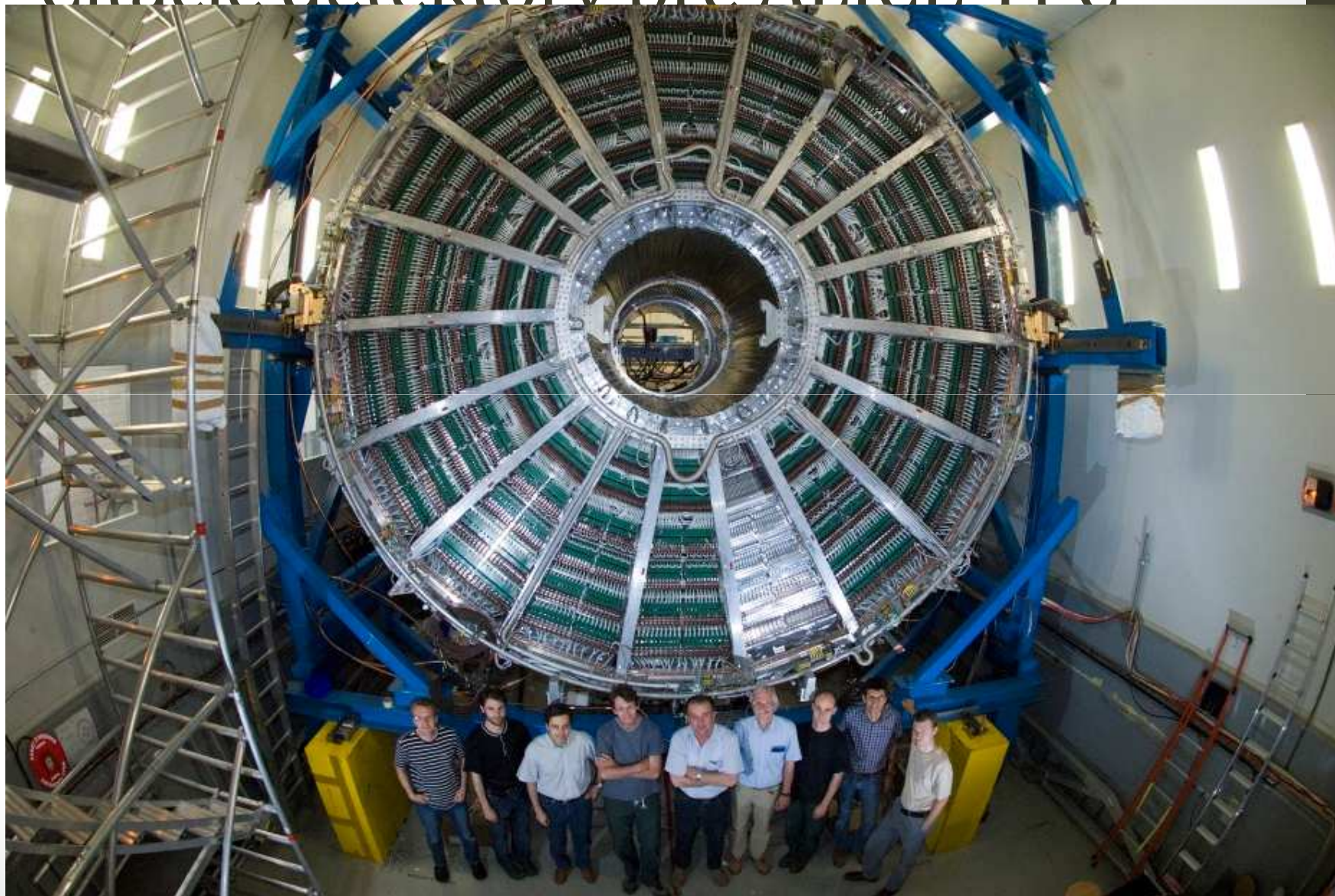

Driftový priestor ALICE TPC

Čítacie detektory pre ALICE TPC

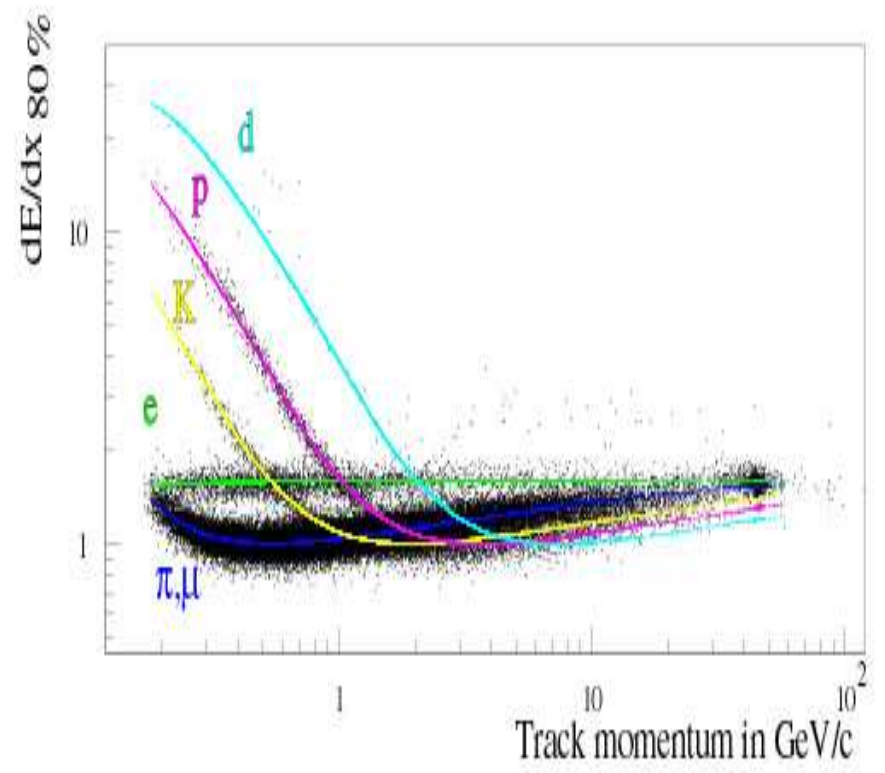
Transport ALICE TPC

Identifikácia typu častíc

- Ak sú detektory proporcionálne, meraný impulz je úmerný energetickej strate častice na jednotku dráhy dE/dx
- Tieto energetické straty sú špecifické pre jednotlivé častice
- Ak poznáme hybnosť častice (napríklad zo zakrivenia dráhy) a jej energetické straty, môžeme pri troche šťastia identifikovať jej typ

- Na tomto mieste naše rozprávanie o plynových detektoroch zastavíme
- Chceme dať ešte šancu iným technikám
- Žiaľ musíme vynechať množstvo veľmi zaujímavých plynových detektorov

Multi Wire Proportional Chambers MWPC
Time Projection Chambers
Time Expansion Chambers
Proportional Chambers
Thin Gap Chambers
Drift Chambers
Jet Chambers
Straw Tubes
Micro Well Chambers
Cathode Strip Chambers
Resistive Plate Chambers
Micro Strip Gas Chambers
GEM - Gas Electron Multiplier
Micromegas – Micromesh Gaseous Structure

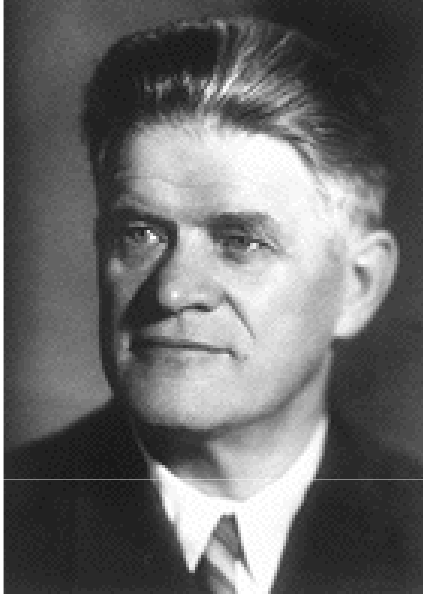
Čerenkovovo žiarenie

Historicky prvá fotografia čerenkovovho žiarenia z Pb zväzku v CERNe
(J.Ružička a spol.)

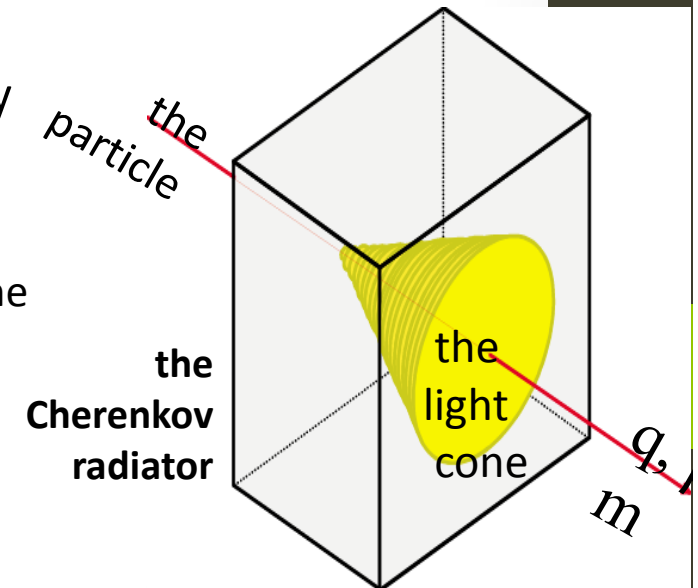
Čerenkovovo žiarenie

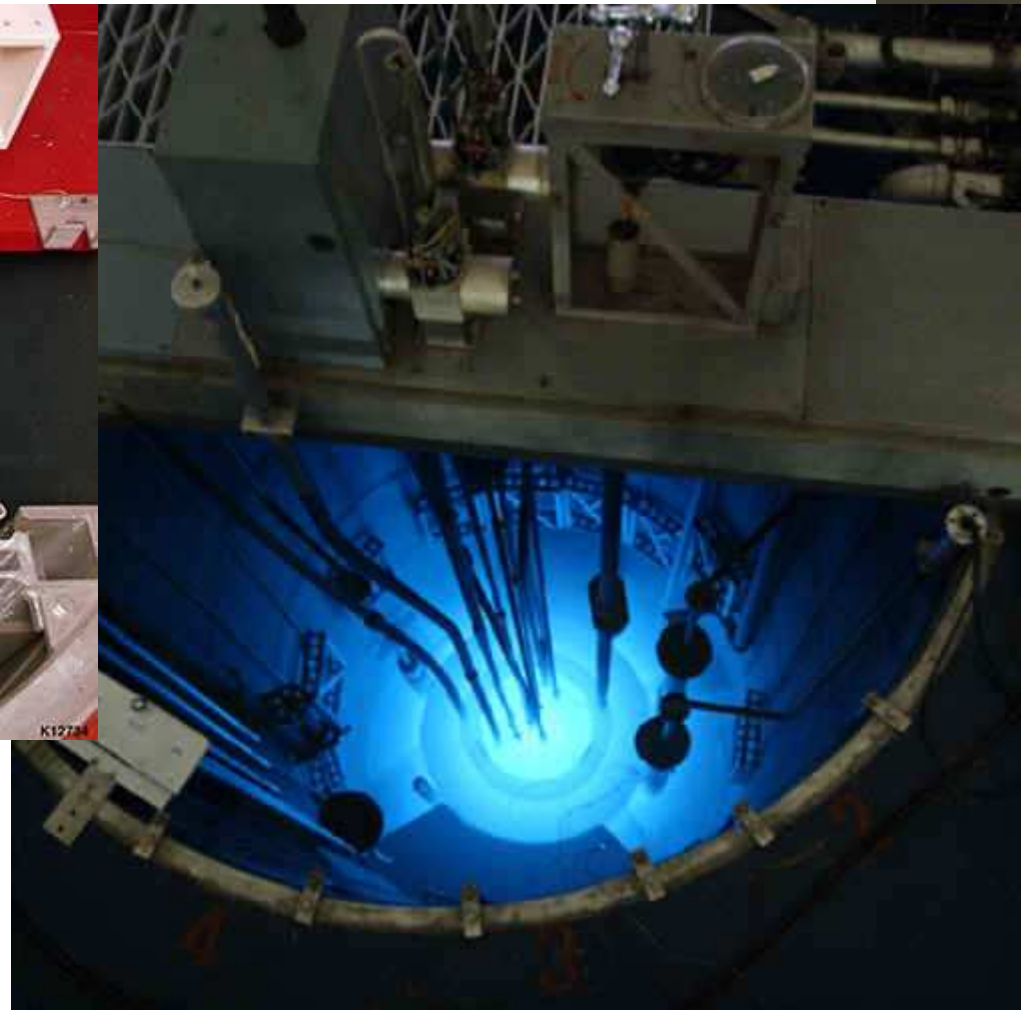
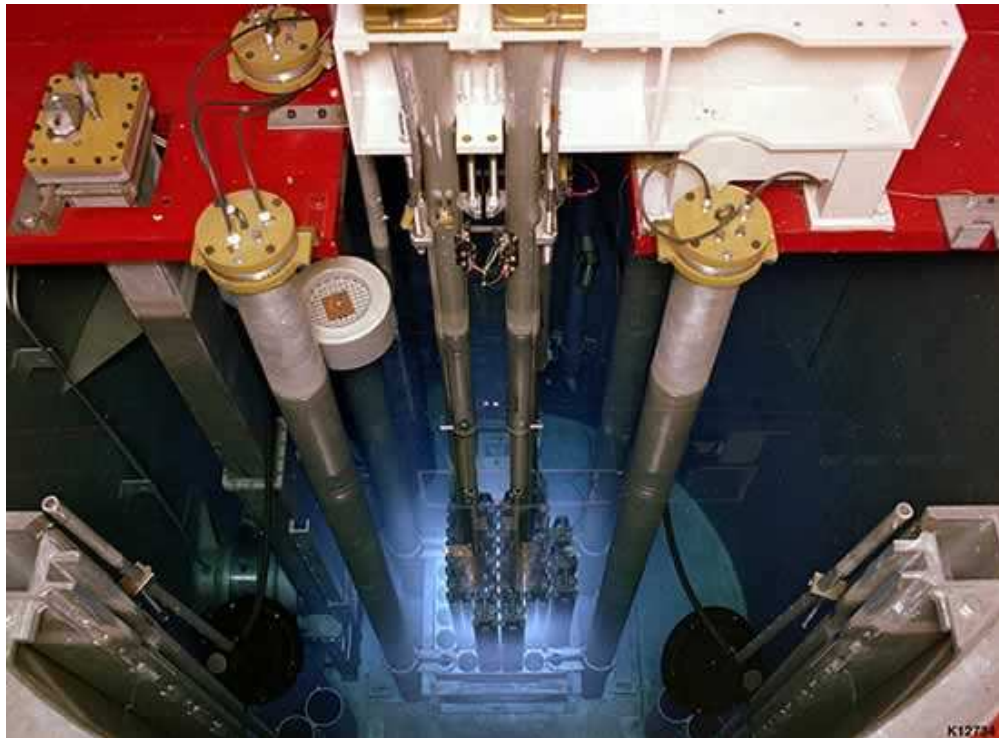
Pavel Aleksejevič Čerenkov
(1904-1990)

Nobelova cena za fyziku 1958
(spoločne s Frankom a
Tammom)

- Čerenkovovo žiarenie vzniká pri prechode nabitej častice dielektrikom ak je rýchlosť častice vyššia než rýchlosť svetla v tomto prostredí
- Podobný efekt možno pozorovať ak objekt prekročí rýchlosť zvuku
  - Zvukové vlny nedokážu uniknúť „dostatočne rýchlo“ od objektu, ktorý ich vyvoláva a dôjde k vytvoreniu rázovej vlny
- Pri prechode nabitej častice dielektrikom sa vzbudené elektróny vracajú do pôvodného stavu vyžiarením fotónov.
  - Tieto sa pohybujú pomalšie, ako porucha, ktorá ich vyvoláva a vznikne rázová vlna

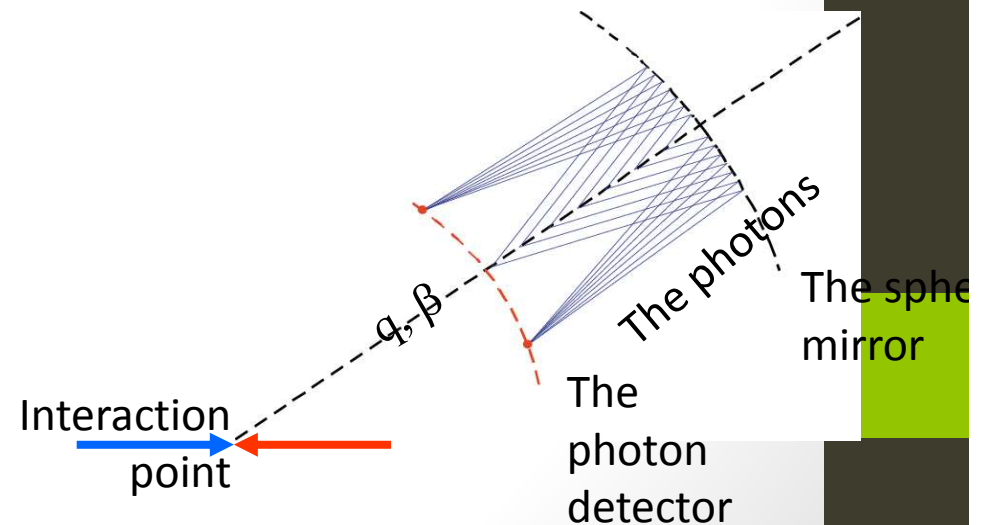
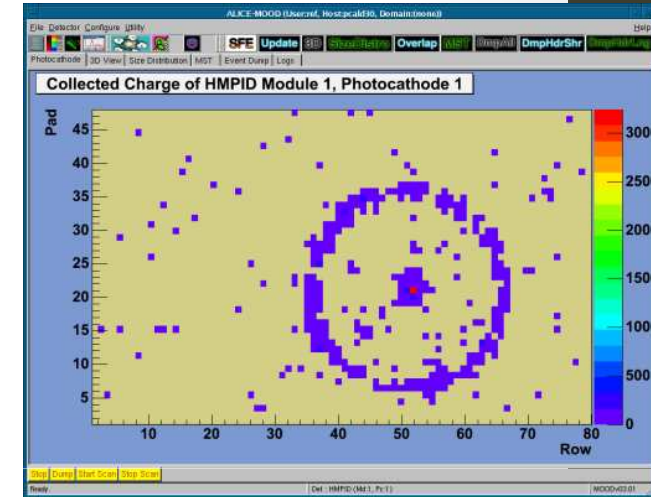
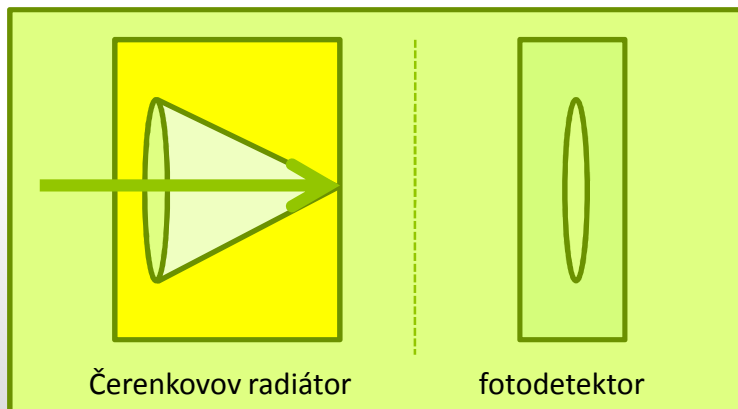

Čerenkovovo žiarenie v jadrovom reaktore TRIGA MarkII (reaktor je naplnený vodou)

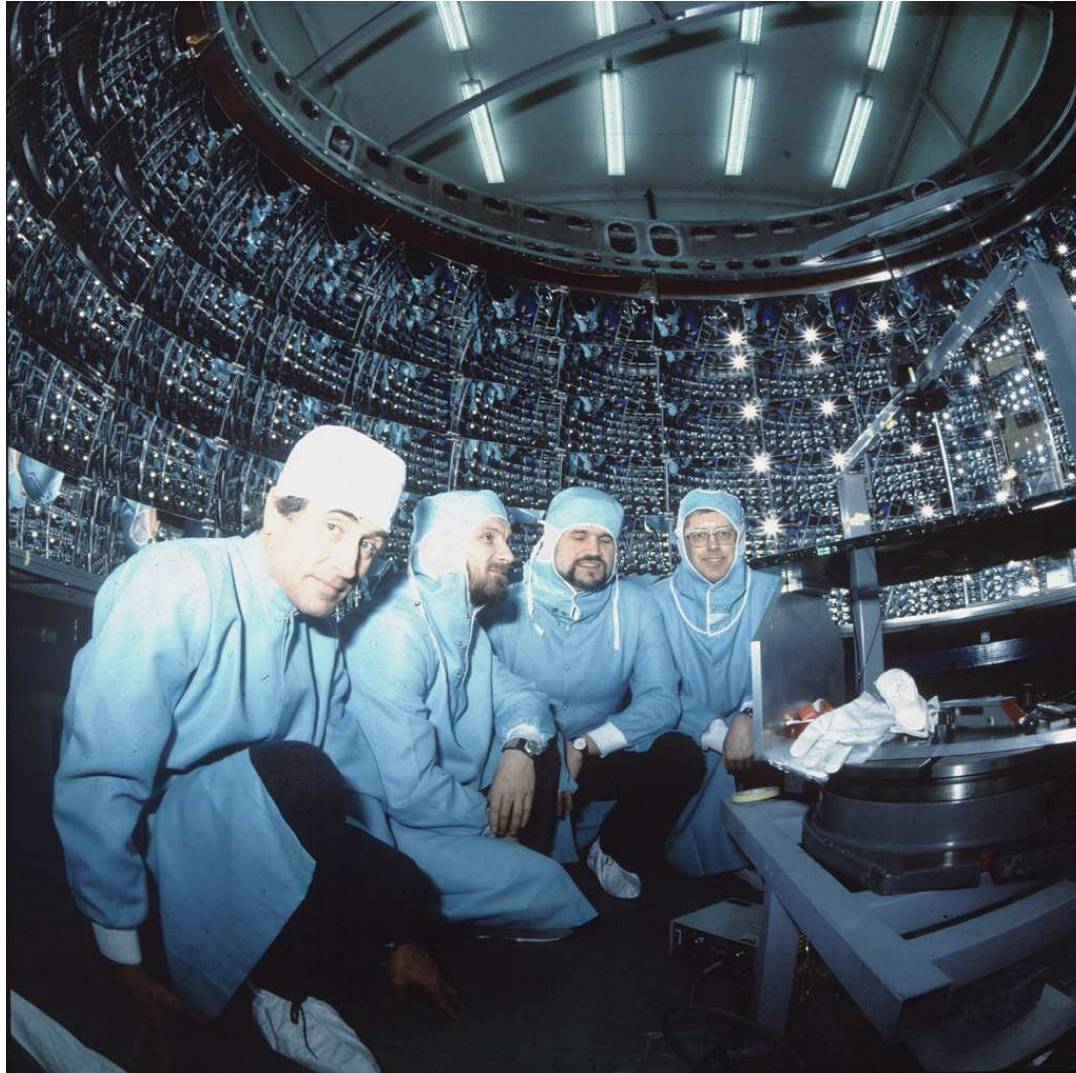
Čerenkovove počítače

- Čerenkovové počítače sa používajú na detekciu rýchlych častíc
- Najvýznamnejšia aplikácia čerenkovových počítačov v tzv. RICH konfigurácii (Ring Imaging Cherenkov)
  - Čerenkovovo žiarenie sa vytvára v radiátore
  - Polohovo citlivý detektor zobrazí vzniknutý kruh
  - Polomer registrovaného kruhu závisí od rýchlosti častice

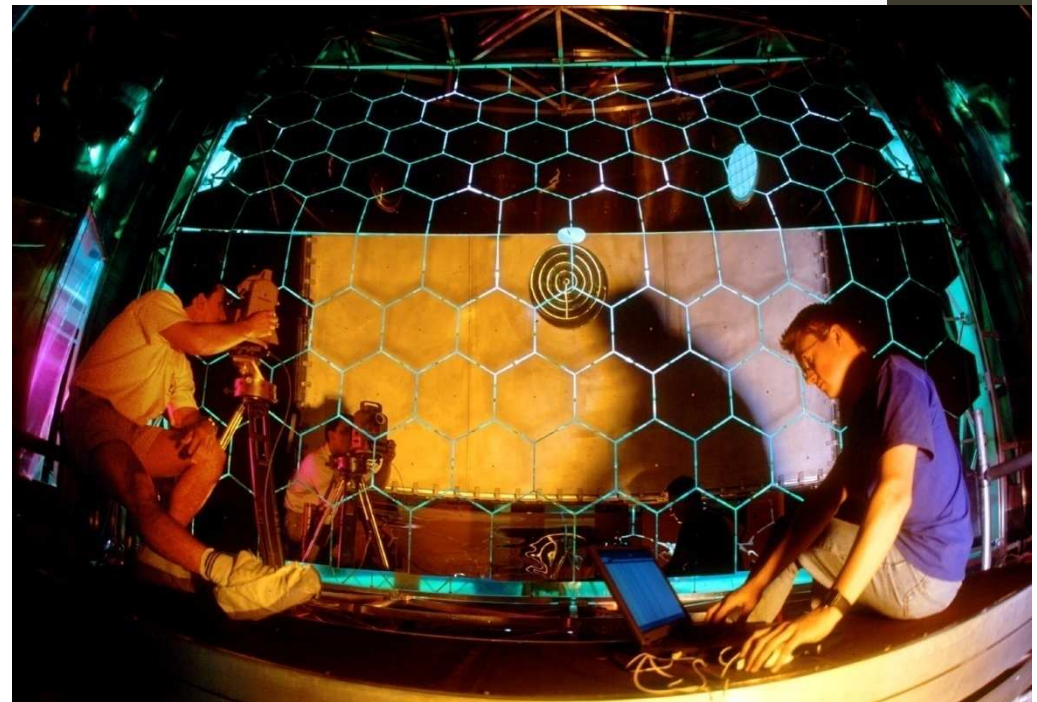

DELPHI RICH (1989)

COMPASS RICH (2001)

ALICE HMPID (2007)

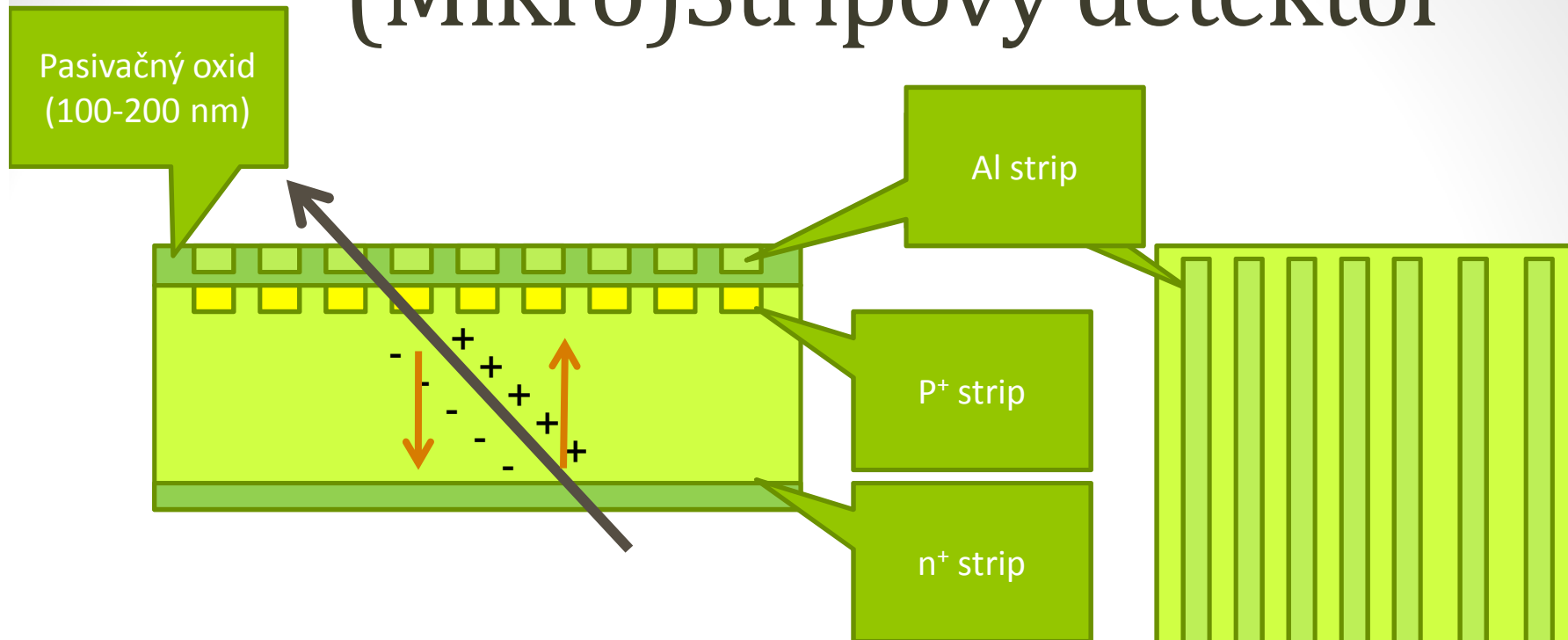

Polovodičové detektory

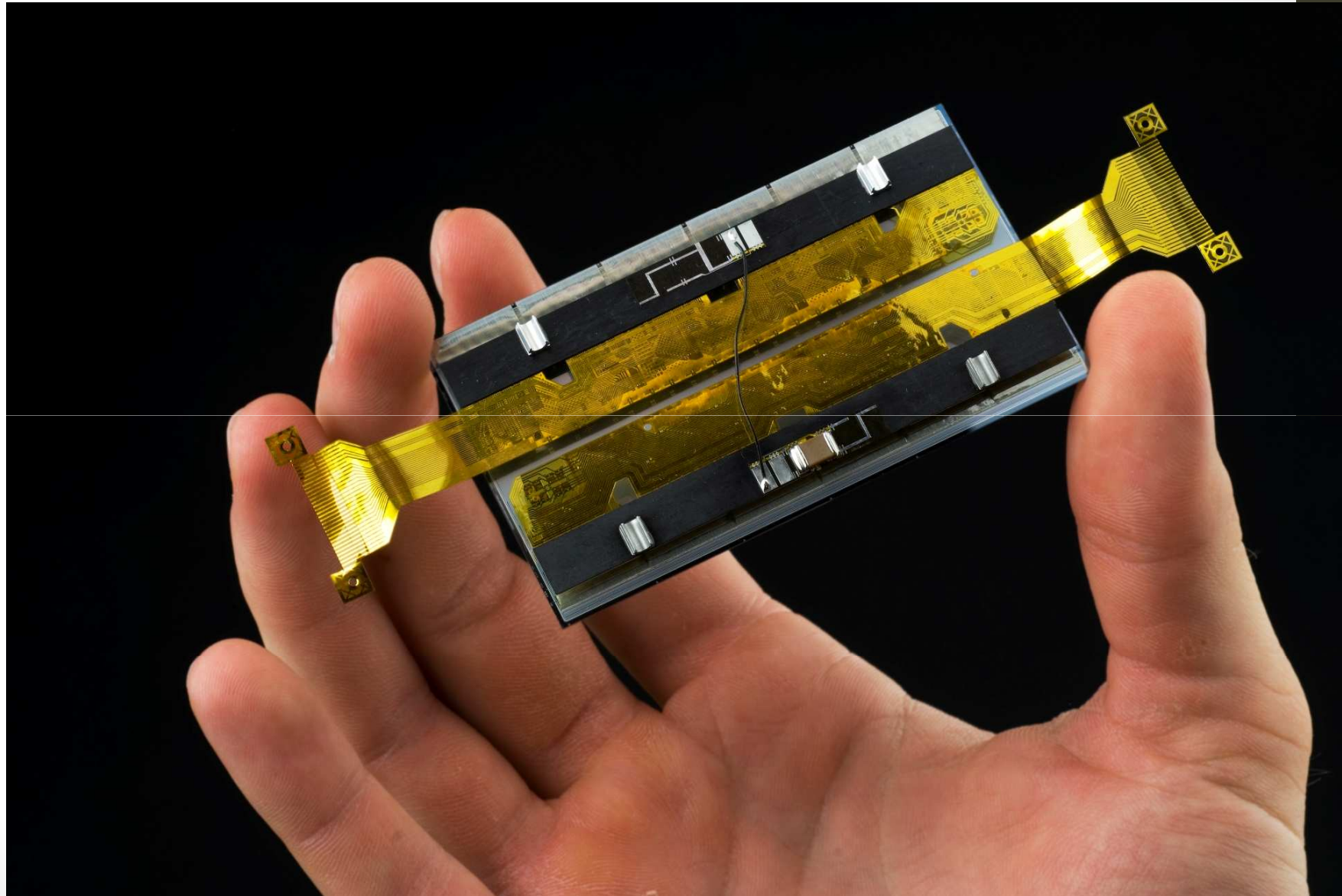
- Princíp polovodičových detektorov sa podobá plynovým:
  - Častica odovzdá energiu elektrónu, ktorý sa uvoľní a putuje detektorom
  - Oproti plynu je táto energia asi 10krát nižšia

(Mikro)Stripový detektor

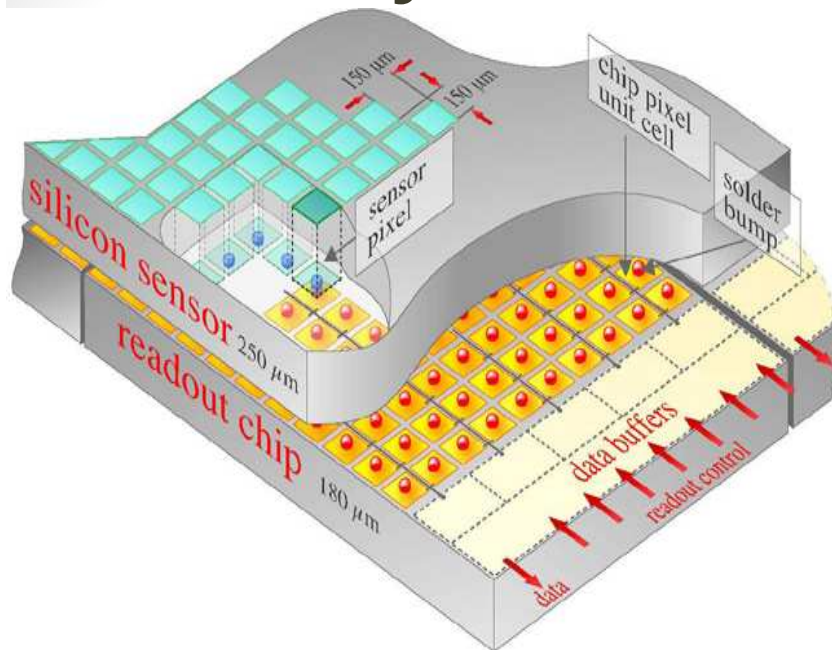
- Vzdialenosť medzi implantovanými stripmi býva obvykle niekoľko μm
- Pasivačný oxid chráni detektor
- Al stripy sú naparené na povrchu oxidu a zbierajú náboj kapacitnou väzbou
  - Al stripy bývajú spojené s odčítavacou elektronikou
- Polohové rozlíšenie stripových detektorov je na úrovni μm
- Doba zberu náboja býva niekoľko ns
- Ak vyrobíme stripy na oboch stranách detektora, môžeme merať dve koordináty naraz

Modul stripového detektora pre

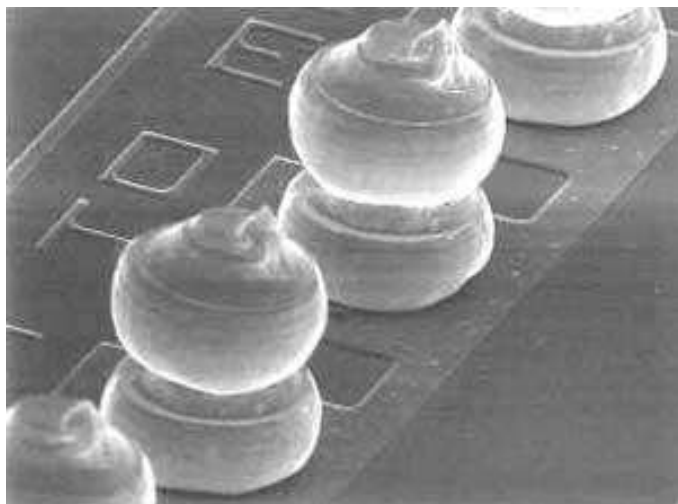
Pixlový detektor, polovodičový

- pixlové detektory sú momentálne najpokročilejšie polovodičové detektory
- Elektródy v tvare malých plôšok, čiže poskytujú priamo dvojrozmernú informáciu

• Na rozdiel od stripov, nemôžu byť pripojené k elektronike na okraji detektora, elektronika musí „sediť“ priamo nad pixlami

• Prepojenie pixlu s elektronikou sa realizuje prostredníctvom mikro gulôčiek (bumps) s priemerom niekoľko mikrometrov

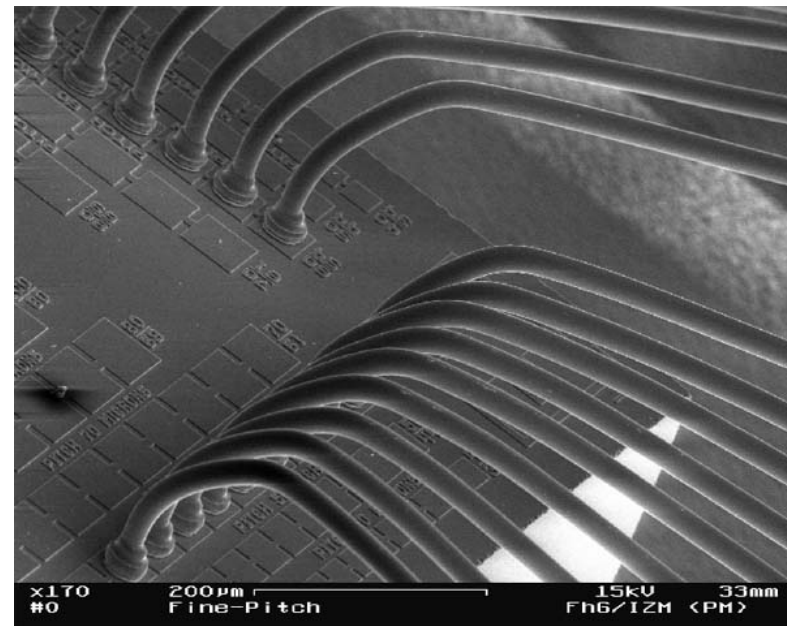
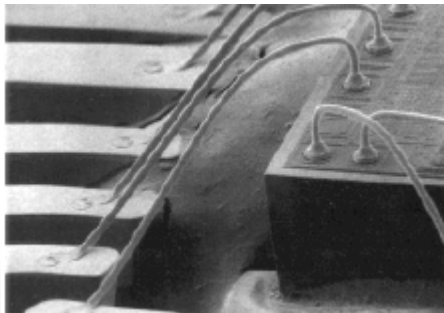

Pixlový čip
pre ALICE

8192 pixlov!

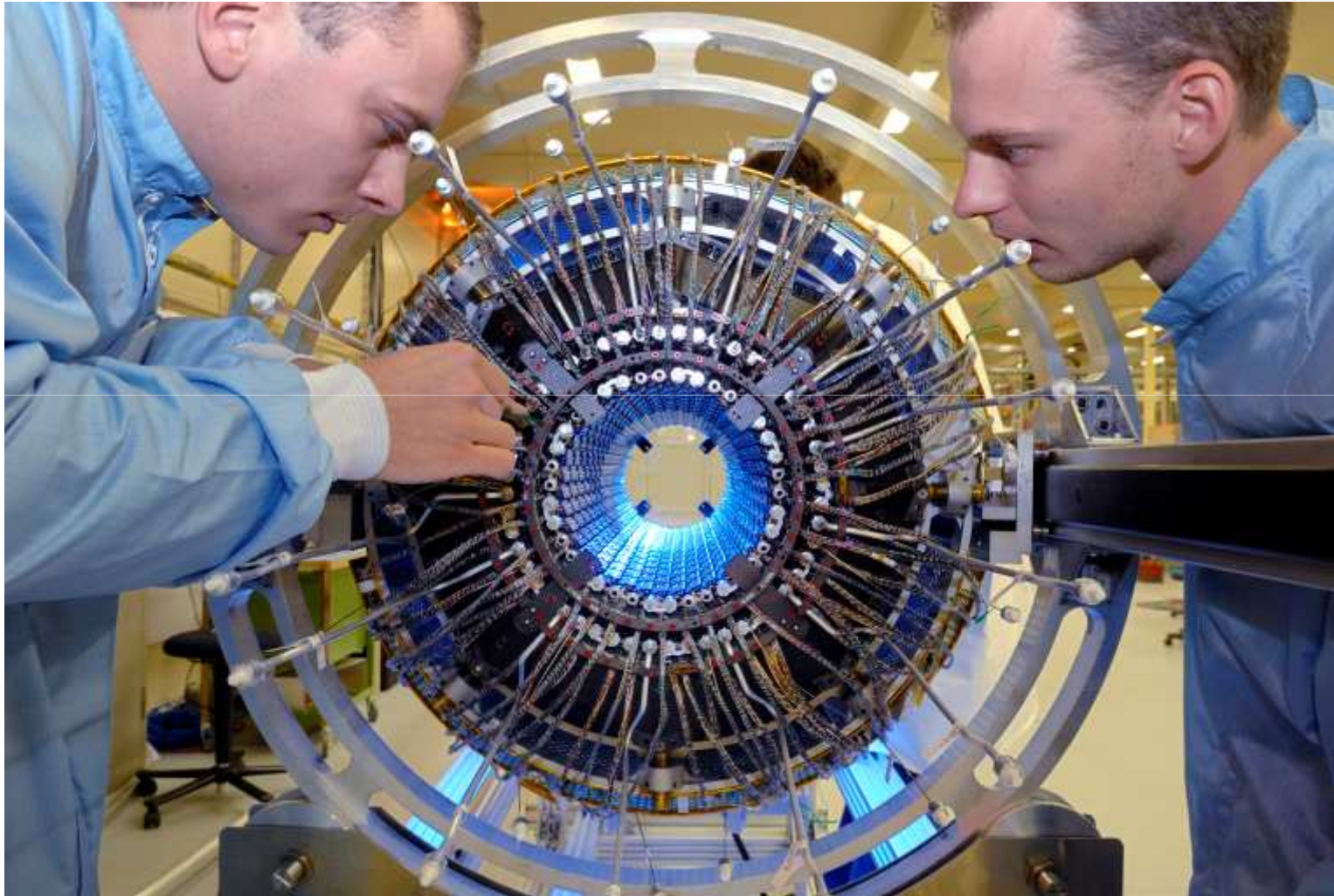

- Prepojenie detektora s elektronikou sa realizuje väčšinou pomocou kovových (hliníkových) mikrodrôtikov s priemerom asi 20mikrometrov
- Spojenie drôtika s kontaktom sa robí ultrazvukom

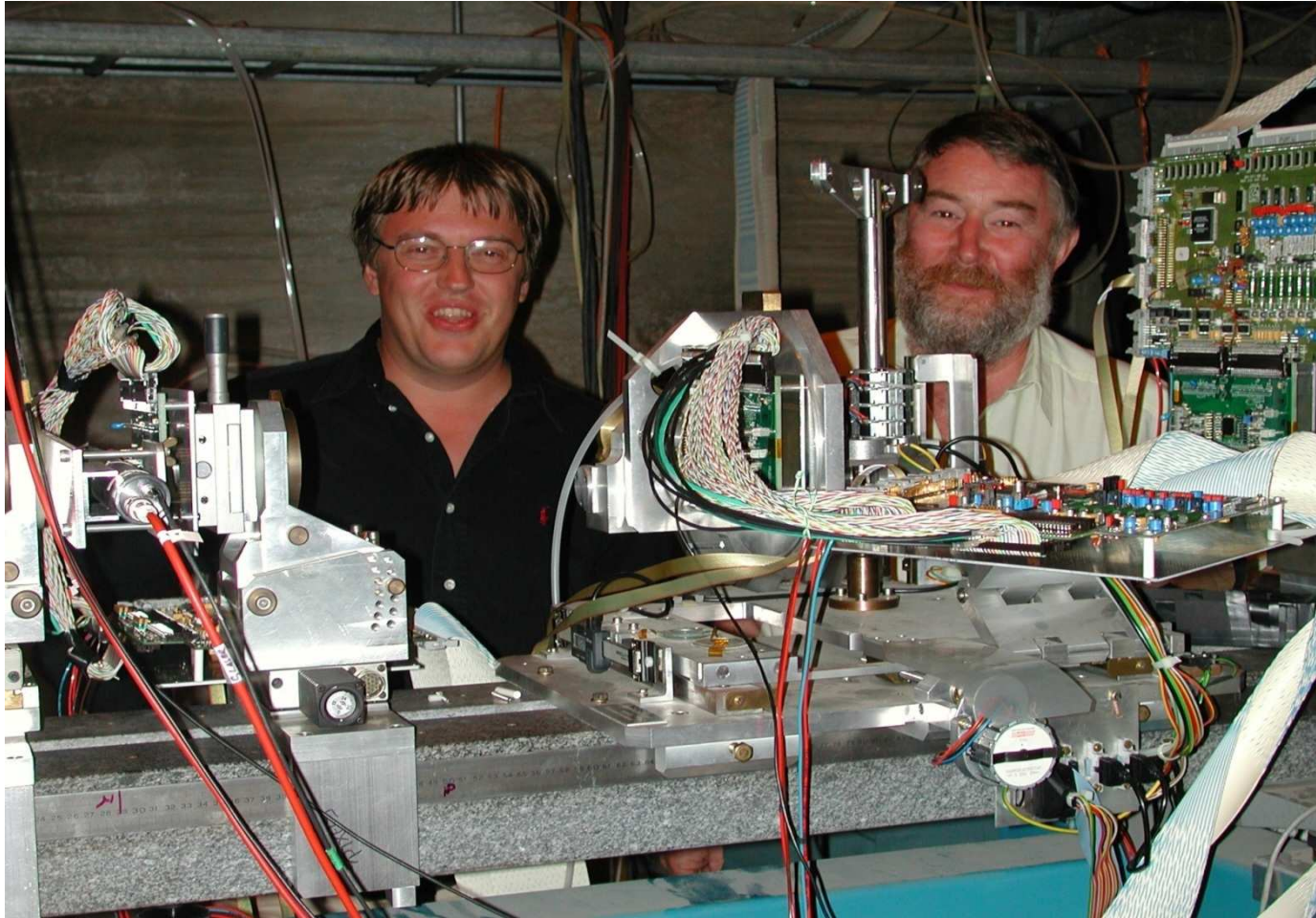

Pixlový detektor experimentu ATLAS

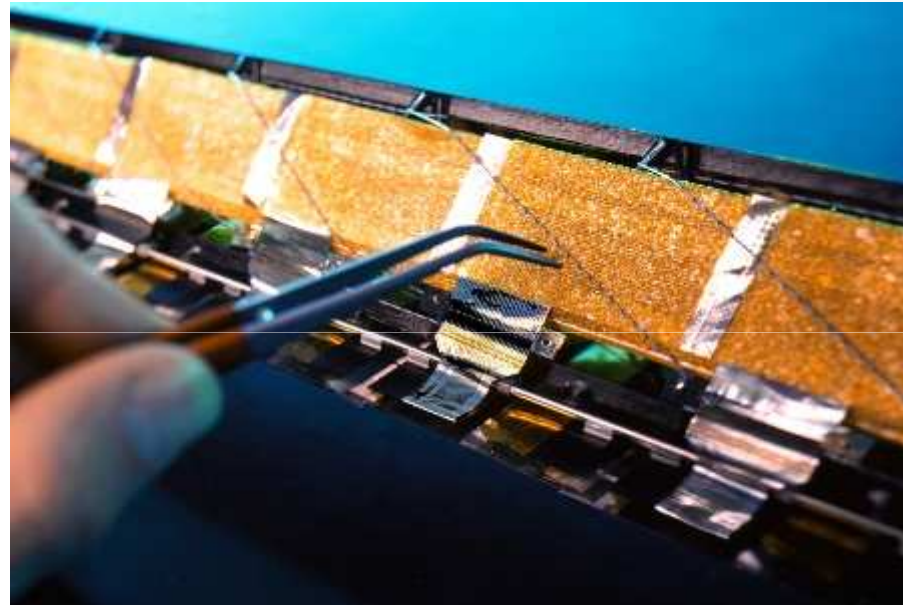
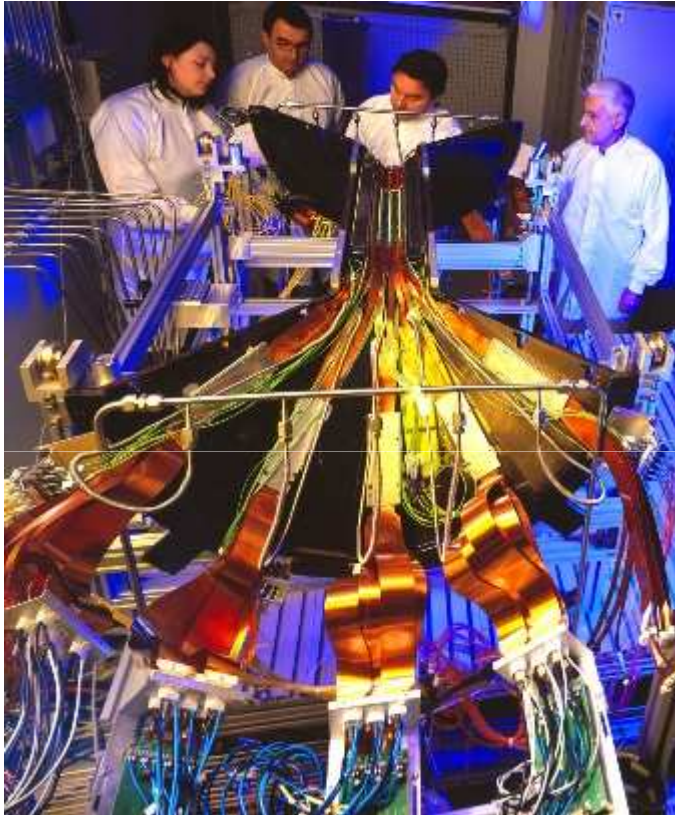

Testy pixlového detektora pre ALICE

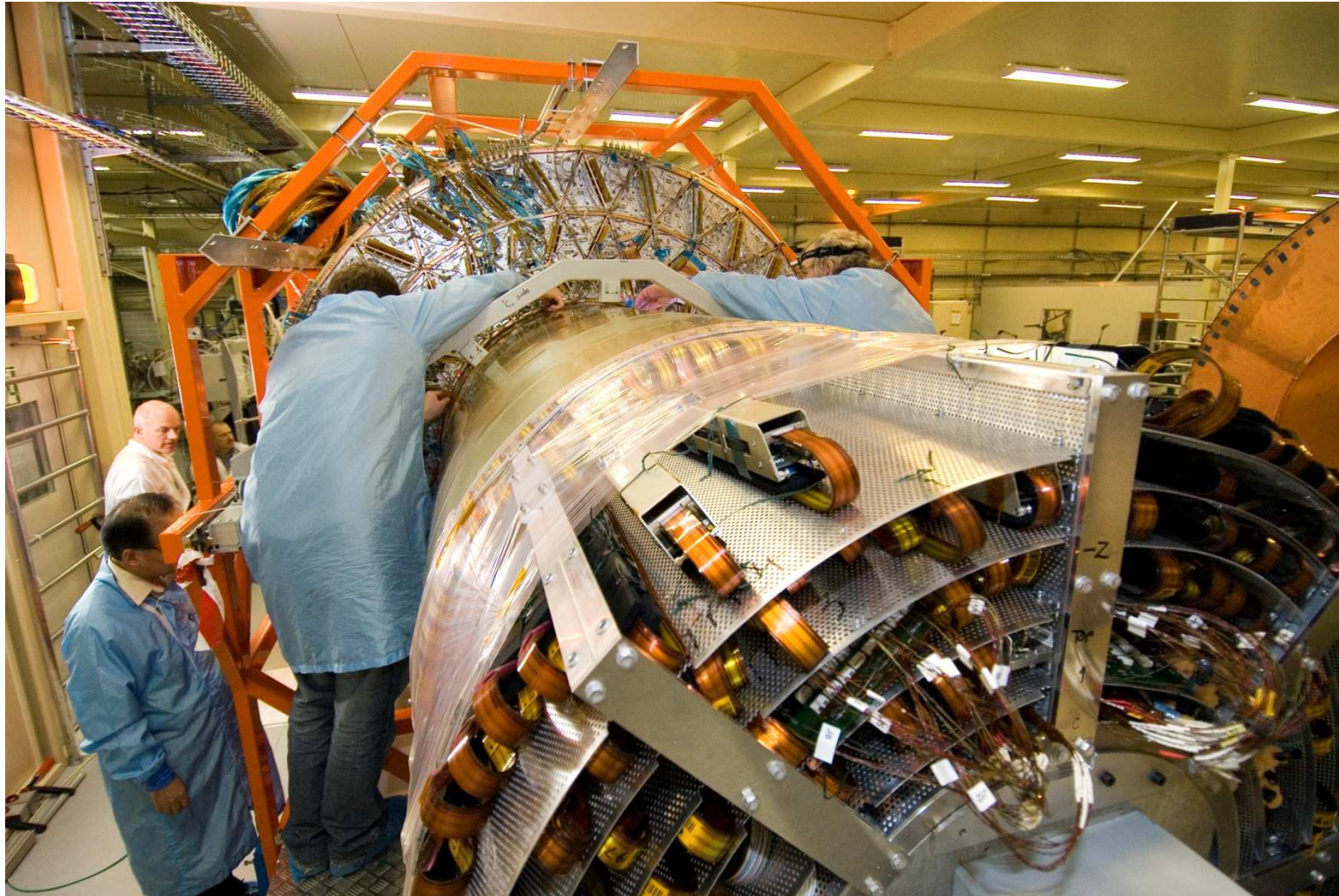

ALICE

Kremíkový dráhový detektor experimentu ATLAS

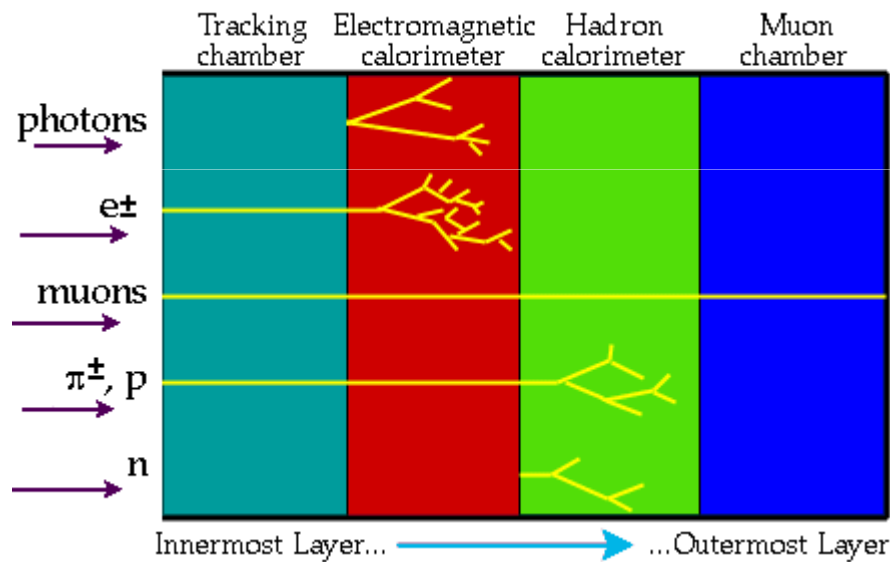

A ako to dáme všetko dokopy?

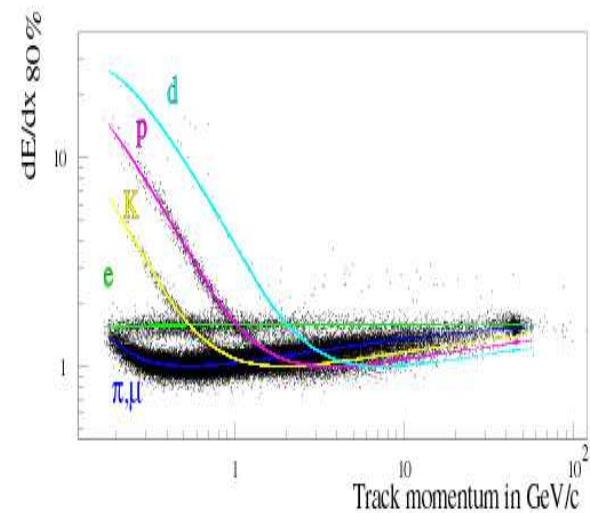
- Veľké experimenty využívajú detektory zložené z mnohých komponentov
  - Každý subdetektor poskytne kúsok informácie
    - Typ častice
    - Dráha častice
    - Hybnosť častice
  - Úloha online systémov je tieto kúsky poskladať do uceleného obrazu, vhodného na analýzu

Ako určíme typ častice?

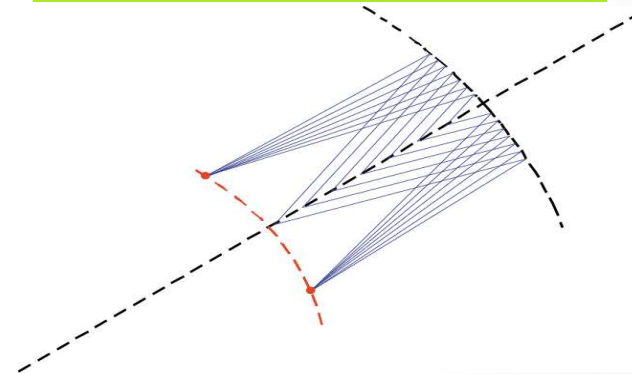
Kombináciou údajov (ako CSI)

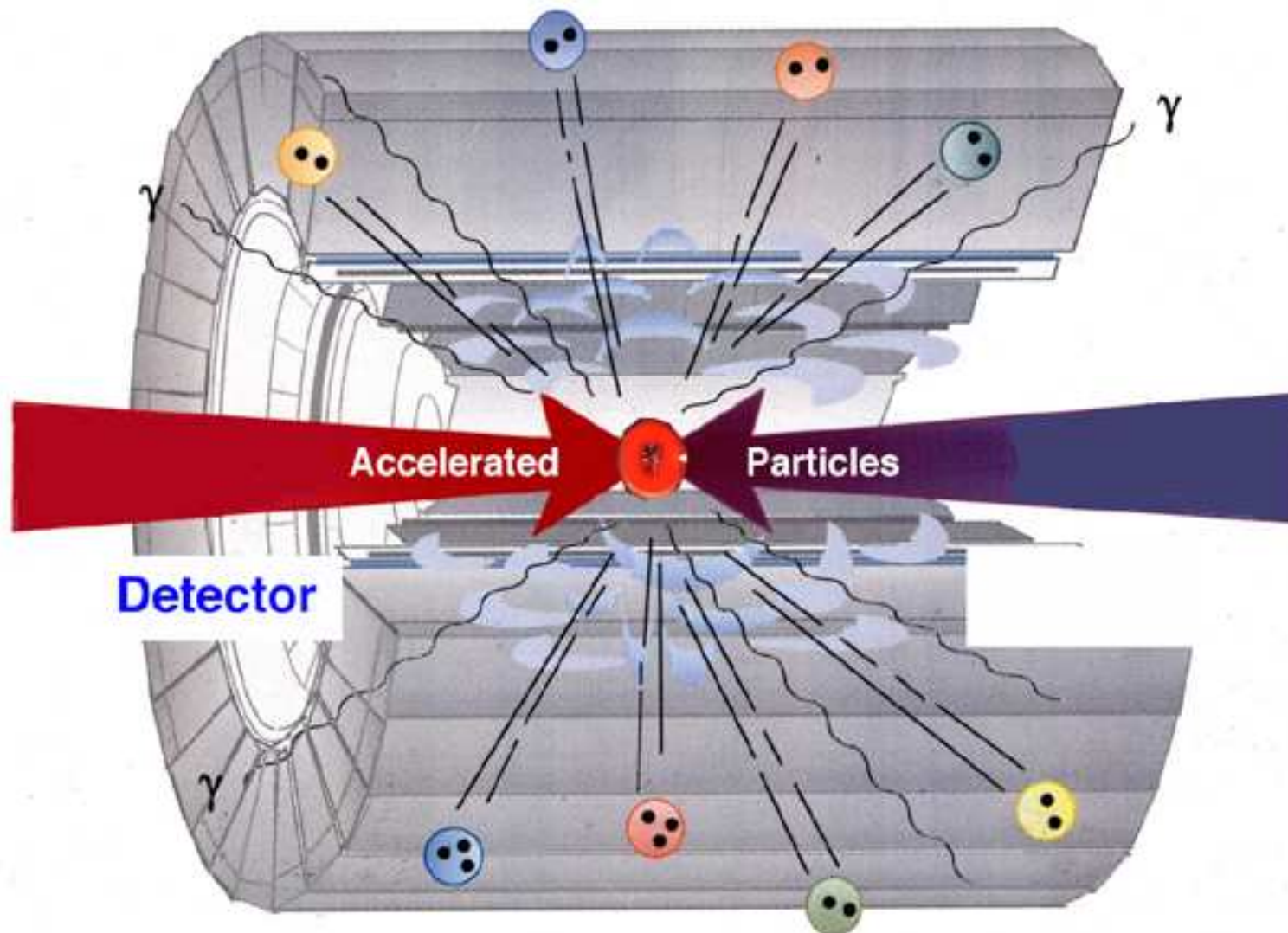
... odlišné interakcie s rôznymi detektormi...

... charakteristika interakcie...

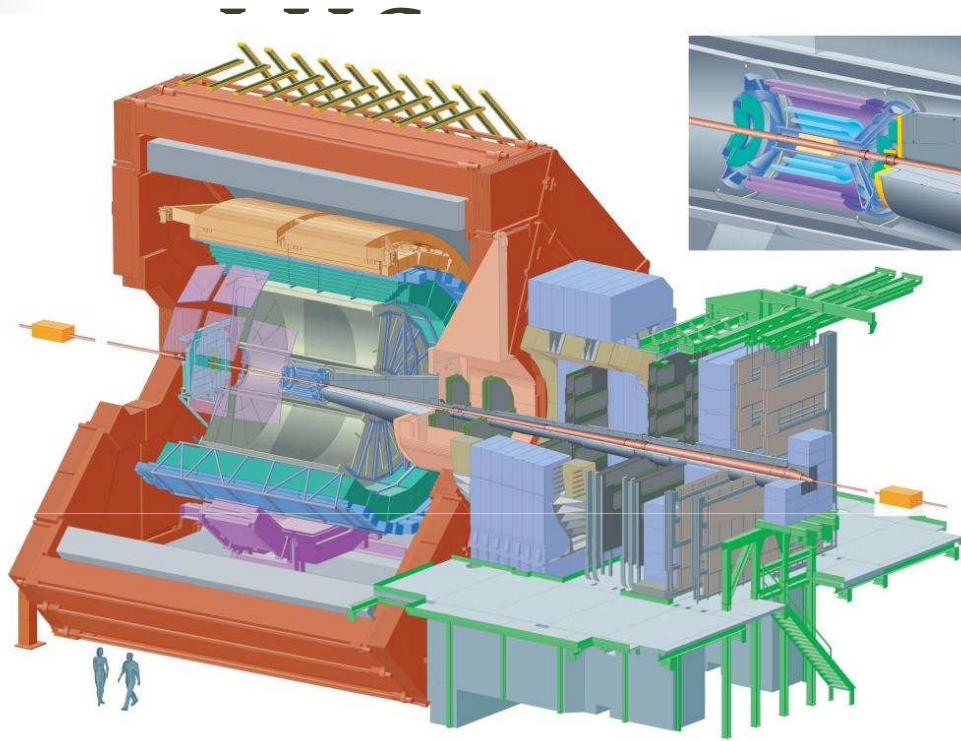

Každá vrstva experimentu poskytne kúsok informácie

ALICE – Heavy Ion Experiment

Detector:

Size: 16 x 26 m (some components installed >100m from interaction point)

Mass: 10,000 tons

Sub-detectors: 18

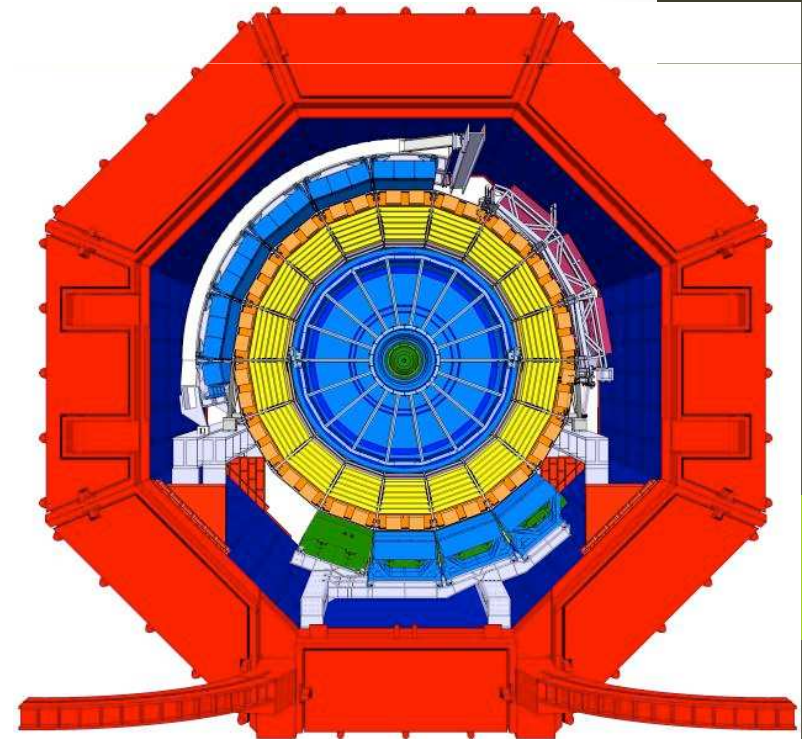
Magnets: 2

Collaboration

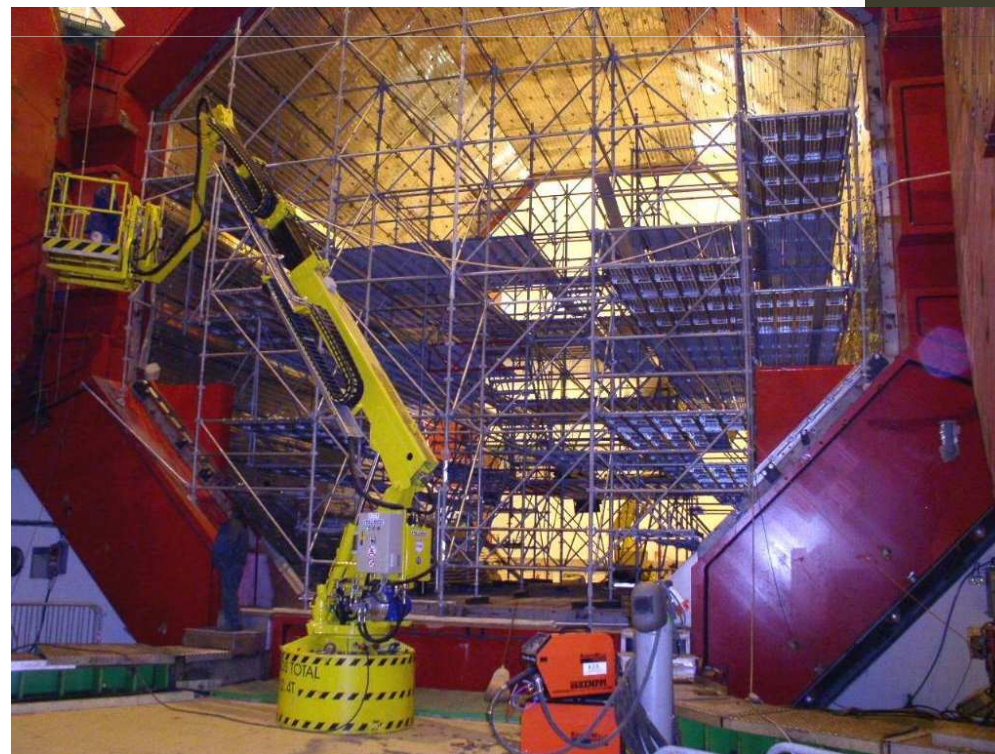
Members: 1500

Institutes: 120

Countries: 35

Al nosná konštrukcia detektorov

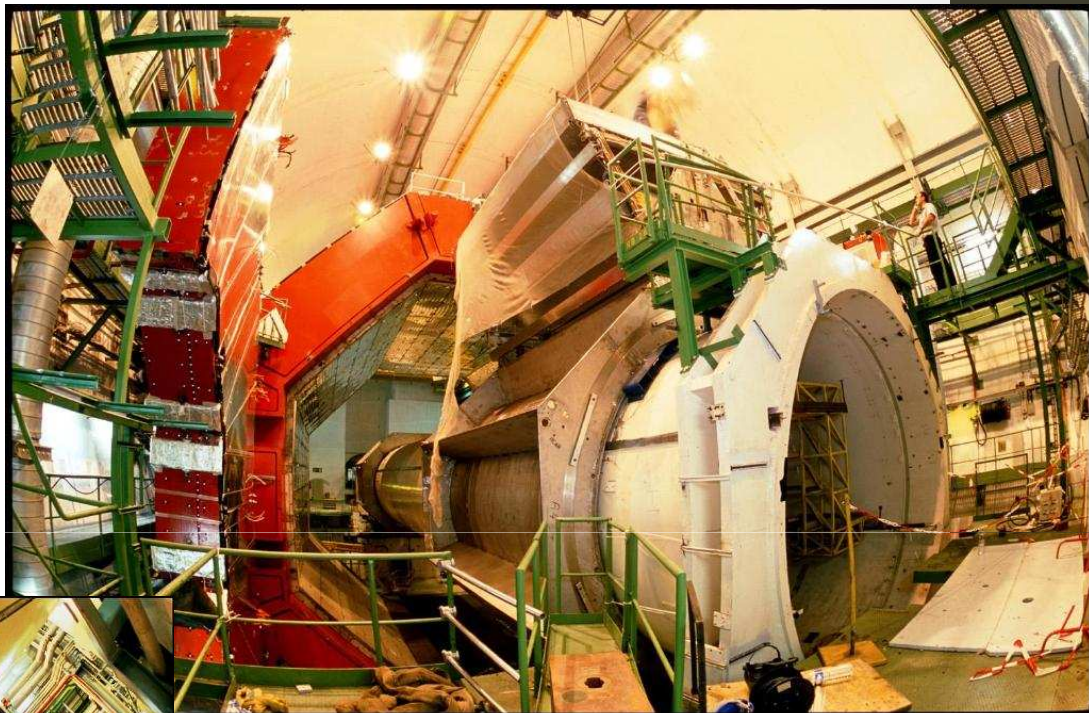

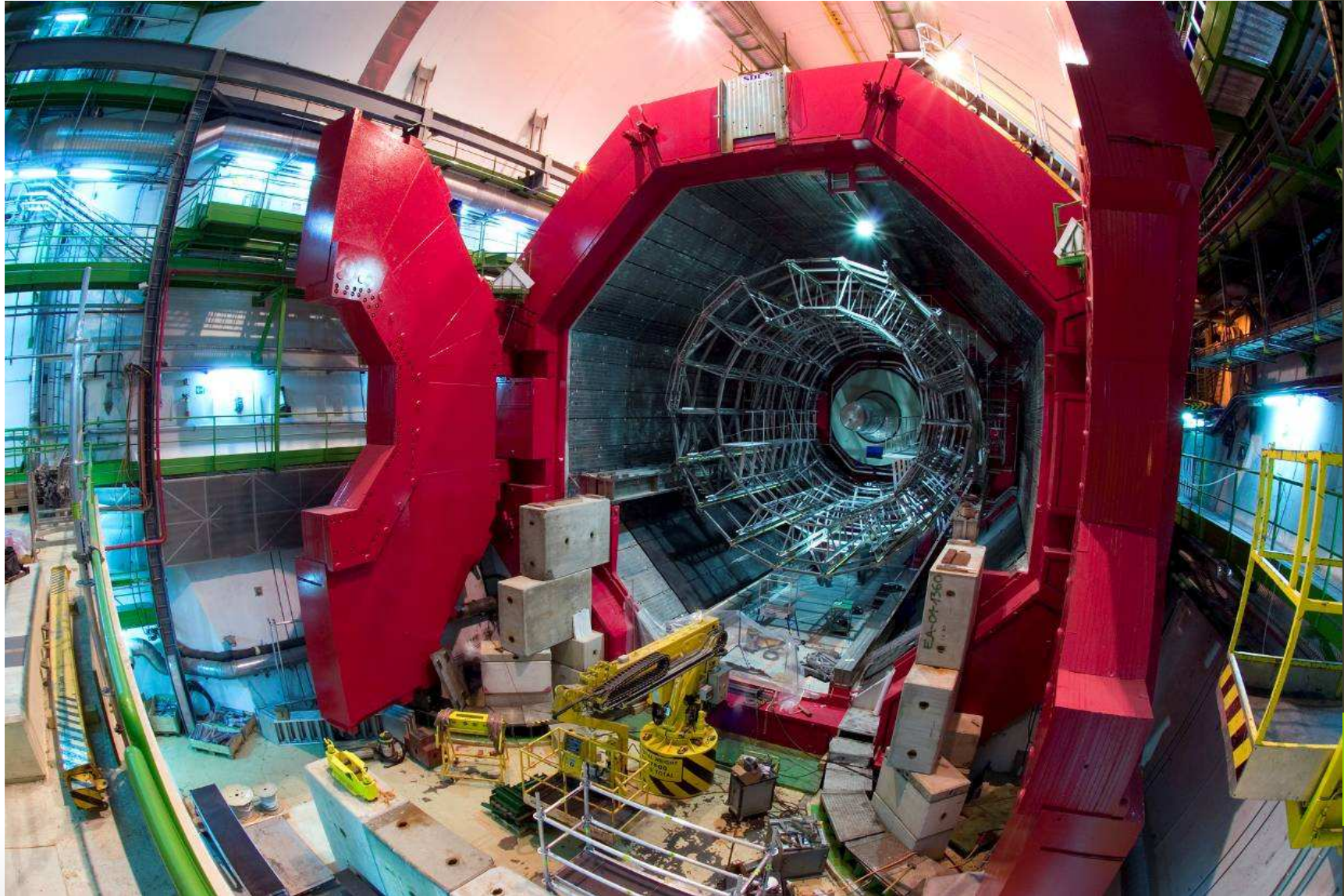
Tienenie trubice so zväzkom

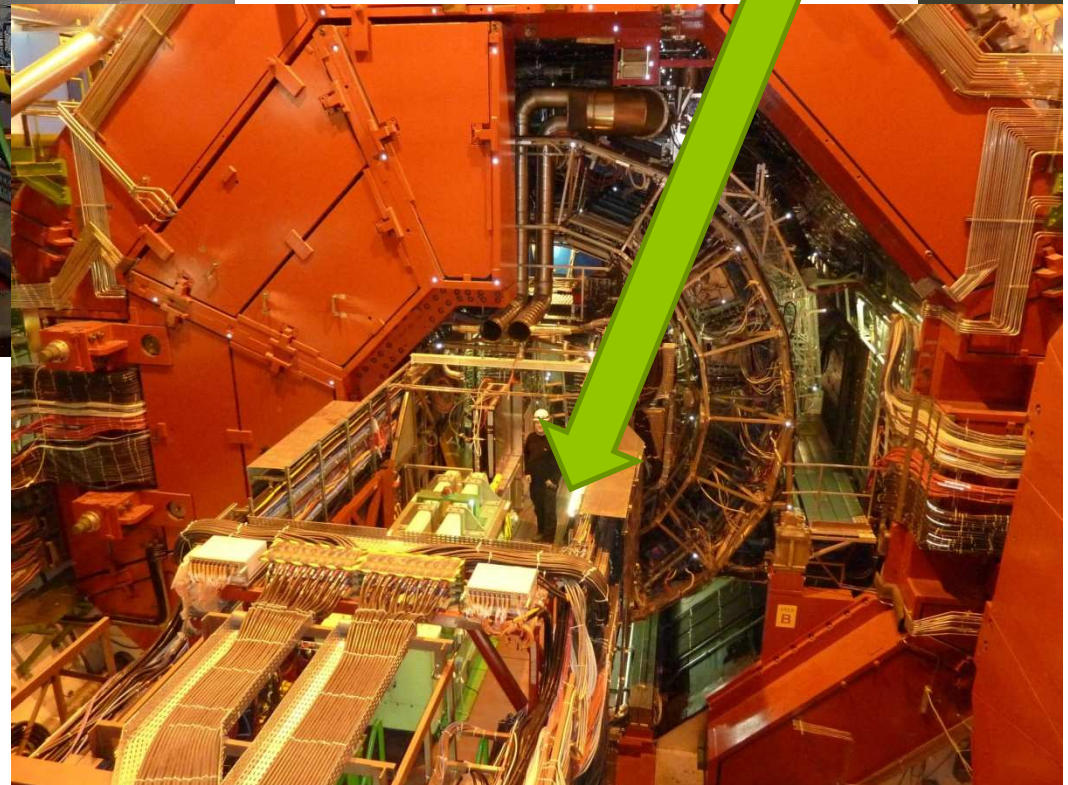
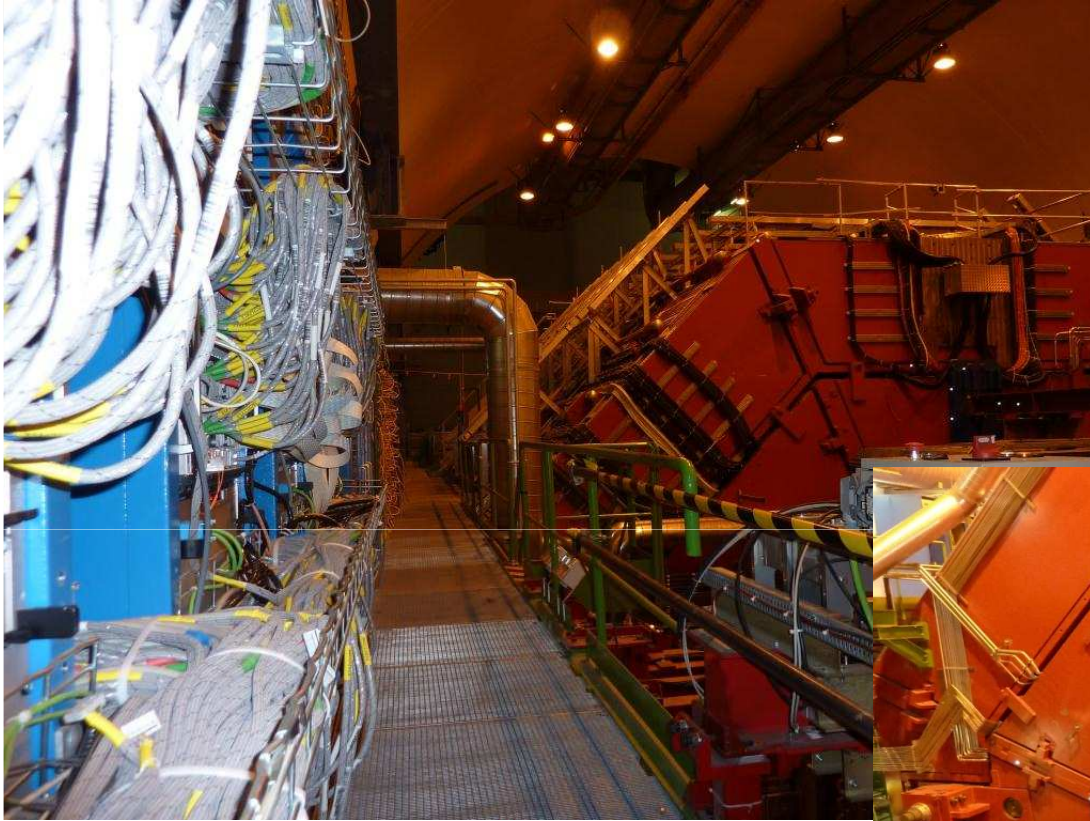

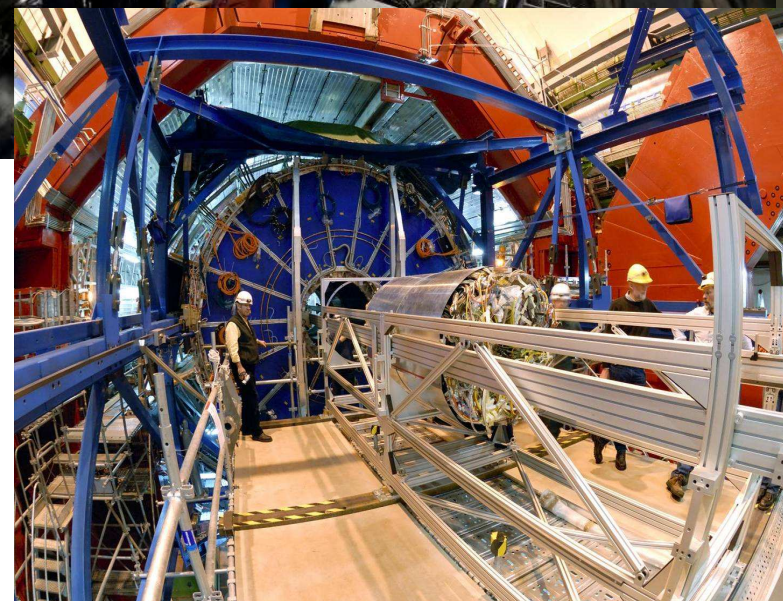
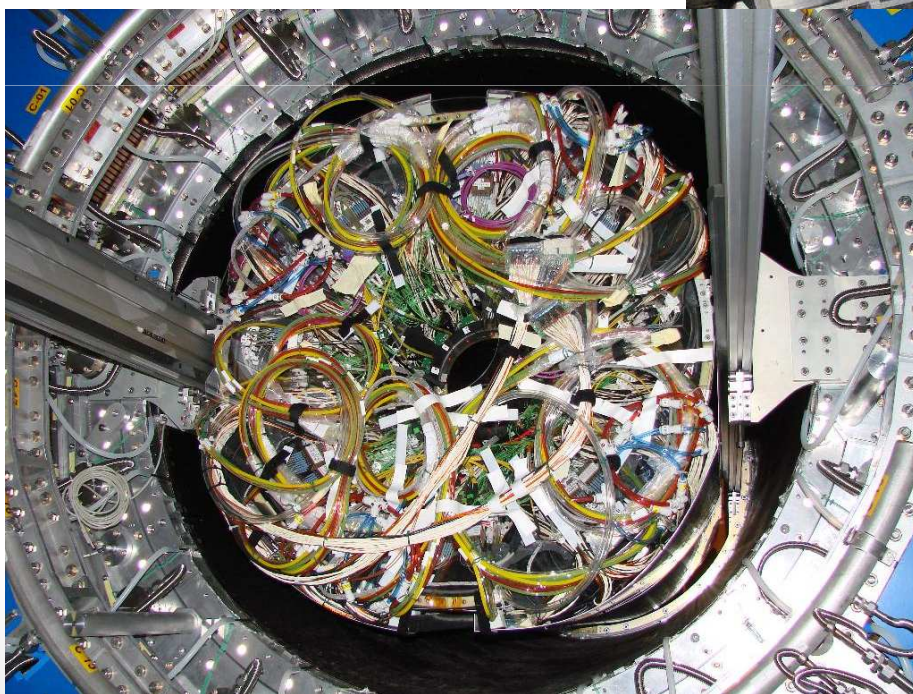

Detektor experimentu ALICE

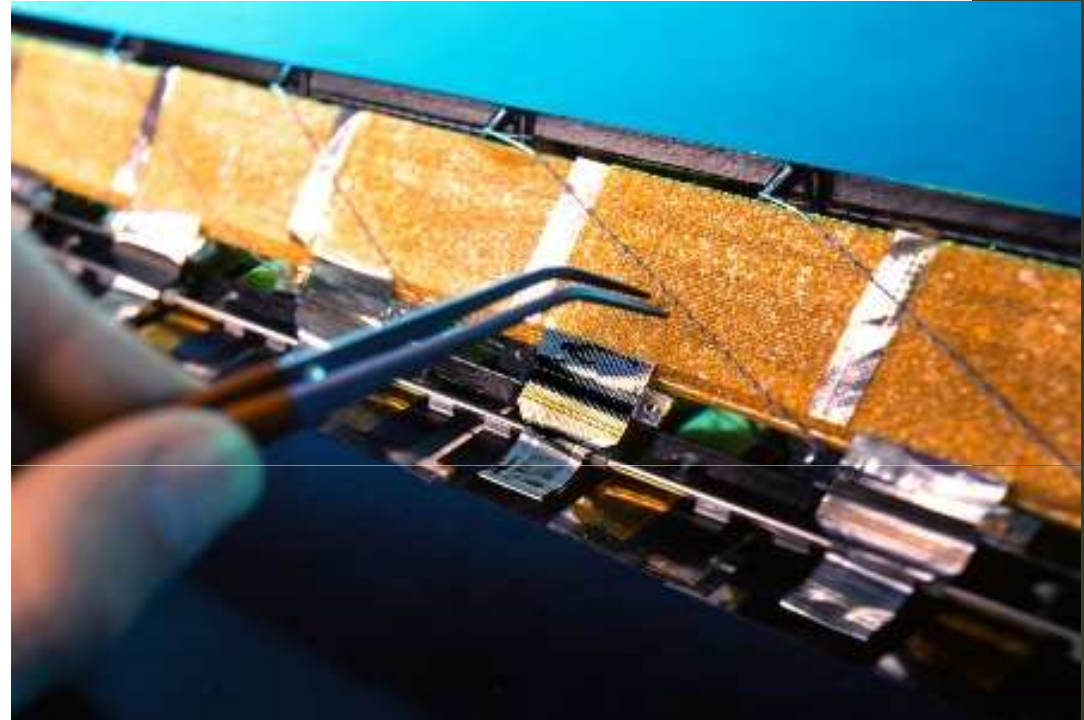
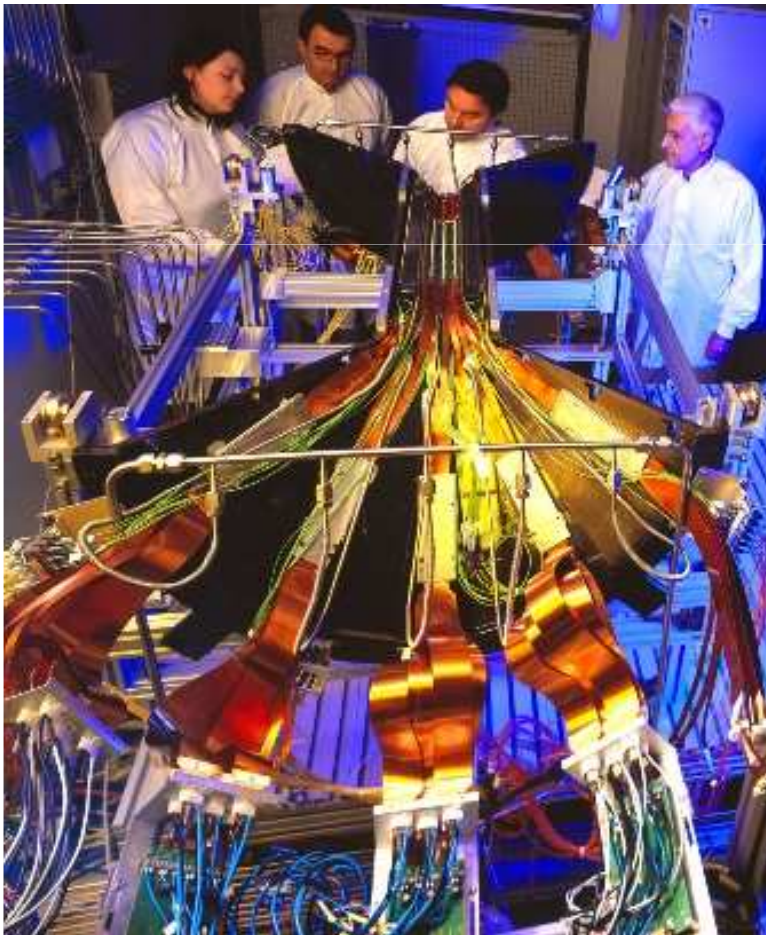

Kremíkové detektory v Alice

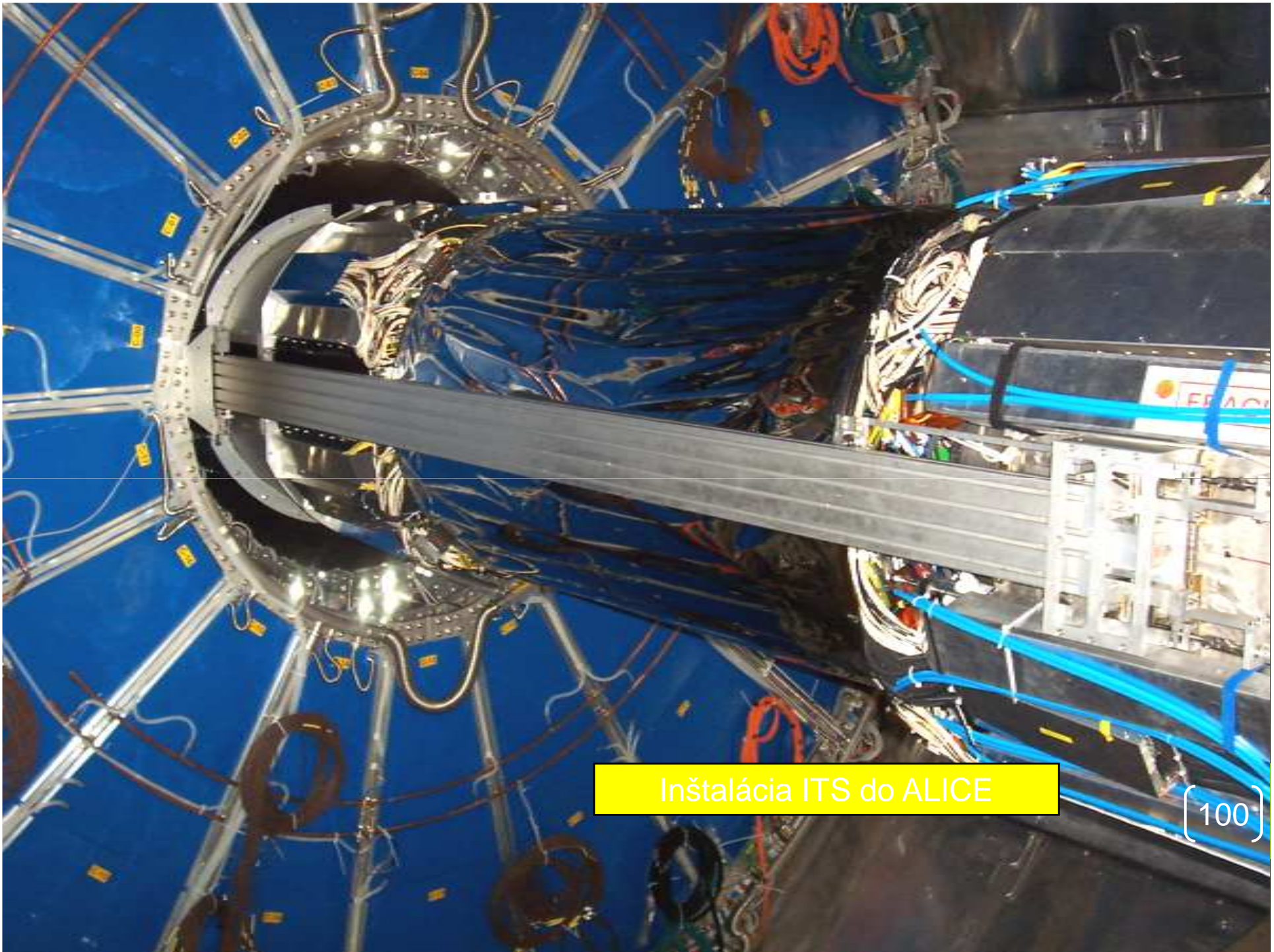

ALICE SPD (Silicon Pixel Detector)

10 000 000 elektronických kanálov

Inštalácia ITS do ALICE

ALICE Transition Radiation Detector (TRD)

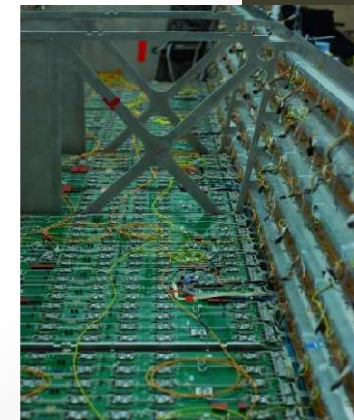

- > 500 driftových detektorov, 760 m²
- 28 m³ plynu na báze Xe
- 1.2M elektronických signálov
  - 65000 MCM
  - **250 000** procesorov
  - 17TB/s (136 Tb/s) dát
- 89 LV napájacích zdrojov
- ~65 kW tepelné straty

1 of 65000 MCMs

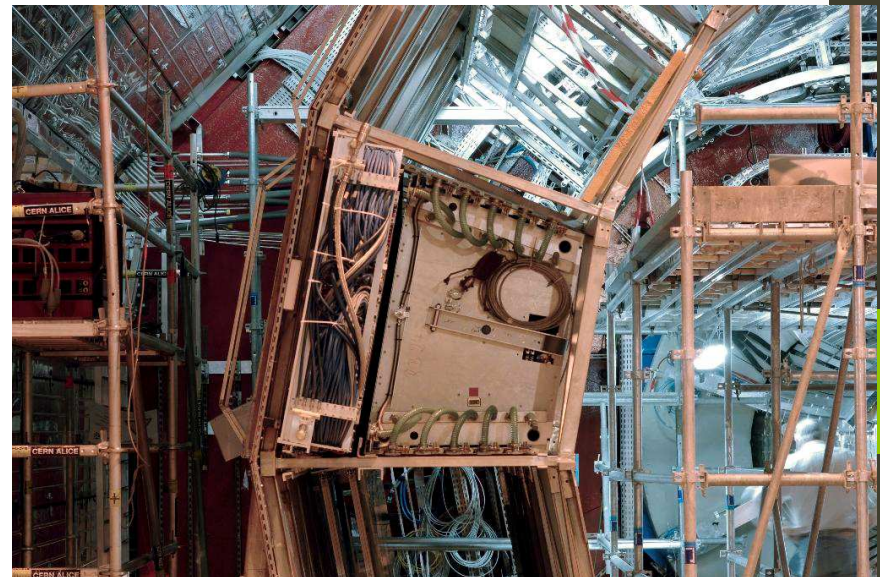

DCS control board (~750 used in ALICE)

Readout boards

Veľmi Vysoké napätie (100 kV)

25 μ m VVN membrána

Odčítavacia elektronika
namontovaná priamo
na komorách

Plyn(88 m³)

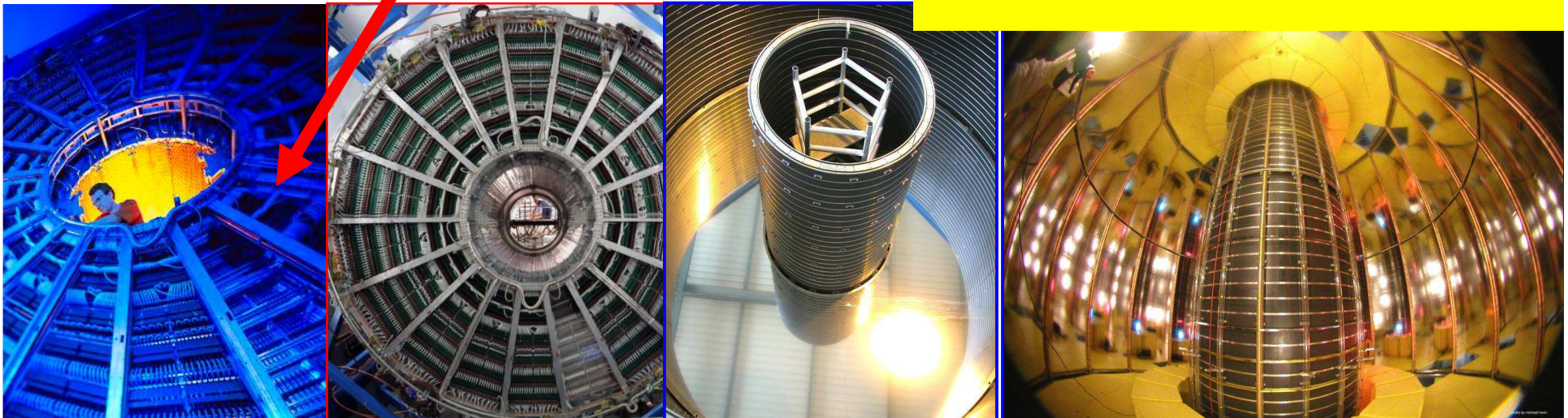
Chladienie
0.1 °C stabilizácia

Vysoké napätie (3 kV)

Nízke napätie
(60 kW)

ALICE TPC Time Projection Chamber

$l = 5.1 \text{ m}, d = 5.6 \text{ m}$
570 k odčítavaných kanálov

Inštalácia ALICE TPC

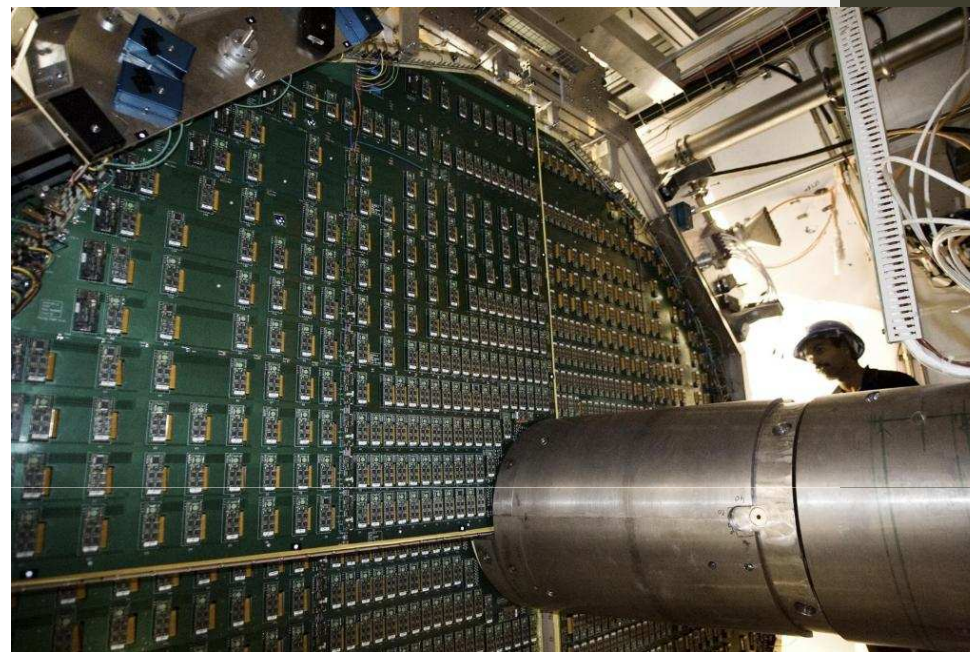
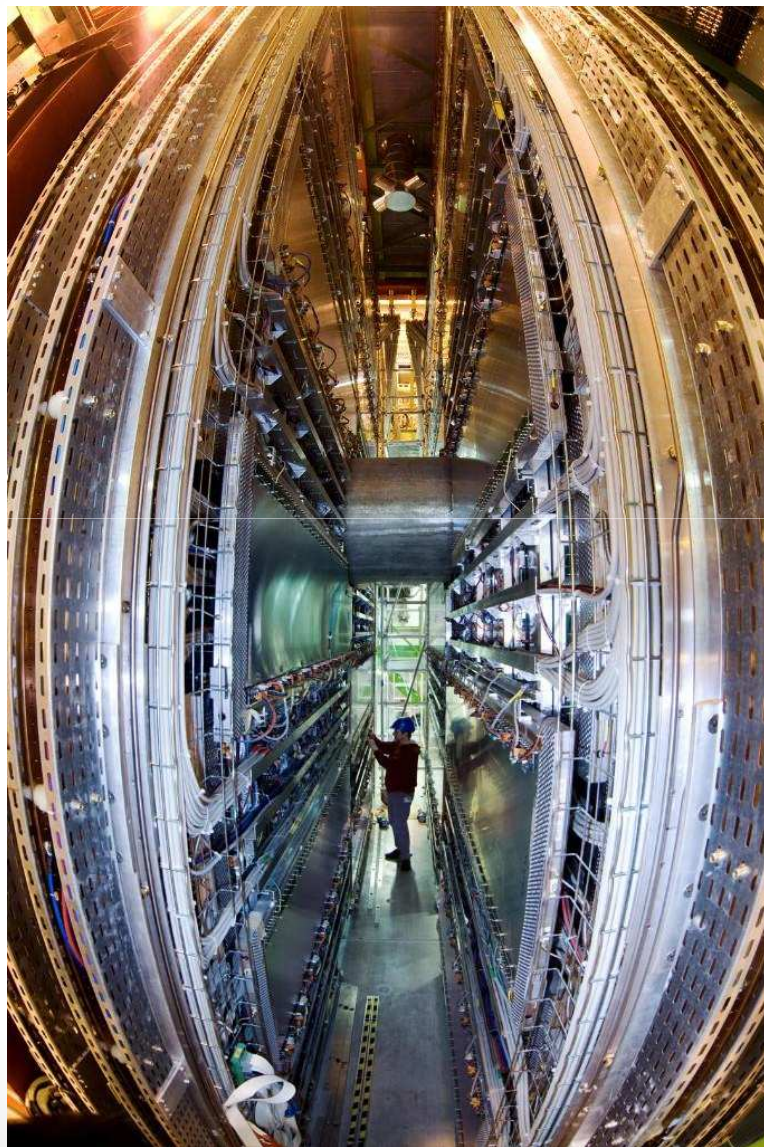
Inštalácia komôr v CERNe

Čerenkovov detektor

Miónové detektory

Kontrolný systém

- 170 servers
- 700 embedded computers
- Oracle DB with 144TB raw storage
- 1200 network attached devices

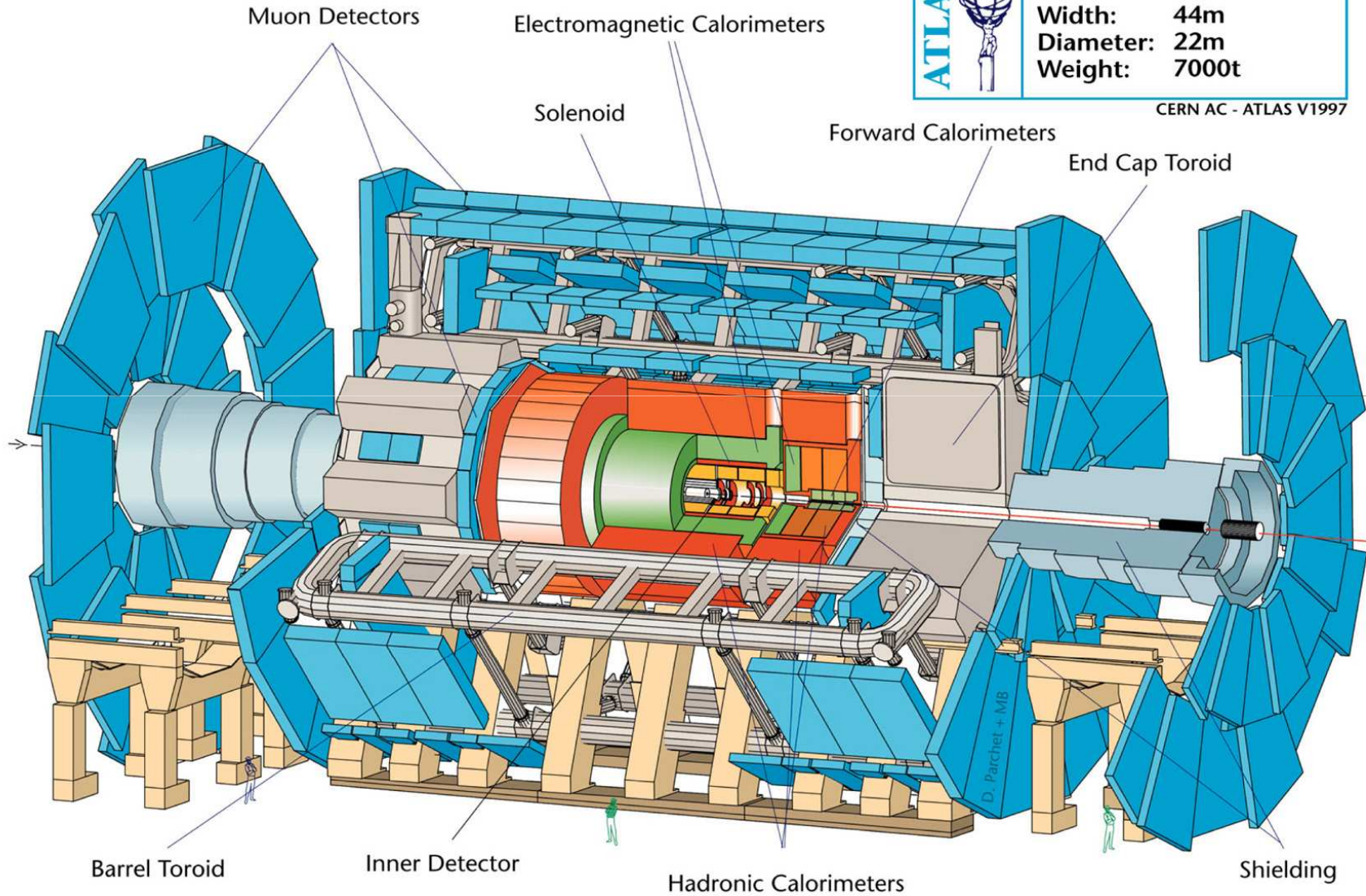

Experiment ATLAS

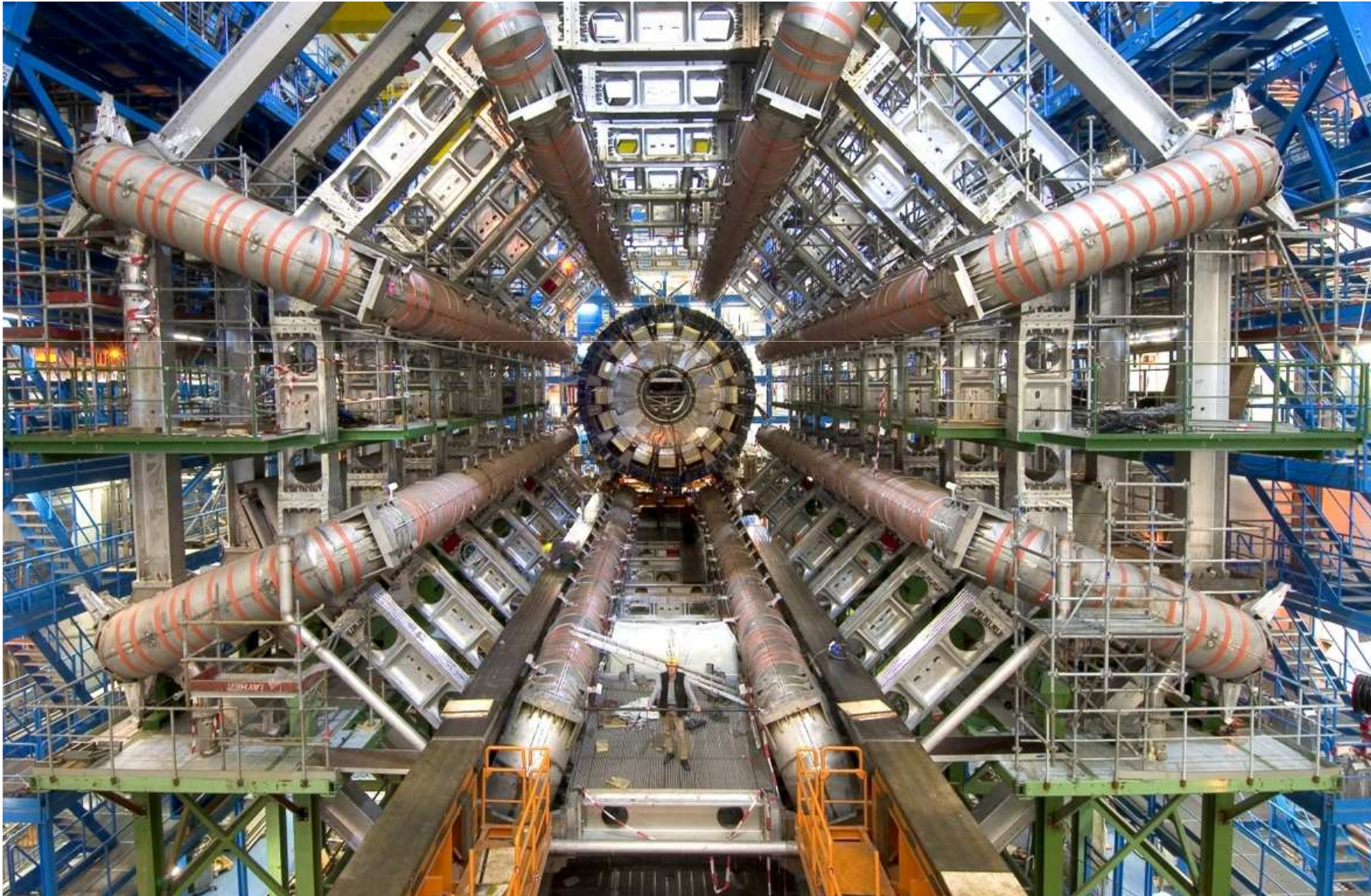
ATLAS 	Detector characteristics	
	Width:	44m
	Diameter:	22m
	Weight:	7000t

CERN AC - ATLAS V1997

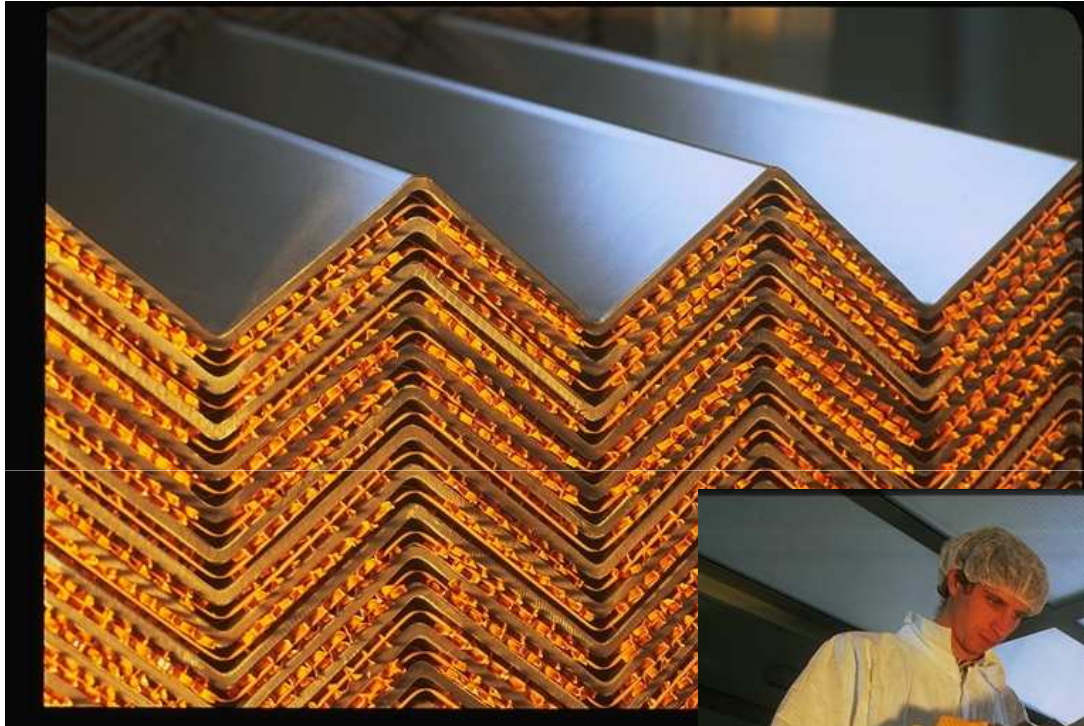
Magnet experimentu ATLAS

Elektromagnetický kalorimeter ATLASu

Vrstvy kalorimetra
Zaliate tekutým argónom

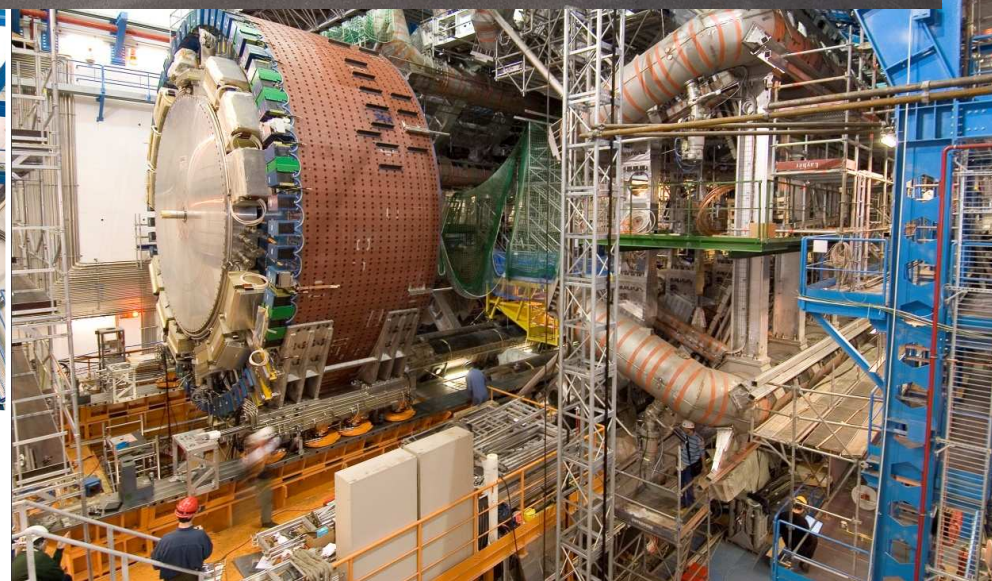

Barrel part made of 32
modules,
“endcaps” - of 8 modules

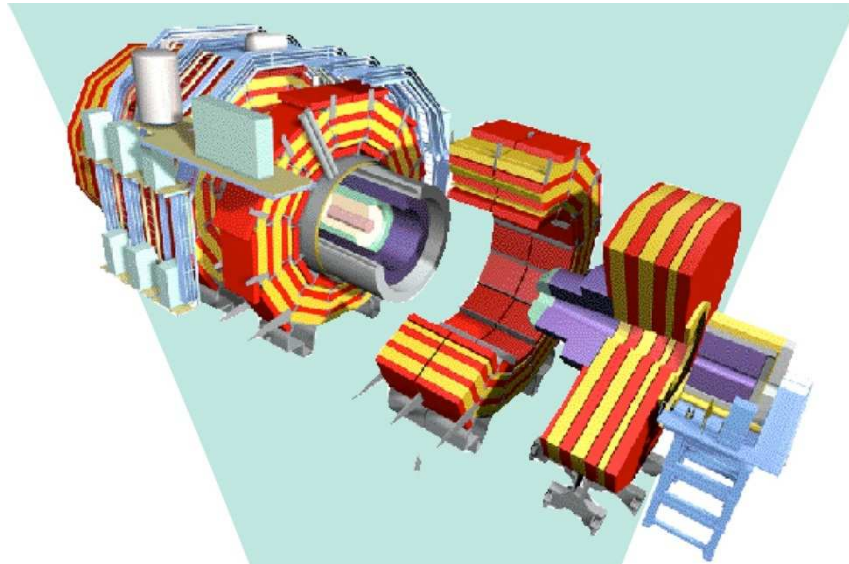

Inštalácia kalorimetra

LHC detektory robia 40 miliónov snímok každú sekundu

40 MHz, 10^9 events/sec, < 1 Peta Byte/sec (equivalent FE)

Level 1 – special hardware

75 KHz

level 2 – embedded processors

5KHz

level 3 – PCs, Event Filter

100 Hz, 100 events/sec, 100 Mega Byte/sec

data recording, 10^7 sec/year,
1Peta Byte/year & offline analysis

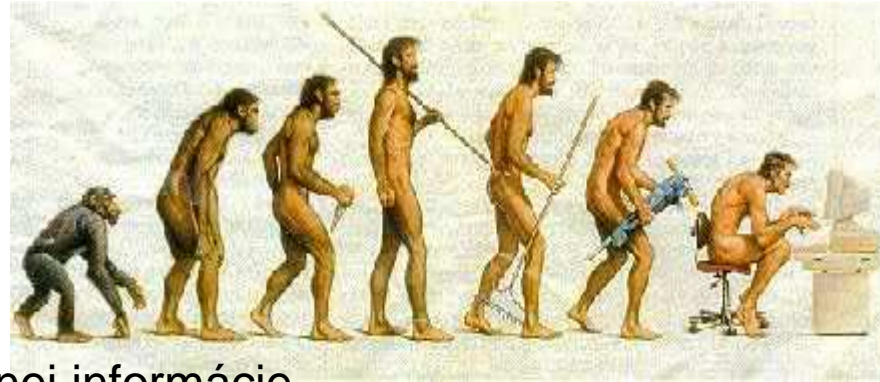
Dátový tok:

1,000,000 GB za sekundu

Po odfiltrovaní:

1 GB za sekundu

CERN produkuje 1% celosvetovej digitálnej informácie
Computing GRID: 25 Peta-Byte / rok analyzovaných v reálnom čase

**Analýza dát:
250,000 CPU**

**Data GRID:
Distribúované úložisko dát
Vysokorýchlostné linky 100 Gb/s**

... Tol'ko na úvod....